

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Veronika Hrdá

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Vztahy mezi Evropskou unií a Běloruskem v kontextu

Východního partnerství

Veronika Hrdá

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Vztahy mezi Evropskou unií a Běloruskem v kontextu

Východního partnerství

Veronika Hrdá

Vedoucí práce:

PhDr. Mgr. Petr Jurek

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce PhDr. Mgr. Petru Jurkovi za vstřícný přístup, rady, připomínky a čas strávený při konzultacích.

Podkladů k diplomové práci by nebylo bez pozitivního přístupu Velvyslanectví České republiky v Minsku, kde mi během let 2009 a 2011 umožnili přístup k informacím a prostor k iniciování schůzek s běloruskou opozicí.

Děkuji mé rodině a nejbližšímu okolí za neutuchající podporu a víru ve mě vloženou.

OBSAH

1	ÚVOD	3
1.1	Výzkumné otázky a hypotéza práce	6
1.2	Metodologická východiska	6
1.3	Struktura práce	7
1.4	Zhodnocení zdrojů	9
2	TEORETICKÝ RÁMEC PRÁCE	11
2.1	Liberální mezivládní přístup a evropská integrace	11
2.1.1	Vymezení vůči neofunkcionalismu	13
2.2	Logika liberálního mezivládního přístupu.....	16
2.3	Kritika teorie	19
2.4	Současná Evropská unie	20
2.5	Liberální mezivládní přístup a rozšíření EU	21
2.6	Shrnutí: Dialog a syntéza	25
3	EVROPSKÉ POLITIKY A BĚLORUSKO	27
3.1	Exposé: od Evropské politiky sousedství až k Východnímu partnerství.....	27
3.2	Východní partnerství	33
3.3	Shrnutí: Kritický pohled	38
4	BĚLORUSKO MEZI EU A RUSKEM	43
4.1	Ruský faktor	43
4.2	Vztahy mezi EU a Běloruskem do roku 2009	45
5	BĚLORUSKO VE VÝCHODNÍM PARTNERSTVÍ	49
5.1	Rok 2010.....	53
5.2	Sankce a partnerství	57
5.3	Maďarské předsednictví.....	65
5.4	Polské předsednictví.....	75
5.5	Shrnutí.....	82

5.6	Pohled běloruských opozičních představitelů na Východní partnerství.....	87
6	SOUČASNÉ VZTAHY MEZI EU A BĚLORUSKEM	90
6.1	Obrat k Ruské federaci.....	90
6.2	Diplomatická válka	94
6.3	Predikce budoucích vztahů	102
7	ZÁVĚR.....	108
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	116
8.1	Knihy, články, studie	116
8.2	Seznam pramenů	120
8.3	Internetové zdroje	124
9	RESUME.....	127
10	PŘÍLOHY	129
10.1	Příloha 1 - Zásadní události ve vztazích EU - Bělorusko v rozmezí ledna až prosince 2011.....	129
10.2	Příloha 2 - Zásadní události ve vztazích Ruská federace - Bělorusko v rozmezí ledna až prosince 2011	134

1 ÚVOD

Bělorusko je zemí nacházející se v geografickém srdci Evropy, což mu dává strategicky významnou pozici mezi Evropskou unií (dále EU, Unie) a Ruskem. Tomu odpovídá dávná i moderní historie této země. Pozitivní i negativní tendence vztahu Běloruska k těmto dvěma velmocím se setkaly zejména po rozpadu Sovětského svazu. Po zisku státní suverenity si Bělorusko postupně vybuďovalo multivektorovou zahraniční politiku, i když to pod tlakem vnějších sousedů nebylo vždy lehké. Bělorusko se stalo na počátku 90. let suverénním státem, který si byl vědom svých národních zájmů a priorit. Kapitola nových běloruských vnitrostátních dějin započala zvolením prvního a doposud jediného prezidenta, ta týkající se vnějších vztahů se začala psát s Evropskou politikou sousedství.

Evropská politika sousedství (dále EPS) je často pokládána za příklad otevřenosti Evropské unie vůči jejím sousedům a tvoří základní nástroj vztahů mezi Unií a jejími jižními a východními sousedy. Právě rozšíření Evropské unie o deset nových členů ji v květnu 2004 přivedlo blíže k hranici bývalého Sovětského svazu. Prohloubení evropské integrace je žádoucí nejen z hlediska rozšíření evropského trhu, ale je i prioritou vnějších vztahů Evropské unie, která je zaměřena na posilování prosperity, bezpečnosti a stability v oblasti kolem svých hranic. Integraci však brání v cestě různé překážky jako autoritativní režim v případě Běloruska. To bylo spolu s dalšími pěti východoevropskými státy přizváno do polsko-švédské iniciativy Východního partnerství (dále VP). Bělorusko, pomyslný most mezi Evropou a Ruskem, je už téměř dvacet let v mezinárodní izolaci. Země má vazby především na Ruskou federaci, na které je běloruská ekonomika existenčně závislá, a to zejména od druhé poloviny minulého roku, kdy v Bělorusku propukla naplno ekonomická krize a vláda byla nucena devalvovat měnu. Na druhou stranu je běloruským záměrem hrát na obě strany a získávat výhody. Z tohoto důvodu lavíruje mezi Evropskou unií a Ruskem. Spolupráce s Evropskou unií je prozatím omezena politickými a ekonomickými sankcemi, které jsou na běloruský autoritativní režim uvaleny.

Užší hospodářské a politické vazby s Běloruskem bude možné vytvořit pouze v případě, pokud Minsk vykáže dostatečný pokrok na cestě k demokracii. Situace uvnitř země však Evropské unii není lhostejná a snaží se s Běloruskem jednat, ačkoliv ve vztahu k Bělorusku doposud neexistuje žádná strategie a není uzavřená asociační dohoda či Dohoda o partnerství a spolupráci. Polsko během svého předsednictví Radě Evropské unie usilovalo o ovlivnění činnosti EU směrem k Bělorusku s cílem navázat na kontinuitu především s českým a švédským předsednictvím, jejichž prioritou byla efektivní spolupráce v různých sférách zahraniční politiky zaměřené na Východní partnerství, a tak i na Bělorusko. Druhý summit Východního partnerství ve Varšavě znamenal nakonec obrat Běloruska na východní dimenzi své zahraniční politiky a první krok k vytvoření Euroasijského hospodářského svazu a spojení ekonomik s Ruskem a Kazachstánem. Během posledního půlroku s výjimkou letošního února a března se z běloruských médií téměř vytratily zprávy o EU. Na denním pořádku bylo možné sledovat informace týkající se společné rusko-běloruské vzdušné ochrany Běloruska, plynových dohod a úvěrů krizového fondu Euroasijského ekonomického společenství (dále EvrAzES).

Cílem diplomové práce je posoudit, zda došlo během tří let fungování Východního partnerství ke změně vnitropolitické situace v Bělorusku, jeho zahraničně-politické orientaci, změně ekonomické situace a posoudit, zda byly kroky EU ve směru k východnímu sousedovi účinné a efektivní? Mým záměrem je analyzovat vybrané politické rozměry spolupráce mezi Evropskou unií a Běloruskem a dát je do souvislosti se změnami, které se v zemi uskutečnily do dubna roku 2012. Na základě analýzy událostí, které proběhly, projektují možný budoucí vývoj v Bělorusku. Stěžejním bodem je analýza vzájemných vztahů Evropské unie a Běloruska v souvislosti s iniciativou Východního partnerství, kdy se některé členské státy Unie domnívají, že v případě Běloruska povede hospodářská spolupráce k reformám politickým. A jelikož Unie v současné době přistoupila k politickým a ekonomickým sankcím vůči Lukašenkovu režimu, výchozí premisou je předpoklad, že Unie v nejbližší době sankce neodvolá, ale zároveň nebude v jejím zájmu režim zcela izolovat. Zmiňuji proto způsob, jakým se odehrává kontakt a spolupráce mezi Unií a Běloruskem, jehož participace na

Východním partnerství je spíše „virtuální“. Uvedu pohled běloruských elit na aktivity Evropské unie. Zaměřím se na to, jakým způsobem se Unie v Bělorusku propaguje a zda jsou její aktivity efektivní a systematické.

Jednou ze čtyř multilaterálních rovin spolupráce Evropské unie se zeměmi Východního partnerství je, především v případě Běloruska, stabilizace demokracie a posun v otázce ochrany lidských práv, ukončení tvrdého postupu proti opozici a orientace na občanskou společnost. Multilaterálními vazby v diplomové práci zmiňuji okrajově, jelikož se jedná o projekty fungující pouze krátkou dobu a z nichž doposud nejsou přístupné výsledky. Uvádím projekty z mého pohledu nejpodstatnější.

Poněvadž Polsko je vzhledem ke své poloze jedním z neaktivnějších států na poli spolupráce s východoevropskými státy, předpokládala jsem, že v rámci jeho předsednictví v druhé polovině roku 2011 dojde k výraznějšímu posunu ve vztazích mezi Evropskou unií a Běloruskem. Na druhou stranu vždy záleží na běloruském vedení (a finanční situaci) a jeho ochotě spolupracovat a vytvářet politické podmínky. Počátkem března 2011 běloruský parlament vyslovil zájem na plném členství Běloruska v iniciativě Východního partnerství. Získal zároveň podporu Arménie, Ázerbájdžánu a Ukrajiny. Domnívala jsem se, že se Bělorusko v druhé části roku 2011 přikloní ke spolupráci s Evropskou unií a dojde k částečné normalizaci vztahů a spolupráci.

Důležitou roli ve vztazích mezi Bruslem, Minskem a Moskvou hrály samozřejmě v odkazu na geopolitiku a izolovanost Běloruska i prezidentské volby v Ruské federaci uskutečněné v březnu letošního roku. Je možné, že budoucí směřování země směrem ke spolupráci s Evropskou unií ovlivní i zhoršující se ekonomická situace uvnitř země. V současné době ale díky spolupráci s Ruskem a Putinově chvále Lukašenka za důslednou podporou integrace, navázaným bělorusko-čínským vztahům a Lukašenkovým snahám zlepšit bilaterální bělorusko-iránské vazby předpokládám, že se Bělorusko bude ubírat svým východním směrem v rámci zahraničně-politické orientace a EU tak

zůstane pouze „nouzovým východem“ běloruské spolupráce s Ruskem, jak je v běloruském státním tisku uváděno.

Ales Michalevič na konferenci Fora 2000 z října minulého roku věnované tématu výměny lidských práv za ekonomickou podporu zmínil spojení, které mne zaujalo. Tvrdí, že nepřítel lidi spojuje, což myslel ve smyslu spojení běloruské opozice. Její většina byla po prezidentských volbách z prosince 2010 perzekuována. Myslím, že se ale prozatím spojují pouze „nepřátelé“.

1.1 Výzkumné otázky a hypotéza práce

Ve své diplomové práci budu řešit tři výzkumné otázky:

- Jak se projekt Východního partnerství ve vztahu k Bělorusku vyvíjí od svého založení?
- Jaké jsou hlavní problémy, kterým Východní partnerství čelí ve vztahu k Bělorusku?
- Je iniciativa Východního partnerství přínosem pro Bělorusko?

Budu se snažit vyvrátit/potvrdit následující hypotézu:

- Iniciativa Východního partnerství vedla (např. prostřednictvím hospodářské spolupráce, finanční podpory) k vnitropolitickým změnám v Bělorusku.

1.2 Metodologická východiska

V závislosti na charakteristice výzkumných otázek a tématu diplomové práce jsem jako strategii výzkumu zvolila triangulaci, která paralelně využívá více výzkumných metod (často kvalitativní a kvantitativní). Ty se vzájemně doplňují. Metoda umožňuje kombinovat více typů dat získaných různými způsoby. Zkoumaná problematika je pak více objektivní a koherentní. Triangulaci je možné použít ve studiích používajících více zdrojů pozorování a

dat. Umožňuje na zkoumaný fenomén nahlížet komplexně a mnoha úhly pohledu (Pidgeon-Henwood, 2004: 642).

Diplomová práce je kombinací průřezové a případové studie. Průřezová studie obnáší sběr množství dat v rámci určitého časového období a případová studie zahrnuje detailní analýzu konkrétního případu. Studuje jeho složitost a dílčí povahu případu. Analýza kombinuje kvalitativní a kvantitativní výzkum. Kvalitativní výzkum se zaměřuje na porozumění událostí pomocí toho, jak lidé interpretují okolní svět. Výsledky takového výzkumu mají podobu specifického vysvětlení případu a zároveň zdokonalují koncept pro budoucí analýzu. Kvantitativní přístup se vztahuje na sofistikovanou analýzu velkého množství dat a informací (Della Porta - Keating, 2008: 26-27) a slouží k přiblížení statistických údajů, které popisují (ekonomický) dopad a rozvoj.

Existují tři způsoby použití triangulace v rámci výzkumné práce. Tím prvním je použití výzkumných metod nezávislých na sobě a výsledky poté komparovat a ověřovat platnost údajů a dat. Jedná se o přístup velmi často používaný v politických vědách. Druhý kombinuje různé techniky sběru dat, a to buď v rámci kvalitativních, nebo kvantitativních metod. Metody nelze kombinovat. Třetí přístup je tzv. holistický a zahrnuje záměrnou kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod v rámci jednoho výzkumu (McNabb, 2004: 366). Pro diplomovou práci jsem zvolila první z variant.

1.3 Struktura práce

Předkládaná diplomová práce je kromě úvodu a závěru rozdělená do pěti kapitol. První kapitola objasňuje teoretický rámec práce a snaží se doložit vývoj a odůvodnění postupu zúčastněných stran. Zvolený liberální přístup analyzuje evropskou integraci a koresponduje nejen s aktuální politickou situací odehrávající se uvnitř EU, ale i s vnějšími vztahy k bývalým postsovětským republikám participujícím na Východním partnerství.

V další kapitole se zabývám deskripcí a analýzou Evropské politiky sousedství a Východního partnerství. Stručně popisují historická východiska

vzniku EPS, a to od vzniku Černomořské synergie přes Barcelonský proces až k Východnímu partnerství. Zmiňuji i perspektivy EPS a detailněji se zabývám pojmovým i praktickým vymezením VP a jeho strukturou, evropským oficiálním a veřejným diskursem. Analyzuji problémy iniciativy ve spojitosti se sociokulturními a geopolitickými otázkami a uvádím zájmy, spolupráci a charakter vztahů mezi EU a zeměmi zapojenými do VP.

Představením vztahů mezi Evropskou unií a Běloruskem a pohledem Běloruska (státních i opozičních elit) na evropské aktivity a politiky se zabývám ve čtvrté a páté kapitole. Zhodnocuji krátce diplomatické vztahy, jež se začaly psát od průběhu 90. let minulého století. Vymezuji dosavadní historii a důležité mezníky vztahů. Zmiňuji pozadí nejen evropských událostí posledních let, které měly na Východní partnerství vliv např. rusko-gruzínská válka či ropné a plynové konflikty. Zejména v páté kapitole reflektuji a analyzuji evropské a běloruské události z let 2009 až 2012 - summitu VP, předsednictví zemí Visegrádské čtyřky, prezidentské volby v Bělorusku a Rusku. V této části práce je také přiblížena problematika pro běloruskou otázku velmi podstatná – političtí vězni a jejich „výměna“ za ekonomickou podporu. Protože je Bělorusko země ležící geograficky na pomezí mezi Evropou a Ruskem, mezinárodně izolovaná a prakticky nepřítomná v evropském politickém a kulturním myšlení, je závislá především na Ruské federaci. V rámci této části diplomové práce se proto zaměřím i na geopolitiku Běloruska, která navazuje na poslední kapitolu práce.

Závěr je věnován vztahům mezi EU a Běloruskem a podstatným událostem prvních měsíců roku 2012, které byly ve znamení ruského podmanění si ekonomiky Běloruska a evropsko-běloruské diplomatické války. Zhodnocuji iniciativu Východního partnerství a jeho vlivu na Bělorusko. Vysvětluji pozitivní či negativní dopady politiky a zaměřuji se zde i na odkaz teoretického rámce práce. Vymezuji VP tři roky po svém založení a predikci budoucích vztahů mezi Bruselem a Minskem (a nyní i Moskvou).

1.4 Zhodnocení zdrojů

Pro teoretický rámec práce jsem zvolila liberální mezivládní přístup Andrew Moravcsika. Teorii jsem nejprve vymeziila vůči neofunkcionalismu a dále přiblížila její interpretaci integrace, základní logiku a kritiku. Využila jsem knižních publikací předních autorů teorie evropské integrace vztahujících se k této problematice - Ernsta Haase, Franka Schimmelfenniga, Bena Rosamonda a vycházím z děl Andrew Moravcsika. Oporou mi v teoretické části práce byly i odborné zahraniční články, kterých je na tuto stále aktuální teorii mnoho. Závěr teoretické části je věnován možné aplikaci teorie na současný stav evropské integrace směrem k bývalým postsovětským zemím participujícím na projektu Východního partnerství. Z hlediska logiky přístupu a jeho základních znaků jsem v krátkosti uvedla i problematiku (strategických) geopolitických zájmů vztahujících se k tématu.

Jedním z problémů výzkumu Evropské politiky sousedství, především jejího programu Východního partnerství, je nedostatek zdrojů na toto téma, a to díky faktu, že je tato iniciativa relativně nová. Existuje mnoho publikací věnujících se konkrétně EPS, ale samotné tématice VP se jich věnuje minimum. Vycházím proto z oficiálních dokumentů EU a využívám policy a strategy papery, zprávy Evropské komise a dalších institucí, dále odborné články českých i zahraničních časopisů a internetové portály věnující se zmíněné problematice.

Zdrojů vztahujících se zároveň k tématu VP a Běloruska je také velmi málo. Jedná se často o zdroje zahraničních nevládních organizací. Problematice Běloruska a jeho „virtuální povaze“ členství ve VP se věnuje unijní internetový portál European External Action Service (Evropská služba pro vnější činnost). Z něj je možné čerpat nejnovější informace o aktuálním dění v zemi z pohledu EU. Dokumenty věnující se Bělorusku vydává i Evropský parlament a především Rada Evropské unie, ačkoliv se zde jedná o sankce a aktualizované seznamy lidí, jimž je zakázán vstup do Unie. Nicméně i z těch je možné získat dostatečné množství informací. Zejména v druhé části diplomové práce vycházím

z podkladů Běloruského institutu strategických studií. Využívám i běloruské internetové portály, a to jak opoziční, tak státem kontrolované.

Nakonec mi jsou velkou oporou vlastní zkušenosti a znalosti tamního prostředí získané během tří stáží uskutečněných na Velvyslanectví České republiky v Minsku z let 2009 a 2011, které jsem absolvovala během švédského, maďarského a polského předsednictví v Radě Evropské unie. Všechny jmenované země mají s Východním partnerstvím spojitost, a o to různorodější zdroje se mi podařilo získat. Využívám informace získané na setkáních s běloruskými opozičními politiky (Milinkievič, Janukevič) i z opoziční konference, kterou jsem měla možnost v Minsku navštívit. Setkala jsem se i se zástupci zmiňované Evropské služby pro vnější činnost v Minsku. Podařilo se mi získat i mnoho nepublikovaných a ve své podstatě tajných dokumentů, ze kterých mám v rámci této diplomové práce povoleno vycházet. Jelikož je velmi složité získat z běloruské strany kompletní informace ohledně politického dění a stavu země, budu vycházet kromě informací poskytovaných Ministerstvem zahraničních věcí Běloruska pro srovnání i z výzkumů nevládní běloruské organizace - Nezávislého institutu sociálně-ekonomických a politických výzkumů (NISEPI) či z konferencí z českého prostředí věnujících se tématice Běloruska a Východního partnerství (př. Forum 2000, konference Ministerstva zahraničních věcí České republiky). Chci tak v předkládané diplomové práci nastínit nejen aktivity Evropské unie směrem k Bělorusku, ale i to, jak na dané politiky Bělorusko reaguje, zda jsou tyto politiky v nějakém ohledu úspěšné a jakou roli při vzájemných vztazích EU a Běloruska hraje i Ruská federace. Téma je v českém prostředí nezmapované, podle mého názoru velmi přitažlivé a aktuální.

2 TEORETICKÝ RÁMEC PRÁCE

„Vytvoření Evropského společenství je jedním z nejúžasnějších úspěchů moderní světové politiky, ačkoliv je zde velmi málo porozumění pro jeho příčiny“

Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe*, 1998

Teoretické směry, které analyzovaly evropskou integraci, se často odrážely od jejího aktuálního vývoje a korespondovaly s politickou situací odehrávající se uvnitř Evropských společenství (dále ES, Společenství). Po stagnaci vývoje evropské integrace v 70. a 80. letech minulého století získal vývoj teoretického zkoumání evropské integrace v průběhu 90. let nový rozměr. Hlavní debata se začala odehrávat mezi institucionalisty a liberálně mezivládním přístupem Andrew Moravcsika. Starší teorie evropské integrace již nebyly schopny na vývoj evropské integrace reagovat a neofunkcionalismus, jakožto teorie dominantní od 60. let, byl nahrazen Moravcsikovým liberálním intergovernmentalismem. Jedná se o jednu z nejnvlivnějších teorií evropské integrace, jejíž význam stále přetrvává. Cílem diplomové práce je přiblížit aktivity Evropské unie směrem k Bělorusku a naopak. Motivaci těchto aktivit, jejich zásadní vývoj, preference států, jejich přístup i roli vystihuje liberální mezivládní přístup.

2.1 Liberální mezivládní přístup a evropská integrace

Andrew Moravcsik definuje evropskou integraci jako „[...] řadu racionálních rozhodnutí, které učinili vůdcové států. Tato rozhodnutí odpovídala omezením a příležitostem pramenícím z ekonomických zájmů vlivných domácích skupin, z relevantní moci každého státu v mezinárodním systému, a z role mezinárodních institucí podporujících důvěryhodnost mezistátních závazků“ (Moravcsik, 1998: 18).¹ Evropské integraci se věnuje zejména ve svém opus magnum *Volba pro Evropu (Choice for Europe)*, kde analyzuje pět zlomových

¹ [...] a series of rational choices made by national leaders. These choices responded to constraints and opportunities stemming from the economic interests of powerful domestic constituents, the relative power of each state in the international system, and the role of international institutions in bolstering the credibility of interstate commitments.

událostí v dějinách evropské integrace, které její další vývoj zásadně ovlivnily.² Nahlíží na dějiny evropské integrace jako na řadu zlomových událostí. Tyto zlomové události (př. summity, podpisy smluv) chápe jako zásadní okamžiky, které vedly k prohlubování integrace a jejímu právnímu zakotvení. Liberální mezivládní přístup a jeho základní znaky definoval dříve, a to ve svém díle z roku 1993 *Preference a moc v Evropském společenství (Preferences and Power in the European Community)*.

Evropská unie bývá často označována za specifický projekt, entitu „sui generis“. Nejednalo se o klasickou mezinárodní organizaci, ale organizaci svého druhu bez mezinárodní právní subjektivity³ vázanou smluvními dokumenty, které mají charakter mezinárodních smluv. Prvními byly Římské smlouvy a poslední Lisabonská smlouva. ES/EU má velmi proměnlivý charakter a od svého vzniku prošla mnoha fázemi vývoje a významným způsobem ustanovila současnou podobu evropské sedmadvacítky. Škála teorií věnující se evropskému integračnímu procesu, jeho vývoji a spolupráci na evropském kontinentu je velmi široká. A již od počátku evropské integrace autoři zaujímalí nejrůznější postoje a snažili se teoreticky tato stanoviska zachytit a pojmenovat. Od podpisu Římských smluv došlo k mnoha mezistátním vyjednáváním, zavedením agendy, která z nich vyplynula a období konsolidace. Základním úkolem, kterému teorie evropské integrace v různých obdobích čelily, bylo vysvětlit toto vyjednávání a zachytit základní charakteristiky tohoto procesu. Mnozí autoři se snažili oživit neofunkcionalistický důraz na sui generis charakteristiky unijních institucí a tvrzení, že EU může být definována pouze na základě obecných teorií mezinárodních vztahů (Moravcsik, 1993: 473-474). Liberální mezivládní přístup se toto snaží vyvrátit a tvrdí, že EU může být definována jako „[...] mezivládní

² Předmětem jeho výzkumu se stala vyjednávání vedoucí k podpisu Římské smlouvy zakládající Evropské hospodářské společenství (dále EHS), vytvoření celní unie a společné zemědělské politiky, vznik evropského měnového systému, vyjednávání o Jednotném evropském aktu a Maastrichtské smlouvy (Moravcsik, 1998: 18).

³ Po přijetí Lisabonské smlouvy je Evropská unie mezinárodní organizací s vnější subjektivitou.

režim navržený k řízení ekonomické provázanosti pomocí vyjednané, koordinované politiky“ (Moravcsik, 1993: 474).⁴

2.1.1 Vymezení vůči neofunkcionalismu

Liberální mezivládní přístup navazuje na starší liberální teorie. Ty se však evropské (regionální) integraci věnovaly v malé míře. Ucelenou liberální teorii věnující se evropské integraci představil až Moravcsik, který se zároveň vymezuje vůči dvěma dominantním směrům z období 60. a 70. let minulého století – neofunkcionalismu a realistickému liberálnímu přístupu. V rámci své analýzy zlomových událostí evropské integrace druhé poloviny 20. století tvrdí, že integrace je vždy vedena národními ekonomickými motivy. Ekonomické zájmy nadřazuje politicko-strategickým motivům, bezpečnostním. Nechápe evropskou integraci jako výsledek automatického přelévání (*spillover*) od smluv týkajících se produkce uhlí a oceli, atomové energie až po smlouvy mnohem ambicióznější. V empirickém slova smyslu, řada smluv od Římských až po Smlouvu o Evropské unii nebyly uzavřeny díky automatickému spilloveru nebo úsilím transnacionálních koalic zájmových skupin, ale postupným procesem konvergence preferencí mocnějších členských států. Tyto preference jsou utvářeny na vnitrostátní úrovni, nikoliv na evropské. Moravcsik uvádí příklad Francie v 60. letech, kdy vznikaly základní rysy EHS, které byly zásadně ovlivněny preferencemi klíčových aktérů uvnitř Společenství. Francie po nástupu Charlese de Gaulla toužila po mocenském vzestupu, k němuž chtěla využít platformy EHS. Proto Francie roku 1963 vetovala žádost Velké Británie o vstup do Společenství. Podle Moravcsika ne na základě toho, že by byl ohrožen strategický francouzsko-německý duopol, ale aby Francie uchránila a posílila svou zemědělskou politiku a masivní dotace, které do ní směřovaly. Pokud by totiž byla Velká Británie součástí EHS, tyto dotace by Francie nezískala (Hitchcock, 1999: nestránkováno).⁵

⁴ [...] intergovernmental regime designed to manage economic interdependence through negotiated policy co-ordination.

⁵ Francouzské veto nebylo ničím jiným než výsledkem ekonomických úvah a neslučitelností britských a francouzských geopolitických zájmů. Velká Británie se orientovala primárně na Washington,

Moravcsik tvrdí, že je evropský integrační proces od roku 1955 ovlivněn třemi zásadními faktory. Těmi jsou přesvědčení o obchodních (ekonomických) výhodách, vyjednávací potenciál a pozice státu, snaha o posílení důvěryhodnosti mezistátních závazků. Za zásadní považuje vliv ekonomických zájmů států, které jsou souběžné s národními. Evropskou integraci chápe jako výsledek racionálních voleb politických představitelů, kteří důsledně prosazují ekonomické zájmy. Ekonomické zájmy, vyjednávací síla a důvěryhodnost závazků jdou ruku v ruce s formou, podstatou a načasováním zlomových okamžiků evropské integrace. Autor odmítá názor, že je integrace primárně řízena technokratickým procesem odrážejícím imperativy ekonomického plánování či nezamýšlenými důsledky předchozích rozhodnutí, jak tvrdí neofunkcionalisté či Jean Monnet.⁶ Proces integrace nenahradil ani neobešel vůli politiků a národních představitelů, ale reflektoval ji (Moravcsik, 1998: 3-4).

Neofunkcionalismus se formoval a byl detailně rozpracován během let 1955 – 1975 jako ucelená, komplexní a propracovaná teorie evropské integrace.⁷ „Politická integrace je proces, při němž jsou političtí aktéři v několika odlišných národních institucích připraveni přenést svou loajalitu, očekávání a politické aktivity do nového centra, jehož instituce vlastní nebo požadují jurisdikci nad dřívějšími národními státy“ (Ernst Haas, cit. dle Rosamond, 2005: 241).⁸ Integrace může nakonec oslabit státní suverenitu.

Od roku 1975, navzdory mnoha případovým studiím věnovaným tématice ES a kritice neofunkcionalismu, se neobjevila žádná srovnatelná teorie. Neofunkcionalismus byl založen na předpokladu, že evropská (ekonomická)

zatímco francouzským cílem bylo zmenšit vliv USA na evropském kontinentu. De Gaulle se obával, že i kdyby došlo k dohodě v ekonomických otázkách a následném vstupu Británie do Společenství, Londýn se pokusí přeměnit EHS v zónu volného obchodu, bude sabotovat společnou zemědělskou politiku a spojí se s Německem proti Francii ve vyjednávání o Všeobecné dohodě o clech a obchodu (Hoffman, 2000: 72).

⁶ Vrcholu neofunkcionalismus dosahoval v 50. letech, kdy odpovídal praktickému dění uvnitř evropské integrace a byl považován za kvazi-oficiální interpretaci integrace. Neofunkcionalisté vznikem Evropského společenství uhlí a oceli chápali dění v Evropě jako potvrzení vlastních tezí. Došlo tak k propojení teorie a praxe a koncept přelévání byl ztotožněn s „metodou Společenství“ (Community Method) prosazovanou Jeanem Monnetem (Kratochvíl, 2008: 91). Metoda Společenství byla používána hlavně během let 1958-1963.

⁷ Autory jako Ernst Haas, Philippe Schmitter, Leon Lindberg, Donald Puchala, Joseph Nye.

integrace by měla probíhat automaticky, což vychází z teoretického východiska mechanismu přelévání podporovaného politickými i ekonomickými elitami, tedy se souhlasem států. Přelévání je jednosměrný proces řízený ekonomickým determinismem vedoucí k další spolupráci poté, co je dosaženo určitých cílů integrace. Tento proces vede dále k uspořádání, kde mají výsadní postavení technokraté. Neofunkcionalismus se formoval v době behaviorální kritiky, takže klade důraz na pozitivisticky definovanou vědeckost, důraz na testovatelnost (viz poznámka č. 6). Neofunkcionalismus - teorie s velkými ambicemi stát se obecnou teorií integrace - byla nakonec kritizována i samotnými neofunkcionalisty (Haas) a bylo od ní, zejména po zmrazení vývoje integrace v průběhu 60. let vlivem de Gaullovy Francie, upuštěno.⁹

Odkaz neofunkcionalismu společně ve spojení se současnými teoriemi mezinárodní politické ekonomie předkládají přinejmenším tři základní závěry. Za prvé, roku 1975 se přední neofunkcionalisté shodli, že regionální teorie integrace vnímající ES jako jedinečnou entitu s cílem např. federace jako konečného politického uspořádání, by měly být doplněny obecnou teorií ve smyslu vztahu národních politik k mezinárodní propojenosti. Spíše než důraz na budoucí aspirace ES je důležité soustředit se a zohlednit současné aspekty a orientaci organizace a potvrzovat zásadní význam ekonomické stránky aktivit. Na ES by mělo být nahlíženo jako na mezinárodní režim koncipovaný k prosazování a podpoře koordinace politik (Ernst Haas, cit. dle Moravcsik, 1993: 478).

Za druhé, definice evropské integrace by měla být rozšířena tak, aby zahrnovala čtyři aspekty koordinace politiky: 1) geografický rozsah režimu, 2) řadu témat, ve kterých jsou politiky koordinovány, 3) instituce společného rozhodování, 4) směr a rozsah domácího politického uspořádání.

⁸ Political integration is the process whereby political actors in several distinct national settings are persuaded to shift their loyalties, expectations and political activities to a new center, whose institutions possess or demand jurisdiction over pre-existing national states.

⁹ Haas roku 1975 publikoval esej s tématem Zastaralost regionální integrační teorie (*The Obsolescence of Regional Integration Theory*), která je často chápána jako nekrolog neofunkcionalismu. Haas zde uvádí, že zklamání vzniklo ve větší míře z nepřipuštění si možnosti, že motivy aktéra se mění a že zájmy a hodnoty považované za charakteristické a pozitivně spojené s integrací mohou ustoupit odlišným zájmům a hodnotám s méně jednoznačným dopadem na integraci (Ernst Haas, cit. dle Rosamond, 2005: 242).

Neofunkcionalisté začali pochybovat o oprávněnosti existence teorie regionální integrace a začali zkoumat evropskou integraci skrze teorii mezinárodních vztahů (Moravcsik, 1993: 478).

Za třetí, mnoho neofunkcionalistů v 70. letech minulého století došlo k závěru, že unikauzální teorie nejsou schopny postihnout politické rozhodování ES. Takové teorie mohou pouze popsat vývoj ES. Nedokáží jej ale vysvětlit. Oproti tomu moderní teorie mezinárodní politické ekonomie předkládají mnoho empirických, teoretických i filozofických atributů směrem k fungování EU (Moravcsik, 1993: 480).

Liberální mezivládní přístup vychází ze sebekritiky neofunkcionalismu. Přesněji, liberální mezivládní přístup spojuje střípky neofunkcionalismu s intergovernmentalismem, tedy teorií, která byla reakcí na neofunkcionalismus, vycházející z realistického uvažování o roli státu a vlád v mezinárodních vztazích. Intergovernmentalismus kritizuje tři základní tvrzení a chyby neofunkcionalismu: regionální integrace není uzavřená, státy/vlády jsou nejsilnějšími aktéry, neschopnost rozlišení mezi vysokou a nízkou politikou. Na to dále navazuje liberální mezivládní přístup a další. Tyto přístupy poukazují ke koncepci ES bližší současným teoriím mezinárodní politické ekonomie. Teoriím chápajícím ES jako mezinárodní režim sloužící ke koordinaci politik a k vývoji integrace založené na analýze vytváření státních preferencí a mezivládní interakce. Poté co byl empiricky zpochybněn princip přelévání a začaly se prosazovat teorie zdůrazňující roli států, vliv neofunkcionalismu upadá.

2.2 Logika liberálního mezivládního přístupu

Liberální mezivládní přístup je jednou z teorií, které si kladly ambiciózní cíl teoretizovat evropskou integraci jako celek. Vymezuje se vůči neofunkcionalismu a je na něj možné nahlížet jako na protiklad nefunkcionalistických předpokladů. Hlavní rozdíl mezi teoriemi je v aktérech integrace, kterými jsou pro liberální mezivládní přístup státy. Rozhodující je národní úroveň rozhodování a základem teorie mezivládního paradigmatu.

K integraci dochází po sblížení politických zájmů států a je ji možné vnímat jako posloupnost vyjednávání mezi státy. Integrační rozhodnutí jsou často konvergencí preferencí velkých států. Malé státy jsou pak ovlivňovány státy velkými. Zpomalení či zrychlení integrace je vždy reflexí konvergence státních preferencí.

Moravcsik rozděluje proces integračního rozhodování podle principu dvojúrovňové hry (*two-level game*). Snaží se vysvětlit proces evropské integrace jako proces sestávající z liberálního vytváření státních preferencí a intergovernmentálního důrazu na (strategické) mezistátní vyjednávání. V první úrovni, fázi, jsou výsledky mezivládního vyjednávání utvářeny domácími preferencemi jednotlivých zemí. Přesněji, skupinovými aktéry, kteří se snaží ovlivnit politiku státu. Liberální teorii autor chápe jako stranu poptávky, kde národní zájmy vznikají díky vlivu sociálních skupin ovlivňujících vnější politiku a preference státu. Národní zájem je tak výsledkem sociální interakce, agregací požadavků sociálních skupin. Model předpokládá, že cílem vlády je udržet se u moci, proto bude požadavky stran sociálních skupin z větší části uspokojovat. Intergovernmentalismus naopak nahlíží na národní preference skrze percepci státní suverenity a relativní pozici státu v mezinárodním systému. Pro Moravcsikův přístup zůstávají hlavními aktéry státy. Přístup se však liší od realistického, kde preference států vznikají na základě jejich mocenské pozice s cílem maximalizace moci a bohatství. V konečném důsledku pak usilují o bezpečnost a zachování autonomie, tedy o vojenskou moc (Kratochvíl, 2008: 166). Státy ve svém vyjednávání kladou důraz především na ekonomické zájmy a vojenská moc je pouze sekundárním faktorem. Preference v ekonomické oblasti se pak mohou lišit (př. preference zemědělství).

Ve druhé fázi státy s již vytvořenými preferencemi vstupují do mezinárodního vyjednávání (př. na summitech). Zde rozhoduje vyjednávací síla a funkční podněty k institucionalizaci. Státy se snaží prosadit své zájmy. Ve spojení s vyjednávací silou Moravcsik vychází z teorie her. Vyjednávací potenciál se odvíjí od dvou faktorů, a to od rozložení informací mezi aktéry a rozložení zisku z potencionální spolupráce. Vyjednávací moc zde nevychází z vojenské síly státu,

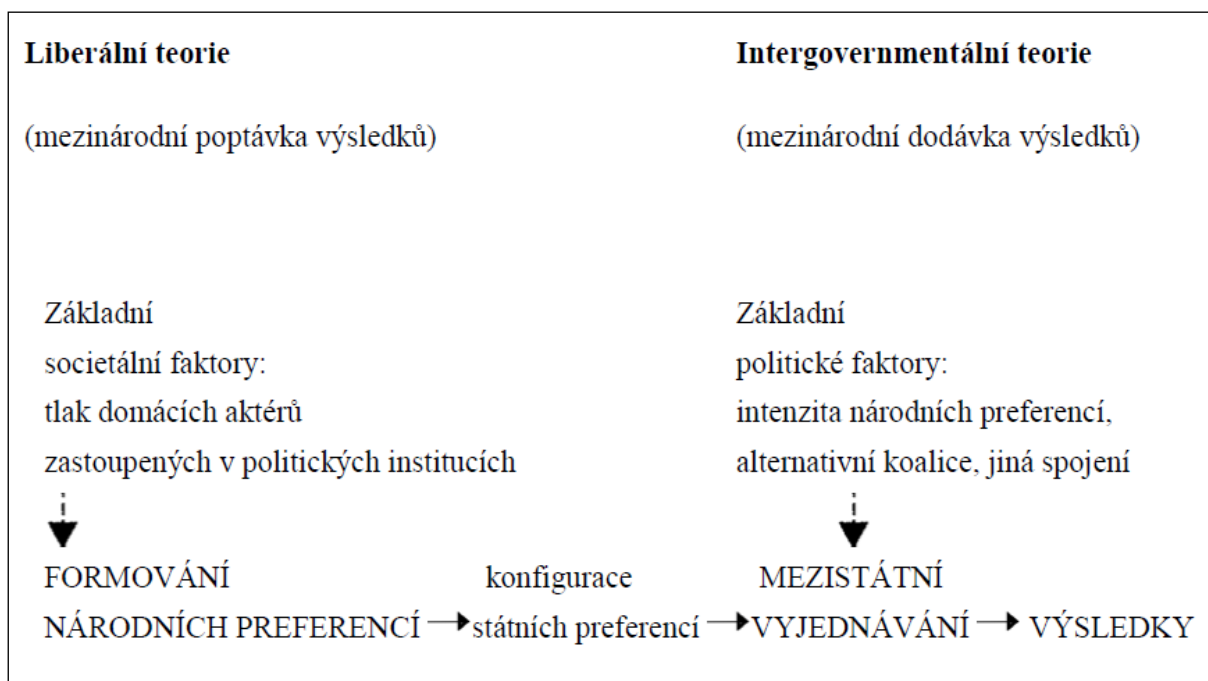
ale ze síly jeho preferencí. Čím více státy mohou ze spolupráce získat, tím více jsou ochotny dosáhnout kompromisu (Kratochvíl, 2008: 168). Mezivládní přístup představuje stranu nabídky. Zatímco strana poptávky upozorňuje na výhodnost mezistátní spolupráce, strana nabídky upozorňuje na omezený rozsah možné integrace (viz Tabulka 1 dále). V jádru přístupu je pak předpoklad racionality států. Tento předpoklad sdílí Moravcsik s realisty, na rozdíl od nich však rozvíjí myšlenku, že racionální chování států nevzniká a neodvíjí se od pevně stanovených preferencí, ale z dynamických politických procesů odehrávajících se uvnitř státu. Snaží se vyvarovat úskalí vyplývající z redukcionismu strany poptávky i nabídky (Rosamond, 2000: 136-137).

Jádrem druhé fáze je tedy vyjednávání států na mezinárodní (evropské) úrovni, kdy je cílem jednotlivých aktérů prosazení národních zájmů. Rozvoj a posun evropské integrace je výsledkem kompromisů jednotlivých národních zájmů. Evropská integrace posiluje postavení států, autonomii vedoucích politiků i jejich nezávislost na společenských skupinách uvnitř státu, protože se vyjednávání na evropské úrovni již nepočítá s účastí domácích skupin. Transakční náklady uzavírání těchto kompromisů snižují evropské instituce, které zůstávají nástroji v rukou států, nejedná se o samostatné aktéry, ani iniciátory integrace. (Moravcsik, 1993: 515; Kratochvíl, 2008: 173-174).

Po utváření preferencí a následném mezistátním vyjednávání dochází ke vzniku institucí kontrolujících dodržování závazků, aneb o později doplněnou třetí úroveň. Zde dochází již k praktickému uskutečnění integrace. Institucionalistický přístup je tak spolu s liberálním, mezivládním a racionalistickým přístupem poslední zásadní charakteristikou Moravcsikova přístupu. Instituce byly vytvořeny státy za účelem kontroly aktérů a pro usnadnění spolupráce v anarchickém mezinárodním systému. Jsou chápány jako nástroje, které pomáhají státům vypořádáním se s nepředvídanými, nechtěnými a nežádoucími důsledky spolupráce, rizik mezinárodního systému a snižují nejistotu států v dalším vyjednávání. Nedodržení závazků sankcionují. Instituce jsou tak de facto podmínkou pro dlouhodobou mezinárodní spolupráci. V tomto ohledu se liberální mezivládní přístup shoduje s některými atributy připisovanými

neofunkcionalismu. Jedná se o situaci, kdy stát záměrně deleguje pravomoci nadnárodní organizaci. A nakonec, sám Moravcsik velmi často uvádí, že cílem evropské integrace není nahradit národní stát, ale zachránit jej (Moravcsik - Schimmelfennig, 2009: 72-73).

Tabulka 1: Rámec analýzy liberálního mezivládního přístupu

Zdroj: Moravcsik, 1993: 482, přeloženo a upraveno autorem

2.3 Kritika teorie

Stejně jako ostatní teorie, i tato má mnoho kritických připomínek. Pouze pro přehled uvádím základní body. Jedním z nich je tvrzení, že politika a ekonomika nemohou být odděleny. Dále jsou kritice vystaveny všechny hlavní znaky přístupu: princip dvojúrovňové hry, proměny preferencí států, přílišný důraz na klíčové události v dějinách integrace i na stát. Vytýkáno je opomíjení rolí a významu institucí a omezený rámec přístupu. Pojmy jako mezivládní, nadnárodní či nefunkcionalistický nám pomáhají pochopit evropský integrační proces v celé jeho šíři, jejich platnost je však omezená. Co se posouzení institucí týče, podle Moravcsika si je státy vytváří podle svých potřeb, které jsou odvozeny od vnitrostátního prostředí. Se změnou preferencí státu by se tak měly instituce

proměnit. Instrukce naopak své postavení a pravomoci v EU posilují. Při mezistátních vyjednáváních nezrcadlí pouze preference států, ale jsou relevantními aktéry. S chápáním integrace jako sledu zlomových okamžiků je přístup kritizován za to, že nemůže vysvětlit denní chod EU a nevystihuje realitu evropské integrace. Následkem je pak státocentrický charakter přístupu. S touto kritikou liberálního mezivládního přístupu přišel velmi blízký racionální institucionalismus. Moravcsik to nicméně vyvrací. Tvrdí, že mnohá rozhodnutí jsou v současné době přijímána konsensuálně, jednomyslně (Moravcsik-Schimmelfennig, 2009: 73-74).¹⁰ Nakonec, na dvojúrovňovou hru je nahlíženo jako na velmi zjednodušenou. S tím souvisí i role státu, který nemusí být nutně uznáván jako jediný prostředník mezi základními rovinami. Interakce se může zúčastnit celé spektrum aktérů a integrace může probíhat i mezi více než jen dvěma úrovněmi (Kratochvíl, 2008: 173-176; Rosamond, 2000: 147). Nezastupitelná role dnes patří občanské společnosti. Kritika míří i k přeceňování národní suverenity a podceňování globální provázanosti. Je potřeba vycházet z toho, že v současném světě je suverenity rozptýlena mezi státy a další (transnacionální) aktéry, jejichž role je v mezivládním liberálním přístupu opomíjena. V procesu evropské integrace nepochybně hrály od počátku klíčovou roli národní státy. Moravcsikova volba pro Evropu tak stojí vstříc 21. století.

2.4 Současná Evropská unie

Liberální mezivládní přístup se snaží zvýraznit pohled na jeden z dnes nejvíce rozebíraných aspektů evropské integrace - na její podstatu i institucionální stabilitu. Je nesporné, že během posledních dvaceti let došlo v praxi evropské integrace k předělu, konstitucionálnímu obratu, který měl na teoretickou reflexi integrace vliv. Smlouvy z Amsterdamu a Nice neobsahovaly a nepřinesly podle Moravcsika a Schimmelfenniga podstatné reformy. Nicméně vedly alespoň k reformám stávající struktury (posílení funkcí institucí EU, prohloubení určitých mezivládních funkcí jako zahraniční politika, obrana). Jako „konzervativní“ dokumenty, čistě rétoricky vznešené chápou autoři i Smlouvu

¹⁰ Autoři uvádí např. fungování Rady Evropské unie, kde členské státy jednají na základě

zakládající Ústavu pro Evropu či Lisabonskou smlouvu. Důvodem je absence národních preferencí pro projekt typu jednotného trhu či měny, který by motivoval aktéry. Je tak pravděpodobné, že se EU bude nadále rozvíjet v postupných krocích, a to v určitých oblastech. Dojde ke zlepšení a reformování politik v rámci stávajícího systému. Autoři na závěr uvádějí, že za hlavní projekt EU posledních let považují rozšíření a spolupráci Unie s dalšími zeměmi (Moravcsik - Schimmelfennig, 2009: 83-84).

2.5 Liberální mezivládní přístup a rozšíření EU

I v dnešní době lze dokázat kontinuitu liberálního mezivládního přístupu od přijetí Římských smluv k Maastrichtské smlouvě až k probíhajícím procesům v rámci EU, jako je například Evropská politika sousedství, resp. Východní partnerství. Moravcsikův přístup lze uplatnit nejen k vysvětlení současné spolupráce s bývalými postsovětskými zeměmi, ale i na predikci možných budoucích dopadů.

Je tomu už více než dvacet let, kdy se rozpadl Sovětský svaz, a tím začala nová kapitola evropských dějin. Evropská unie čelila novým výzvám, k nimž se přidala i nastupující diskuze o budoucnosti Unie a vyřešení dichotomie uspořádání Evropy (intergovernmentální vs. supranacionální). Pojetí evropského integračního procesu se vždy lišily a liší i dodnes. Tyto fenomény přivedly EU k problematice jejího konečného uspořádání (*finalité*). Po rozpadu bipolárního světa se členské země EU rozhodly, že proces prohlubování (*deepening*) Unie by měl být doplněný i o proces rozšíření (*widening*), přičemž obojí vyžaduje intergovernmentální vyjednávání. Moravcsik se v rámci svých případových studií orientuje výhradně na otázky prohlubování i rozšiřování (Schimmelfennig, 2001: 48-49).

Summit v Nice v roce 2000 a s ním spojená deklarace o budoucnosti Evropy otevřely cestu k přijetí nových členů. Roku 2002 uzavřelo osm postkomunistických států jednání o vstupu do EU. Na jedné straně stáli stáli

členové Unie, kteří rozšíření považovali za výhodné, zejména z hlediska svých dlouhodobých ekonomických a geopolitických zájmů. Na straně druhé nakonec roku 2004 přistoupilo deset států s vidinou ekonomických a geopolitických výhod. Členství v EU bylo čistě záležitostí národního zájmu. Před vstupem měly kandidátské země velmi slabou vyjednávací pozici. Logika liberálního mezivládního přístupu je jasná: čím více stát získá zapojením do mezistátní spolupráce, tím více je ochotný ke kompromisu ve vyjednávání. Vyjednávání o rozšíření je vyjednáváním ústupků, kompromisů a prosazování zájmů, preferencí a priorit stálých členů EU.¹¹ Tento vzor vyjednávání platí již od prvních rozšíření. Velká Británie i jako relativně chudá země se po svém vstupu stala velkým přispěvatelem do evropského rozpočtu. Irsko, Dánsko, Řecko a Španělsko musely přijmout omezující zemědělská opatření. Švédsko, Finsko a Rakousko chtěly dosáhnout většího přístupu na evropský trh a za výhodnějších podmínek. Protože bylo předposlední rozšíření EU bezprecedentního charakteru, státy východního rozšíření musely splňovat Kodaňská kritéria¹² a převzít *acquis communautaire* EU. Důraz byl oproti předchozím rozšířením logicky kladen na implementaci a dodržování demokratických zásad, provedení ekonomických reforem. Podle teoretických předpokladů jsou žadatelé o členství stále více nuceni obětovat výhody členství z krátkodobého a střednědobého horizontu (nižší dotace do zemědělské politiky, Strukturálního fondu, Fondu soudržnosti) (Moravcsik - Vaduchova, 2003: 42-48). Ať kandidátské či země participující na programu EPS tak reálně zažijí Evropu bez iluzí.

Liberální mezivládní přístup předpokládá, že stálí členové budou nahlížet na rozšíření skrze náklady a výhody socioekonomické interdependence. Využijí své vyjednávací pozice proto, aby vytvořily podmínky, výjimky, přechodná

¹¹ S odkazem na Keohena a Nye můžeme na toto vyjednávání nahlížet jako na asymetrickou interdependenci. Tento koncept se vztahuje k vzájemně prospěšnému vztahu mezi dvěma jednotkami, mezi nimiž dochází k intenzivním transakcím, z nichž plynou určité zisky a náklady. Základem je nerovnoměrná distribuce zisků a nákladů, která je zdrojem vyjednávací síly, moci. Silnější jednotka využívá svého postavení vůči slabší. Asymetrickou interdependenci lze snadno uvést do praxe, zejména v rámci vnějších vztahů EU, konkrétně pak ve vyjednávání se svými geografickými sousedy a v rámci energetické politiky EU (Bechev, 2011: 421-422).

¹² Mezi kodaňská kritéria patří stabilita institucí zajišťujících demokracii a dodržování lidských práv, existence fungujícího tržního hospodářství, schopnost vyrovnat se s konkurenčním tlakem v rámci EU a schopnost převzít závazky plynoucí z členství (Cihelková, 2003: 577).

období. „Evropské vlády [...] vyhodnotí očekávané ekonomické a geopolitické důsledky rozšíření na jejich společnost a budou jednat odpovídajícím způsobem“ (Moravcsik - Vaduchova, 2005: 198).¹³ Teoretici tohoto přístupu se v tomto ohledu snaží vysvětlit a objasnit v tomto ohledu tvorbu národních preferencí i podstatu vyjednávání, méně jasný je institucionální přístup. Přihlédneme-li k asymetrické interdependenci a distribučním konfliktům mezi členskými zeměmi, naskytne se otázka, proč se členské státy nedržely pouze režimu přidružení (Association regime) se zeměmi střední a východní Evropy a nakonec jim byl umožněn vstup? Tento režim umožnil stálým členům upevnit svou ekonomickou aktivitu v zemích střední a východní Evropy a zároveň neznevýhodňoval pozici nečlenských zemí (Moravcsik - Schimmelfennig, 2009: 80, 82).¹⁴

Atraktivita ES/EU vzrostla zejména po roce 1989, kdy začala vábit většinu států z bývalých autoritativních států. Jedná se o skupinu zemí vzniklých po rozpadu Jugoslávie a Sovětského svazu. Bývalé postsovětské země, především pak Ukrajina, Moldávie, Gruzie a Arménie, usilují o vstup do EU, jsou však vystaveny mnohem omezujícím podmínkám iniciativy Východního partnerství. Tyto země dodržují podmínky stanovené EU, a i když Východní partnerství nenabízí explicitně členství, plnění podmínek a reforem může těmto zemím zvýšit jejich šance na přijetí v budoucnosti. V úvahu je však potřeba brát vnější faktory, které mohou ovlivnit výhodnost přijetí těchto států. Liberální mezivládní přístup navrhuje, že by spolupráce či plné členství v EU mělo být nabídnuto pouze těm zemím, které mají co nabídnout členským státům. Jejich členství bude pro stávající členy výhodné. Tento pohled potvrzuje i součinnost s bývalými sovětskými republikami založenou pouze na strategické bázi, jako je zajištění energetických dodávek. Ukrajina je v tomto případě jedinou zemí, která disponuje moderním tranzitním systémem pro dodávku ruského plynu do zemí EU. Podstatnou tranzitní zemí je dále Gruzie, přes kterou do Evropy proudí ropa z Kaspického moře. Pro Evropu jsou obě země strategickou volbou pro menší

¹³ European governments [...] calculated the expected economic and geopolitical consequences of Enlargement for their domestic societies and acted accordingly.

¹⁴ Schimmelfennig uvádí, že rozšíření v tomto kontextu musíme chápat jako rozšíření mezinárodního společenství. Pokud EU rozumíme společenství evropských států, lze vysvětlit začlenění jako snahu těchto zemí o sdílení liberálních hodnot a norem (Schimmelfennig, 2001: 47-48).

závislost kontinentu na Ruské federaci a Středním východu. Fakt, že EU nenabídla těmto zemím plné členství, pouze reflektuje nejistotu ze ztrát či zisků možného připojení těchto dvou států.

Kromě energetické geopolitiky je podstatná i další proměnná - ruský vliv. Ukrajina stejně jako Rusko hrála v minulých letech jednu z hlavních rolí v dodávkách plynu. Od počátku roku 2010 je Ukrajinu Rusku ještě blíže. Levný plyn Ukrajině zajistil ruskou kontrolu nad jeho dodávkami dále do Evropy. Ačkoliv je Janukovyč nakloněný spolupráci s Ruskem, není pro něj jedinou prioritou a spolupracuje i s EU (snaha proniknout do zóny volného obchodu). Moldávie a Bělorusko jsou země menšího významu než Ukrajina, ale hrají dvojí hru. Prezidenti Voronin i Lukašenko si jsou velmi dobře vědomi ekonomických základů spolupráce a přikloní se k tomu partnerovi, s nímž je spolupráce v daný moment výhodnější. Nakonec, na vztahy mezi EU a Ruskem je potřeba nahlížet prizmatem obecných zájmů vztahujících se k energetické nabídce, poptávce a tranzitu energií. Coby tranzitní země, je v tomto případě podstatné i Bělorusko (Verdun - Chira, 2011: 457-460). To čelí, ale ne s nelibostí, ruskému zájmu hlavně v energetickém odvětví a ekonomickému „připoutávání“ k Rusku. Rusko vyjednávání se svým blízkým zahraničím celkově chápe jako hru s nulovým součtem. Vztahům mezi Bruslem, Minskem, Moskvou a geopolitickým zájmům bude věnována pozornost později.

EU potřebuje strategii ke svým východním sousedům, aby se opět nedostaly do sféry vlivu Ruska, jako tomu bylo v minulém století. Rusko je schopné získat tyto země, své současné ekonomické partnery, zpátky. EU nemůže těmto zemím poskytnout stejné podmínky jako zemím z východního rozšíření v roce 2004, stejně jako od nich nemůže očekávat svědomité provádění požadovaných reforem, akceptování unijních acquis a zabránit těmto zemím spoléhat se na další partnery. EU je od posledního rozšíření inertní a spoléhá ve vztahu k bývalým postsovětským republikám na svou „atraktivitu“. Rusko se pro své blízké zahraničí snaží být přitažlivé ekonomicky i politicky. Vytváří regionální projekty, ekonomické aktivity, skrze které si upevňuje svůj vliv a snaží se převzít kontrolu nad strategickými ekonomickými cíli. EU má se zeměmi prozatím jen přebytek

obchodní bilance (Verdun - Chira, 2011: 461-462). Východní partnerství hraje a bude hrát významnou roli. Je otázkou, zda se EU v budoucnu odváží uplatnit svůj model vládnutí ještě více na východ.

2.6 Shrnutí: Dialog a syntéza

Liberální mezivládní přístup je otevřený k dialogu a syntéze s dalšími teoriemi integrace. Především díky tomu, že je sám syntézou racionálních teorií a kombinuje vytváření preferencí, vyjednávání, provádění uzavřených dohod a sdílí znaky intergovernmentálního a neofunkcionalistického uvažování o EU. Liberální mezivládní přístup koexistuje s racionálním institucionalismem, s nímž sdílí základní teoretické i metodologické předpoklady a z něhož i z větší části vychází. Především ve Volbě pro Evropu přizpůsobil základní předpoklady a teoretická východiska racionálního institucionalismu vysvětlení teorie evropské integrace. Přístup testoval mnoho hypotéz vycházejících z federalismu či funkcionalismu. Zkoumal formaci národních preferencí (ekonomické zájmy vs. geopolitické), mezistátní vyjednávání (asymetrická interdependence vs. supranacionální činnost) a institucionální volbu (federalismus vs. centralizované technologické zřízení vs. více důvěryhodné společenství). Moravcsik uvádí, že ideologické zájmy mohou být spojeny s dalšími, jako je geopolitika. Tyto zájmy mohou hrát důležitou roli zejména tehdy, kdy jsou ekonomické zájmy slabé. Oba autoři často dodávají, že se jedná o obecnou teorii, nikoliv jen o úzké vymezení evropských politických aktivit. Prvním krokem je pohled na současnou Evropskou unii jako na výsledek záměrné a promyšlené volby státu (Moravcsik - Schimmelfennig, 2009: 67-68, 84-86). Proto tento přístup chápu jako vhodný pro řešení analyzovaného tématu. Hlavními aktéry jsou na obou stranách (EU-Bělorusko) státy, jejichž prioritou jsou ekonomické zájmy, jimiž je vzájemná spolupráce vedena. Podstatná je i (v běloruském případě) spojitost vlivu ekonomických zájmů s národními a snahou prezidenta udržet se u moci. K vývoji spolupráce dochází po sblížení zájmů obou stran a je ji možné vnímat jako posloupnost vyjednávání mezi těmito aktéry. V rámci navázané spolupráce nejprve dochází k vytváření státních preferencí a zohlednění důrazu na

strategické vyjednávání. Posléze obě strany s vytvořenými preferencemi vstupují do mezinárodního vyjednávání, a to nejčastěji při summitech (1. a 2. summit Východního partnerství) či setkáních zástupců vysoké diplomatické úrovně obou stran. Vyjednávací moc v souladu s liberálním mezivládním přístupem vychází ze síly preferencí, nikoliv z moci vojenské. Pro spolupráci s Běloruskem jako „slabší“ stranou vyjednávání platí, že čím více stát může spoluprací získat, tím více je ochotný ke kompromisu, což se projevilo zejména před zahájením Východního partnerství, kdy bylo cílem Běloruska do této iniciativy vstoupit, a trend běloruských ústupků je možné sledovat i v dubnu 2012. Po vytvoření preferencí a vyjednávání dochází ke vzniku institucí kontrolujících dodržování závazků a dochází k praktickému uskutečnění dialogu a spolupráce. Nedodržení těchto závazků je posléze sankcionováno.

V souladu s mezivládním liberálním přístupem na jedné straně stojí členové EU, kteří navázání spolupráce s východoevropskými zeměmi chápou jako výhodné z hlediska svých dlouhodobých ekonomických a strategických zájmů. Na druhé straně stojí proexportně založené Bělorusko, které spolupracuje s vidinou možných ekonomických výhod, evropských investic a finanční pomoci. Běloruský prezident si je velmi dobře vědom ekonomického základu spolupráce a přiklání se k tomu partnerovi (EU, Rusko), se kterým je spolupráce v určitý moment výhodnější. V rámci tohoto asymetrického vyjednávání má Bělorusko horší vyjednávací pozici. Takže na jedné straně stojí evropská sedmadvacítka a její zájmy odrážející motivy členských zemí, které se do nově navázané spolupráce s Běloruskem snaží promítnout své zájmy regionální. To se ukázalo i v uplatňování ekonomických sankcí vůči běloruskému režimu v první polovině roku 2012, kdy země geograficky Bělorusku nejbližší hájily své ekonomické zájmy a lobbovaly za neuvolení sankcí na některé významné běloruské podniky. Vize partnerství se zeměmi EPS/VP je eurocentrická, což se EU snaží zastírat společnými hodnotami. Faktem ale je, že EU partnerské země potřebuje díky své snaze o diverzifikaci energetických zdrojů z Ruska. Hospodářská síla a finanční pobídky jsou pak pro partnerské východoevropské země přitažlivé a jsou ochotné obětovat své vlastní priority. Především energetická bezpečnost odpovídá strategickým zájmům EU a je tím, oč ve Východním partnerství běží.

3 EVROPSKÉ POLITIKY A BĚLORUSKO

„Politika sousedství nám poskytuje ucelený přístup, který zajišťuje, že se celá Evropská unie zavázala k prohloubení vztahů se všemi našimi sousedy. To nám umožňuje vytvořit s každou takovou zemí vztahy ušité přímo na míru“

Štefan Füle, evropský komisař pro rozšíření a EPS ¹⁵

Východní partnerství je platformou v rámci Evropské politiky sousedství. Ta, jako součást agendy společné zahraniční a bezpečnostní politiky (dále SZBP), klade důraz na multilaterální dimenzi vnějších politik. Proto je Východní partnerství propojeno i s dalšími regionálními iniciativami, které pomáhají rozvíjet dvoustranné vztahy EU a jejich sousedů ve Středomoří, severní Africe, na Blízkém východě, ve východní Evropě a Střední Asii. Rozhodla jsem se proto věnovat začátek této kapitoly přiblížení EPS, jejím cílům, nástrojům, financování ale i očekávání, která problematiku evropsko-běloruských vztahů přiblíží nejen v rovině institucionální.

3.1 Exposé: od Evropské politiky sousedství až k Východnímu partnerství

Rozšíření ES bylo vždy významnou událostí. Už během studené války se počet členských států z původní zakládající šestky zdvojnásobil. Po konci bipolárního konfliktu byla nevyhnutelná reorientace politik EU na země střední a východní Evropy. Rozšiřování Evropy se tak ještě zrychlilo a příští rok se vstupem Chorvatska členství oproti původnímu počtu znovu zdvojnásobí. Evropská politika se po konci bipolárního konfliktu potýkala s otázkou, jak zajistit podporu přechodu nových nástupnických zemí na tržní hospodářství a demokracii. Jak použít perspektivu možného členství k implementaci takových reforem? Pátá vlna rozšíření zásadně ovlivnila zahraničně-politické směřování a posunula jej ještě více na východ. Právě před doposud největším rozšířením roku 2004 EU čelila obavám, že jí rozšíření přiblíží k nestabilním oblastem a přijetí

¹⁵ Our Neighbourhood Policy provides us with a coherent approach that ensures that the whole of the EU is committed to deeper relations with all our neighbours. At the same time, it allows us to develop

nových, zejména postkomunistických, zemí bude vést k vytvoření dělících linií na hranicích EU. Proto vznikla Evropská politika sousedství jako nástroj regionální zahraniční politiky s cílem vytvořit privilegované vztahy s novými evropskými sousedy vybudované na respektování a šíření hodnot EU.

EPS můžeme chápat jako pilíř politiky EU v oblasti jejích vnějších vztahů. Konkrétní obrysy získala mezi lety 2003 a 2004, kdy Evropská komise přijala prohlášení „Širší Evropa - sousedství: Nový základ pro vztahy s našimi východními a jižními partnery“. O rok později následoval strategický dokument „Evropská politika sousedství“. Oba dokumenty nastínily základní cíle, nástroje, mechanismy a očekávané efekty spolupráce se sousedními zeměmi. Dokumenty byly vydány právě v souvislosti s východním rozšířením EU z roku 2004. Cílem této politiky bylo kromě snahy zabránit vzniku nových dělících linií u evropských hranic i úsilí vyhnout se rozdělení euro-středomořského regionu a upevnit tak ekonomické, politické a bezpečnostní vazby se zeměmi, které sdílí pozemskou či přímořskou hranici s EU, a tím posílit prosperitu, stabilitu a bezpečnost celého evropského prostoru. Protože je bezpečnost jedním ze základních prvků formulování EPS, je na tuto politiku a její cíle poukazováno i v Evropské bezpečnostní strategii z roku 2003. Zde se přímo hovoří o tom, že integrace přístupujících států zvyšuje bezpečnost, ale zároveň přibližuje EU k problematickým oblastem. Úkolem EU je tak prosazovat, aby na východ od Evropské unie a na březích Středozemního moře vznikl pás odpovědně spravovaných zemí, se kterými budeme moci udržovat těsné vztahy založené na spolupráci.¹⁶ Takový rámec spolupráce byl nabídnut celkem 16 zemím geograficky nejbližším EU - Alžírsku, Arménii, Ázerbájdžánu, Bělorusku, Egyptu, Gruzii, Izraeli, Jordánsku, Libanonu, Libyi, Moldávii, Maroku, Palestinské samosprávě, Sýrii, Tunisku a Ukrajině. EPS, jež je primárně založena na bilaterálních vazbách EU a partnerských zemí, je obohacena o mnoho regionálních a mnohostranných iniciativ. Těmi hlavními jsou Východní partnerství zahájené v květnu 2009 v Praze, Unie pro Středomoří (Euro-

tailor-made relations with each country. European Commission. European Neighbourhood Policy (http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm, 23. 2. 2012).

středomořské partnerství) obnovena v červenci 2008 v Paříži a Černomořská synergie zahájena v únoru 2008 v Kyjevě.¹⁷ Tento komplex bilaterálních a multilaterálních vztahů má urychlit politické přidružení i ekonomickou integraci s ekonomikou EU. Intenci celkově posílit sousední země upevnilo následné rozšíření EU o Rumunsko a Bulharsko roku 2007 (Cihelková, 2011: 47-49).

Smyslem EPS není příprava na členství v EU, ale vytvoření privilegovaného vztahu založeného na vzájemných závazcích vedoucích k budování společných hodnot jako jsou lidská práva, rozvoj demokracie, svobody a právního státu, řádná správa věcí veřejných, budování tržního hospodářství, udržitelného rozvoje a prohlubování vztahů v ekonomické, politické a hospodářské oblasti. EPS tak nabízí politické přidružení, hlubší ekonomickou integraci, zvýšení mobility a mezilidských kontaktů. Rozvoj vzájemných vztahů se odvíjí od toho, do jaké míry jsou tyto hodnoty sdíleny.

Hlavním operačním nástrojem EPS jsou bilaterální Akční plány. Plány stanoví priority spolupráce a diferencují přístup k sousedním zemím v závislosti na aktuální ekonomické, politické situaci, kapacitách, zájmech a prioritách partnerského státu. Obsahují program potřebných reforem a kapitoly týkající se politického dialogu, ekonomické a sociální reformy a rozvoje, spolupráce v oblasti justice, svobody a bezpečnosti a spolupráce a reformy oblastí jako doprava, energie, životní prostředí, vzdělávání, kultura a mezilidské kontakty, které mají vést ke zdokonalení standardů demokracie, rozvoje občanské společnosti a ke zlepšení celkového prostředí rozvíjejícího se v důsledku spolupráce. Spolupráce, reformy a jejich implementace jsou vyváženy finančními výhodami. Země, se kterými byl tento plán podepsán, mohou čerpat nejen finanční pomoc, ale počítat i s politickou a technickou podporou či lepším přístupem na evropský trh. Perspektivou EPS bylo nastartovat transformaci vzájemných vztahů a vést k nárůstu obchodu díky procesům liberalizace a řízené konvergence, posílit politické vazby a rozšířit reformy (Cihelková, 2011: 50-51).

¹⁶ Council of the European Union. *A Secure Europe in a Better World. The European Security Strategy* (<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, str. 8, 23. 2. 2012).

¹⁷ European Commission. *The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?* (http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, 21. 2. 2012).

Východní partnerství bylo od roku 1991 do roku 2006 financováno na základě programu pomoci transformace TACIS¹⁸ a poté bylo nahrazeno nástrojem ENPI. EPS nebyla doposud plně aktivována s Běloruskem, které bylo přizváno hned v první vlně rozšíření roku 2003.¹⁹ Mezi EU a Běloruskem doposud nejsou bilaterální vztahy navázané. Kromě Akčních plánů jsou v rámci EPS se zeměmi východní Evropy uzavírány i Dohody o partnerství a spolupráci.²⁰ Tato dohoda byla s Běloruskem podepsána už roku 1995. Kvůli zhoršujícím se demokratickým podmínkám v zemi byla roku 1997 pozastavena. Bělorusko má i přesto možnost z ENPI čerpat finanční prostředky. Běloruské zapojení do ENPI je limitováno podporou a potřebami obyvatel. Je určeno k přímé či nepřímé podpoře demokratizace a ke zmírnění dopadu mezinárodní izolace Běloruska na jeho obyvatele.²¹

Zmínila jsem, že EU klade v rámci EPS důraz na mnohostrannou dimenzi svých vnějších politik, a proto byla postupně propojena s dalšími platformami. Jednou z nich je Unie pro Středomoří. Tato jižní a mnohostranná větev EPS je novou etapou Barcelonského procesu, který byl spuštěn už v 90. letech jako první ucelená politika EU vůči určitému strategicky významnému regionu. Unie pro Středomoří převzala *acquis* Barcelonského procesu a zůstaly tak zachovány základní pilíře partnerství.²² Černomořská synergie je taktéž iniciativou mnohostrannou, ale se specifickým charakterem. Jedná se o partnerství ve třech sektorech, jimiž jsou životní prostředí, doprava a energie (Cihelková, 2011: 53-

¹⁸ V rámci této finanční pomoci prostředky získalo i Bělorusko, a to prostřednictvím přeshraničních programů spolupráce (*Cross-Border Cooperation Programme*) zaměřených na posilování hraničního managementu a aktivní regionální spolupráce. Kromě programu TACIS Bělorusko čerpalo zdroje z humanitární pomoci řízené ECHO, Programu potravinové bezpečnosti, Evropské iniciativy pro demokracii a lidská práva a z makroekonomické pomoci (Cihelková, 2003: 624-625).

¹⁹ Druhá vlna rozšíření se uskutečnila roku 2004, kdy byly do EPS přizvány Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán.

²⁰ Právě nástupnické státy SSSR v 90. letech 20. století vztahy navazovaly formálně prostřednictvím Dohod o partnerství a spolupráci. Během let 1998 a 1999 je všech pět zemí participujících na VP kromě Běloruska podepsalo. To má v rámci EPS zvláštní status a podílí se na mnoha regionálních programech zaměřených na jeho sousední země. Jedná se o trojstrannou spolupráci Litva-Lotyško-Bělorusko a Polsko-Ukrajina-Bělorusko a oblast Baltského moře (Fiala - Pitrová, 2009: 190-191).

²¹ European Commission. *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Belarus. Country Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2011* (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf, nestránkováno, 17. 3. 2012).

²² Politický a bezpečnostní dialog, ekonomické a finanční partnerství, sociální, kulturní a humánní partnerství, partnerství v oblasti justice.

56). Černomořská synergie je fórem zemí přiléhajícím k Černému moři (především Ukrajiny, Gruzie, Ruska a Turecka). O tuto regionální dimenzi se zasazovalo hlavně Německo. „Ve skutečnosti si kladla Černomořská synergie za cíl být tím, oč jde Berlínu v jeho východní politice ze všeho nejvíce: nástrojem na posílení spolupráce s partnery v rámci Evropské politiky sousedství, aniž by tím bylo antagonizováno Rusko, což se může podařit nejlépe jeho zapojením do sousedské spolupráce“ (Lang, 2009: 10). Za strategické partnery sledovaného regionu východní Evropy nepovažuje EU jen Bělorusko, Ukrajinu a Moldavsko, ale i Rusko. To si vysloužilo privilegovaný status strategického partnerství.

Jak jsem uvedla na začátku kapitoly, pátá vlna rozšíření přiměla směřovat zahraničně politickou orientaci EU více k východní Evropě. Polsko už v průběhu svých přístupových rozhovorů iniciovalo vytvoření subregionálního projektu zaměřeného na východní dimenzi vnějších vztahů EU. Tato politika měla být vytvořena podle vzoru Severní dimenze.²³ Po vstupu Polska do EU došlo k posunu této strategie a Poláci začali s Finy spolupracovat. Roku 2003 deklarovali, že by se tyto dvě dimenze měly vzájemně doplňovat a propojit s dalšími regiony (Buras - Pomorska, 2006: 36). Pozornost s výše uvedenou Černomořskou synergií a Německem zasluhuje německo-polská snaha navazující na východní dimenzi. Na formování nových vztahů s východními sousedy měly vliv především zahraničně-politické priority Německa a Polska. V případě Německa se jednalo o strategické partnerství s Ruskem²⁴ a Polsko se výhradně orientuje na východní Evropu. Cílem bylo nabídnout Rusku, Bělorusku, Ukrajině a Moldávii přístup, který bude eliminovat jejich obavy z nové geopolitické situace a bude stimulovat zájem těchto zemí o rozvoj kontaktů s EU. Vytvořil by se pás stability chránící EU před dopady politických či sociálních krizí na území bývalého Sovětského svazu. Konkrétní rysy tohoto plánu se začaly objevovat roku 2002 (Máša, 2007: 6). Kdy Rada Evropské unie oznámila zájem vytvořit koncept vztahující se k výše zmíněným východoevropským zemím a posílit

²³ Severní dimenze byla program iniciovaný Finskem, který spojuje členské země EU spolu s Norskem, Islandem a Ruskem. Více informací na European Union External Action. Northern Dimension (http://eeas.europa.eu/north_dim/index_en.htm, 23. 2. 2012).

²⁴ Federal Foreign Office. Strategic Partnership with Russia (http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/Russland/Russland_node.html, 8. 3. 2012).

s nimi politické vztahy. Podstatný impuls přišel od ministra zahraničních věcí Velké Británie Jacka Strawa. Ten upozornil na potřebu jednotné politiky k východní Evropě a apeloval, aby EU nabídla těmto zemím jasné podněty výměnou za politické a ekonomické reformy (Comelli - Greco - Tocci, 2006: 7). Konečný návrh Velké Británie zahrnoval evropský zájem a odrážel motivy členských států, které se snažily do nově vznikající zahraničně politické aktivity promítnout své regionální zájmy.²⁵ Výsledkem nebylo nic jiného než prohlášení o širší Evropě, které předložilo nový model vztahů zemím východní Evropy a Středomoří - nesourodým regionům, jejichž společným jmenovatelem je geopolitický význam.

Vstup zemí střední Evropy do EU roku 2004 nevedl k odvrácení se od východoevropských zemí, ba naopak. Země jako Polsko či Česká republika své členství využily jako příležitost efektivně podporovat proevropské aspirace obyvatel postsovětských zemí. Visegrádská skupina je jedinou platformou „nových“ členů EU, která propojuje priority členských zemí ve vztahu k Bělorusku. Polský ministr zahraničních věcí prohlásil: „My v Polsku rozlišujeme mezi jižním a východním směrem evropské zahraniční politiky a tyto směry jsou následující: na jihu jsou evropští sousedé a na východě - evropské státy“ (Radosław Sikorski, cit. dle Rotman - Veremeeva, 2011: 85).²⁶ Na hranici mezi Polskem a jihem Běloruska se nachází hraniční přechod Brest, kde zůstal poslední ostnatý drát z éry Sovětského svazu, který ukazoval tehdy jasnou hranici ruského vlivu. Ačkoliv Sovětský svaz zanikl v prosinci 1991 právě nedaleko Brestu, ostnatý drát ukazující hranici mezi spojenci USA a Ruska je zde dodnes. Roku 2004 se Bělorusko stalo bezprostředním sousedem EU a roku 2009 se díky polsko-švédské iniciativě dostalo ještě blíže.

²⁵ Vzniklo tak několik skupin zemí, které prosazovaly zintenzivnění vztahů se zeměmi, kde mají prioritní zájem. Polsko podporuje iniciativy Velké Británie, Švédska, Finska a Německa v jejich snaze o posílení východní a severní dimenze. O podporu východní dimenze a zemí jižního Kavkazu mají zájem země Visegrádské skupiny i pobaltské státy. Francie, Itálie a Španělsko kritizují přílišný důraz na východní Evropu a samy se zastávají podpory zemí středomořského regionu (Tulmets, 2008: 113).

²⁶ We in Poland draw a distinction between the southern and eastern directions of the EU foreign policy, and it consists the following: to the south of the EU there are neighbours of Europe, and to the East - European states.

3.2 Východní partnerství

Proaktivní politiky směrem k východní Evropě a jižnímu Kavkazu se ujalo Polsko. To požádalo Švédsko o pomoc při zajištění politiky a připojení k projektu.²⁷ Ministři zahraničních věcí těchto dvou zemí Radosław Sikorski a Carl Bildt předložili 26. května 2008 návrh iniciativy Východní partnerství. O měsíc později Evropská rada projekt podpořila a vyzvala Evropskou komisi, aby návrh zkonkretizovala a přijala konkrétní opatření pro posílení bilaterální a multilaterální spolupráce s regionem (Łapczyński, 2010: 145). Komise vydala 3. prosince 2008 prohlášení „Východní partnerství“, kde toto ambiciózní partnerství představila, uvedla jeho cíle, očekávání i nástroje bilaterální i multilaterální spolupráce a tématické platformy.²⁸ Do praxe bylo definitivně uvedeno na zahajovacím summitu v Praze 7. května 2009 v rámci českého předsednictví Radě EU. Zde bylo VP prohlášeno za zásadní krok na cestě k vytvoření nezbytných podmínek pro urychlení politického přidružení a ekonomické integrace mezi EU a partnerskými státy.²⁹

Načasování Východního partnerství bylo více než příhodné. Poté, co východní dimenzi vztahů a jejich zintenzivnění s východní Evropou deklarovalo Německo v průběhu svého předsednictví v roce 2007, zařadila Východní partnerství jako svou prioritu předsednictví i česká vláda. Urychlení příprav napomohl i rusko-gruzínský konflikt z léta 2008, který ohrozil energetickou bezpečnost strategické tranzitní oblasti EU.

Cílem Východního partnerství je posílení vazeb a spolupráce s východními sousedy - Běloruskem, Ukrajinou, Moldavskem a třemi zeměmi jižního Kavkazu - Gruzíí, Arménií a Ázerbájdžánem, a to jak na bilaterální, tak multilaterální

²⁷ Donald Tusk výběr Švédska odůvodnil jeho zkušenostmi v záležitostech EU. Partnerství s touto zemí volil díky neexistenci hranic s regionem východní Evropy. Vycházel z předpokladu, že s podporou Švédska bude snadnější získat souhlas Bruselu a nakonec Švédsko předsedalo Radě Evropské unie v druhé polovině roku 2009, což mohlo vést k lepší implementaci této iniciativy (Łapczyński, 2010: 146).

²⁸ Více na: Přístup k právu Evropské unie. *Communication from the Commission to the European Parliament and Council. Eastern Partnership* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>, 24. 2. 2012).

²⁹ Council of the European Union. *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf, str. 6, 24. 2. 2012).

úrovni. Tato iniciativa není prioritně zaměřená na rozvoj regionální spolupráce, ale na vytvoření strategického partnerství. Jedná se o projekt kompatibilní s dalšími iniciativami, zejména s Černomořskou synergií.

VP nabízí širokou škálu originálních projektů, nástrojů a zdrojů. Tato iniciativa je založená na diferenciaci přístupu k partnerským zemím.³⁰ VP zahájilo „dvoukolejný přístup“ k regionu, kdy prostřednictvím multilaterální roviny může rozvíjet vazby se zeměmi, s nimiž má vztahy málo strukturované (př. Bělorusko. Bilaterální úroveň vztahů má vybudovat užší vazby mezi EU a partnerskou zemí, a to pomocí rozšíření smluvních závazků směrem k Dohodě o přidružení (*Association Agreement*) a vést k vytvoření komplexních zón volného obchodu.³¹

Spolupráce na multilaterální úrovni je určena pro individuální podporu partnerských zemí. Jedná se o rámec pro spolupráci a řešení výzev. Institucionálním nástrojem této úrovně jsou fóra, kde si mohou členské a partnerské země vyměňovat zkušenosti, teoretické i praktické poznatky. Na multilaterální úrovni je VP dále rozdělené do čtyř tematických platform, jimiž jsou 1) demokracie, lidská práva, dobré vládnutí a stabilita, 2) ekonomická integrace a konvergence s politikami EU, 3) životní prostředí, změna klimatu, energetická bezpečnost a 4) mezilidské kontakty. Platformy jsou doplněné o mnoho projektů, které mají východoevropské země přivést ještě blíže EU a nabízejí flexibilní prostor pro diskusi. Tomu napomáhají stěžejní iniciativy (*Flagship Initiatives*), které mimo to slouží k intenzivní spolupráci s občanskou společností (Korosteleva, 2011: 2). Iniciativy byly zřízeny pro větší přehlednost a naplnění cílů VP. Jedná se o 1) Integrovaný příhraniční management, 2) Malé a střední podniky, 3) Regionální energetické trhy, energetickou efektivnost a

³⁰ Kvůli rozdílnosti geopolitických, zahraničně-ekonomických koncepcí, rozdílné ekonomické úrovni, které by mohly působit jako dezintegrační faktor.

³¹ Tyto zóny se označují jako Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). Z dlouhodobějšího horizontu mají vést k síti dohod o volném obchodu a usnadnit partnerům přístup na evropský trh. Pomocí bilaterální úrovně vztahů má dojít k liberalizaci víz, podpoře hospodářských a sociálních politik a spolupráci v energetické bezpečnosti, což povede ke snižování rozdílů mezi jednotlivými zeměmi. V bilaterální úrovni pokročilo vyjednávání s Ukrajinou, ale i se zbylými zeměmi vyjma Běloruska. To na bilaterální úrovni s EU téměř nespolečuje. Pouze v rámci sektorové spolupráce v oblasti energetiky došlo roku 2010 ke konzultaci na expertní úrovni (Cihelková, 2011: 58, 63). Aktivní je v multilaterální úrovni.

obnovitelné energetické zdroje, 4) Prevenci, připravenost a reakce na přírodní a člověkem působené krize.³² Nutno podotknout, že energetická bezpečnost v rámci VP odpovídá strategickým zájmům EU. Je součástí bilaterální i multilaterální úrovně.

Multilaterální spolupráce se odehrává na čtyřech úrovních. Těmi jsou 1) setkání hlav států nebo vlád zemí VP pořádané každé dva roky, 2) každoroční (jarní) setkání ministrů zahraničních věcí, 3) setkání čtyř tematických platforem na úrovni vyšších státních úředníků konaná minimálně jednou za dva roky a poslední částí struktury jsou 4) panely podporující čtyři tematické platformy (Henderson - Weaver, 2010: 19). Těmito systematicky pořádanými schůzkami EU zahájila proces přibližování. Pro lepší fungování multilaterální úrovně vztahů byla zřízena Evropská služba pro vnější činnost.

Součástí multilaterální dimenze se stalo i Fórum občanské společnosti VP (dále Fórum, FOS VP). Jeho cílem je posilovat roli a rozvoj občanské společnosti a podporovat dialog organizací občanské společnosti s autoritami a veřejnými orgány. Činnost Fóra je rozdělena do čtyř pracovních skupin, které kopírují čtyři platformy Východního partnerství. Aktivity Fóra vede Řídící výbor (*Steering Committee*) (Cihelková, 2011: 64).

Občanská společnost a nevládní organizace hrají v rámci společnosti významnou roli. Iniciují politické podněty a kontrolují vládu. Jsou hlavními aktéry v prosazování demokracie a lidských práv, právního státu, řádné správy věcí veřejných i podpory trvale udržitelného růstu. Evropská komise ve svém prohlášení z roku 2008 uvádí, že probíhající reformy (ve východoevropských zemích) vyžadují silnější participaci občanské společnosti s cílem posílit dohled nad veřejnými službami zvýšit důvěru občanů v ně.³³ Jednou z českých priorit v rámci předsednictví byla podpora nevládního sektoru, proto byl návrh zřízení Fóra na pražském summitu schválen. V červnu Evropská komise vyzvala všechny

³² European Union External Action. The Eastern Partnership - Flagship Initiatives (http://eeas.europa.eu/eastern/initiatives/index_en.htm, 25. 2. 2012).

³³ Přístup k právu Evropské unie. *Communication from the Commission to the European Parliament and Council. Eastern Partnership* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>, str.11, 25. 2. 2012).

zúčastněné strany (a jejich neziskové organizace, think-tanky, odbory, organizace zaměstnavatelů, sdružení, neziskové nadace, národní i mezinárodní sdružení občanské společnosti a další aktéry), aby vyjádřily svůj zájem na účasti prvního Fóra občanské společnosti Východní partnerství.³⁴

Fórum občanské společnosti VP je jedním z mála projektů, kde participuje všech šest zemí. Je uznáváno Evropskou komisí jako fórum organizací občanské společnosti participujících východoevropských zemí a unijních organizací občanské společnosti v těchto zemích působících. Fórum úzce spolupracuje s Komisí, Evropským parlamentem a vládami členských zemí EU, aby se usnadnil přechod partnerských zemí k demokracii, monitoroval jejich vývoj ve vztazích s EU, zveřejnil výsledky aktivit a projektů občanské společnosti a došlo k zapojení občanské společnosti do projektů tematických platforem.³⁵ První fórum se konalo na podzim roku 2009, kde se zapojilo více než 200 organizací občanské společnosti partnerských zemí i členských zemí EU. Fórum se koná od roku 2009 pravidelně na podzim. Během roku 2010 se v Bělorusku zformovala běloruská Národní platforma FOS VP, která v sobě sdružuje nespočet (ne)registrovaných organizací občanské společnosti, starých i nových sdružení a iniciativ. Své cíle a plány stvrdila přijetím Memoranda a přijala Plán Východního partnerství pro Bělorusko (*Eastern Partnership Road Map for Belarus*) s aktuálními cíli běloruské občanské společnosti a prioritami ke každé tematické platformě VP.³⁶

Na podzim 2009 byla založena i parlamentní dimenze VP - Parlamentní shromáždění EuroNest (dále EuroNest). Toto parlamentní shromáždění má být fórem vedoucím k rychlejšímu politickému přiblížení zemí VP k EU. Podporuje rozvoj VP, politický dialog i výměnu názorů participujících států. Problémem

³⁴ European Union External Action. First Meeting of the Civil Society Forum (16-17 November 2009) (http://eeas.europa.eu/eastern/civil_society/first_csf_meeting_2009_en.htm, 26. 2. 2012).

³⁵ Eastern Partnership Civil Society Forum. *An Active Partner in Democratic Transition and European Integration: A Concept paper for the Eastern Partnership Civil Society Forum* (<http://www.eap-csf.eu/assets/files/publications/EaPCSFconceptpaper2011.pdf>, str. 2, 26. 2. 2012).

³⁶ Více na Mizhnarodny kansorcyum Evrabelarus. Paradak i pracedura padpisannya Memaranduma ab supracovnictve v mezhakh Nacyyanalnay platformy FGS UP (<http://eurobelarus.info/by/article/paradak-padpisannia-memaranduma>, 26. 2. 2012) a Eastern Partnership Civil Society Forum. Strany. Belarus (<http://www.eap-csf.eu/ru/countries/belarus/>, 26. 2. 2012).

byla opět neúčast zástupců Běloruska. Součástí EuroNestu jsou dvě složky, a to delegace Evropského parlamentu (60 členů) a delegace participujících států (každý 10 členů, vyjma Běloruska). V rámci parlamentního shromáždění existují celkem čtyři stálé výbory a dvě pracovní skupiny, z nichž se jedna přímo věnuje Bělorusku. EuroNest se v zásadě schází jednou ročně v jedné z východoevropských zemí či na půdě Evropského parlamentu (Brusel, Lucemburk, Štrasburk).³⁷

První a zahajovací summit Východního partnerství se uskutečnil 7. května 2009 v Praze, kde byla přijata společná deklaráce o ambicióznějším partnerství EU a partnerských zemí. Hlavním cílem Východního partnerství je vytvořit nezbytné podmínky pro urychlení politického sblížení a další hospodářskou integraci mezi Evropskou unií a zúčastněnými partnerskými zeměmi.³⁸

V souvislosti se zahájením iniciativy Východního partnerství je nutno zmínit i přijetí Lisabonské smlouvy, která vstoupila v platnost 1. prosince 2009. Učinila z EU mezinárodní organizaci disponující mezinárodněprávní subjektivitou a vytvořila institucionální rámec vnějších vztahů EU. Priority evropských cílů směrem k sousedním státům ve východní Evropě, tedy bezpečnost, stabilitu a prosperitu, Lisabonská smlouva podtrhla čl. 8 Smlouvy o EU, podle kterého „Unie rozvíjí se zeměmi ve svém sousedství výsadní vztahy s cílem vytvořit prostor prosperity a dobrých sousedských vztahů, založený na hodnotách Unie a vyznačující se úzkými a mírovými vztahy spočívajícími na spolupráci“ a za tímto účelem „může Unie s dotyčnými zeměmi uzavírat zvláštní dohody. Tyto dohody mohou obsahovat vzájemná práva a povinnosti, jakož i možnost vyvíjet společnou činnost. Jejich provádění podléhá pravidelným konzultacím“.³⁹ S étosem reformního dokumentu byla zavedena i funkce Stálého předsedy Evropské rady a Vysokého představitele EU pro zahraniční věci a

³⁷ European Parliament. EuroNest Parliamentary Assembly (<http://www.euronest.europarl.europa.eu/euronest/>, 25. 2. 2012).

³⁸ Council of the European Union. *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf, str. 6, 25. 2. 2012).

³⁹ *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské Unii*, Hlava I – Společná ustanovení, čl. 8, odst. 1 a 2 (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:020:cs:PDF>, str. 20, 26. 2. 2012).

bezpečnostní politiku. Tuto funkci zastává od listopadu 2009 Catherine Ashton, která s touto funkcí zajišťuje soudržnost a koordinaci Evropské služby pro vnější činnost, taktéž zřízenou Lisabonskou smlouvou.⁴⁰

3.3 Shrnutí: Kritický pohled

Vznik i průběh Východního partnerství je potřeba vnímat několika pohledy. Tím prvním je prosazování Středomořské unie za francouzského předsednictví Radě EU, kdy hrozilo vychýlení EPS směrem k jihu. Vývoj okolo Středomořské unie otevřel prostor pro nastolení rovnováhy a prosazení nové „východní“ iniciativy. Ambice francouzského prezidenta zneklidnila zejména Polsko, které za podpory Švédska svou iniciativu VP poměrně rychle prosadilo. Prosazení východní dimenze evropské politiky napomohl rusko-gruzínský konflikt z léta 2008 a strategický význam Gruzie ve hře o ropu a zemní plyn regionu Kaspického moře, kdy na východ musela pozornost obrátit nakonec i Paříž. Konflikt se stal impulsem pro urychlení spuštění VP. U zrodu iniciativy stála i potřeba širšího energetického dialogu a spolupráce s východoevropskými státy. Dodnes se objevuje kritika a rozpor mezi ambiciózními cíli a nedostatečnými nástroji politiky. Zatímco pro některé země VP, které o členství v EU usilují, jsou politické nástroje nedostatečné (Ukrajina, Gruzie), pro země mající silné vazby na Moskvu jsou až příliš ambiciózní (Bělorusko, Arménie, Moldávie) (Benes, 2009: nestránkováno).

Partnerství založené na společných hodnotách a liberálně-demokratických principech, tak svou politiku EU vůči sousedům velmi často popisuje. Objevují se však názory o nekoloniálním charakteru EPS, kterou EU právě zmíněnými hodnotami zastírá.⁴¹ EU své sousední země potřebuje jako odbytiště zboží, služeb, investic a prostor pro zajištění bezpečí a dodávek energetických surovin vzhledem ke snaze diverzifikovat energetické zdroje z Ruska. Hospodářská síla

⁴⁰ European Union External Action. European External Action Service (http://eeas.europa.eu/background/index_en.htm, 26. 2. 2012).

⁴¹ Protože na rozvoji spolupráce s východoevropskými zeměmi budou profitovat zejména členské státy EU, a to na úkor partnerských zemí VP. Stejně jako tomu bylo v průběhu 90. let v případě zemí střední Evropy.

EU a finanční a symbolické pobídky jsou pro okolní státy přitažlivé, proto jsou schopné obětovat své vlastní priority a přijmout agendu nastolovanou evropskými institucemi (Horký - Kratochvíl, 2009: 7-8). Projevuje se tak asymetrický vztah mezi Unií a jejími sousedy a fakt, že energetická politika je to, oč ve VP běží. Východní partnerství s nelibostí přijala i Moskva. Sergej Lavrov, ministr zahraničních věcí Ruské federace, podotkl, že je Rusko obviňováno z toho, že má své sféry vlivu. Ve Východním partnerství zahrnujícím i Bělorusko spatřuje pokus o rozšíření evropské sféry vlivu na postsovětské země.⁴² Silný faktor Ruska je ve Východním partnerství nepopíratelný. Rusko tomuto regionu dlouhou dobu dominovalo a dodnes hraje klíčovou roli v politických a ekonomických vazbách postsovětských zemí. Brusel si je pronikání do tradičních sfér ruského zájmu vědom, ale poukazuje na to, že se VP odehrává se zájmem všech zúčastněných stran, i když je účast Běloruska kontroverzní. Participující země považují Rusko za klíčového hráče, ale i za překážku. Dříve či později se budou muset země mezi EU a Ruskem rozhodnout, ke komu se přikloní, i když tato volba povede k bezpečnostnímu dilematu sousedů. EU i Ruská federace totiž nabízí atraktivní alternativy. Země jako Bělorusko, Ukrajina a Moldávie se cítí „uvěznění“ mezi vlivem EU a Ruska. Zejména běloruští představitelé deklarují, že je na ně vyvíjen tlak, aby vybrali směr své zahraniční politiky (Korosteleva, 2011: 9-10, 15).⁴³

Nejvíce je v rámci EPS/VP kritizován nedostatek koherence a strategické vize v pravidlech prosazování zahraniční politiky a reforem. Oficiální diskurz v rámci EU odhalil i rozdílné chápání role a významu EPS/VP úředníky Evropské komise, členy Evropského parlamentu i zástupců členských států. Vzhledem k povaze zahraniční multivektorové politiky EU je to nevyhnutelné. Nicméně strategický význam EPS/VP vyžaduje více koherence a soudržnosti pro uskutečňování politik směrem k východní Evropě. Shoda panuje v tom, že je EPS nedostatečně implementována a řízena. Plná odpovědnost a realizace leží na bedrech partnerských zemí. Intenze „ambiciózního partnerství“ je pak více než

⁴² EUobserver. EU expanding its 'Sphere of Influence,' Russia says (<http://euobserver.com/24/27827>, 26. 2. 2012).

kritická a představa společných hodnot VP působí jako nástroj strategických zájmů EU. Veřejný diskurz v EU ukazuje malou diferenciaci východních sousedů. Identifikace těchto zemí jako sousedů je nejsilnější mezi „novými“ členskými zeměmi, které mají na východní státy historické vazby. Ačkoliv se evropská veřejnost přiklání k širší Evropě, často ji vnímá jako hrozbu (Korosteleva, 2011: 7-11).

Dále je v rámci EPS kritizovaná „*one-size-fits-all*“ filozofie. EU ve snaze stát se normotvůrcem pro své sousedy často upřednostňuje pouze svou agendu a nedaří se jí překonat eurocentrickou vizi partnerství. Například Bělorusko je zemí, která deklaruje, že je připravena s EU spolupracovat, ale pouze za rovných podmínek. Vnímá se jako rovnocenný partner EU, i když připouští, že takové jednání a partnerství je v praxi obtížné, což není způsobeno velikostí EU, ale tím, že si Unie vybírá partnery podle svých představ. Bělorusko si uvědomuje své národní zájmy a jsou pro něj prioritou. Zároveň je velmi pragmatické a realistické v rámci svých očekávání od EU. Na druhou stranu je Bělorusko podle slov evropských úředníků vždy dobře připraveno na jednání a bylo jedinou zemí, která se zúčastnila prvního společného setkání ministrů zahraničních věcí v rámci VP s úplným seznamem projektů připravených k projednání. Bělorusko si je vědomé vlastní vnitřní ideologie, přesto je přesvědčeno, že vztahy s EU mají být založeny na společných, nikoliv politických, hodnotách, a že pouze společné zájmy a dlouhodobá spolupráce povedou k vytvoření společných norem, hodnot a porozumění, ne naopak. Nejen v Bělorusku, ale i v dalších partnerských zemích je poukazováno na nerovnost partnerství ve vztazích s EU. VP má být založeno na společných hodnotách, které povedou k hodnotám sdíleným. Moldávie i Ukrajina tvrdí, že vztahy s EU jsou řízeny jejími primárními zájmy a došlo k vytvoření asymetrického rámce vztahů. Bez ohledu na kritiku asymetrického partnerství, však pouze Bělorusko trvalo na rovnějším přístupu EU. Moldávie a Ukrajina uvádí, že nemají jinou možnost než se podřít (Korosteleva, 2011: 12-15).

⁴³ Elena Korosteleva i ve zbylých citacích této podkapitoly vychází ze svých rozhovorů s představiteli uvedených zemí. Konkrétní jména uvedena nejsou.

Problematika zapojení Běloruska do Východního partnerství je značně komplikovaná. Bělorusko bylo díky autoritativnímu režimu v zemi reálně vyloučeno z EPS, ale na projektech VP participuje. Motivací běloruské strany není nic jiného než potřeba finančních prostředků pro hospodářský rozvoj země. Pro EU má účast Běloruska zásadní význam pro dlouhodobé geopolitické a ekonomické cíle VP. Multilaterální projekty a iniciativy východní dimenze EPS umožňují Bělorusko zapojit a nenechat jej tak v politické izolaci od evropského dění. EU je ve vztahu k Bělorusku rozdělená. Německo, Velká Británie a země střední Evropy trvaly na tom, že hospodářská spolupráce povede k politickým reformám a Bělorusko bude s EU spolupracovat. Tento názor se objevoval ještě před zahájením polského předsednictví v první polovině roku 2011, než Bělorusko začalo směřovat svou zahraniční politiku na Ruskou federaci. Bělorusko tak nadále zůstává kontroverzním aspektem VP a je otázkou, nakolik EU poskytne legitimitu běloruskému režimu a naváže s ním spolupráci. Bělorusko zůstává pro EU morálním dilematem. Běloruští činitelé projevují zájem na iniciativě a odvolávají se na loajálnost ke geopolitickým zájmům EU, ale očekávají, že se EU zdrží úsilí o demokratizaci země. Překážkou v budování možné spolupráce a vztahu je dále fakt, že EU dosud nevytvořila vůči Bělorusku žádnou strategii.⁴⁴

Vztahy mezi EU a jejími sousedy na východě evropského kontinentu byly dlouho založeny na snahách o vytvoření dialogu, který automaticky nenabídne zemím členství, ale strategické partnerství, které bude uspokojovat zájmy členských států EU i partnerských zemí. Proto byla založena Evropská politika sousedství zahrnující široké spektrum zemí nacházejících se u hranic Unie. Tato politika je od roku 2009 podpořena iniciativou Východní partnerství zajišťující strategické partnerství se zeměmi, které ještě před dvaceti lety spadaly do sféry ruského vlivu a dnes se nachází v blízkosti evropských hranic a jsou součástí ruského blízkého zahraničí. Ačkoliv je VP více diferencované a všestrannější než EPS, má koncepční a praktická omezení. Problémem je nedostatek soudržnosti a

⁴⁴ Belarusian Institute for Strategic Studies - Office for a Democratic Belarus. *What Eastern Partnership should bring to Belarus* (http://www.eurasianhome.org/doc_files/bissodbeapen.pdf, str. 1-2, 28. 2. 2012).

řízení, nízká viditelnost i legitimita iniciativy a geopolitické a sociokulturní rozdíly mezi východoevropskými zeměmi a EU. Je proto potřeba evropské politiky směrem k východním sousedům lépe konceptualizovat. Poté bude partnerství efektivní. EU by proto měla zvážit svůj přístup k Bělorusku, a to na základě několika důvodů. Především, Bělorusko sousedí se třemi zeměmi EU, které mají zájem na klidné interakci a spolupráci skrze jejich hranice s Běloruskem a z ekonomické výměny mezi příhraničními regiony mohou profitovat obě strany. Za druhé, Litva, Lotyšsko, Polsko i EU jako celek mají zájem na bezpečnosti těchto hranic a jejich nepropustnosti v případě organizovaného zločinu, nelegální migrace atd. V zájmu EU není ani čelit vlně migrace způsobené např. zhoršením ekonomické a politické situace v zemi. Za třetí, Bělorusko je důležitou tranzitní zemí mezi EU a Ruskem. Velkým zájmem EU by proto mělo být dobré vládnutí a stabilita Běloruska, stejně jako jeho fungující vztahy s Ruskou federací (Fischer, 2009: 11-12).

4 BĚLORUSKO MEZI EU A RUSKEM

„Příhodný směr pro Bělorusko - zachovat si suverenitu a budovat vztahy s Ruskem“

Michail Gorbačov, v rozhovoru věnovanému výročí 20 let pádu SSSR ⁴⁵

Tato kapitola je věnovaná deskripci vztahů mezi Bruslem, Minskem a Moskvou, a to od vzniku běloruské nezávislosti po rozpadu Sovětského svazu. To zahrnuje období europeizace země začátku 90. let, běloruské mezinárodní izolace let 1997 až 2006 a nedávné sblížení Běloruska s EU v kontrastu opačných trendů vývoje bělorusko-ruských vztahů. Formování a rozvoj nově vzniklého státu je často spojený s vlivem vnějších aktérů, kteří se snaží prosadit svůj vliv v nově vzniklé zemi. Zájem je o to větší, pokud se jedná o stát nacházející se na geopoliticky strategickém území, jako je geografický střed Evropy.⁴⁶

4.1 Ruský faktor

Bělorusko bylo během posledních dvou set let součástí ruského impéria (a Sovětského svazu). Bělorusko je s Ruskem spjata susedstvím, slovanstvím, pravoslavím a mnoha hospodářskými i vojenskými svazky. Rusko tak zajisté ještě dlouhou dobu zůstane dominantním faktorem v ekonomice, politice a kulturním životě Bělorusů. Dříve byla geopolitická ambivalence Běloruska problémem. Pokusy o vyřešení tohoto problému ať již „ve prospěch“ Evropy či Ruska skončily krveprolitím a problém okamžitě vyvstal znovu. Běloruská vícejazyčnost, mnohokulturnost a multireligiozita představuje výsledek událostí, jež se odehrály v průběhu minulého tisíciletí (Akudovič, 2005: 126-127). „Porovnáme-li nejnovější dějiny nezávislých států na území bývalého SSSR, uvidíme, že nikde kromě Běloruska se „sovětská minulost“ nestala faktorem,

⁴⁵ Svoj put dlya Belarusi – eto sokhranyat suverenitet i stroit otnosheniya s Rossiej. Belorusskij partizan. Gorbachev: Aleksandra ya uvazhayu za ego opredelennost, yasnost (<http://www.belaruspartizan.org/bp-forte/?newsPage=0&backPage=13&news=113704&page=100&locale=ru>, 16. 3. 2012).

⁴⁶ Podle Bělorusů a Rusů se geografický střed Evropy nachází v historickém městě Polock na severu Běloruska. Viz Tut. V Polocke ustanoven pamyatnyj znak „Geograficheskij centr Evropy“ (<http://news.tut.by/society/110063.html>, 28. 2. 2012).

který by v takové míře dokázal ovlivňovat sociální, politické a ekonomické procesy a vědomí lidí“ (Ancipienka - Bulhakaŭ, 2005: 96). Prohloubení spolupráce s Ruskem je dlouhodobou strategií běloruského prezidenta.

Bělorusko je v současné době na Rusko významně odkázáno v otázkách vojenské bezpečnosti, ekonomiky a energetiky. Na druhou stranu je významné pro Rusko svou ekonomickou a kulturní provázaností, ale hraje důležitou roli i v exportu ruských energetických surovin na evropské trhy.

Vývoj vztahů mezi Běloruskem a Ruskem lze rozdělit do tří stádií. První etapu je možné označit za „hledání“ vhodného formátu vztahů mezi oběma zeměmi. Tato etapa trvala do roku 1995, kdy běloruská vláda začala otevřeně spolupracovat s Ruskem. Prioritou bylo vytvoření Svazu Běloruska a Ruska. Druhou fází je „cílevědomé sblížení“, které trvalo od roku 1995 do roku 2006. V této fázi probíhala intenzivní jednání a byl podepsán nespočet dokumentů týkajících se vytvoření zmíněného Svazu. Od roku 2006 se ve vztazích objevily negativní tendence, proto se třetí etapa označuje za „mírně konfrontační“. Došlo k obchodním a ekonomickým konfliktům jako „válce o ropu a plyn“ z let 2006-2007 a „mléčné krizi“ z roku 2009 (Rotman - Veremeeva, 2011: 82). Bělorusko ani na ruskou žádost neuznalo nezávislost Abcházie a Jižní Osetie a v květnu 2009 začalo participovat na Východním partnerství.⁴⁷

V posledních letech se bělorusko-ruská spolupráce stala více pragmatickou. Zvýšil se například objem vzájemného zahraničního obchodu obou zemí. Bělorusko plnilo závazky vyplývající z přepravy energetických zdrojů do Evropy. Sporné body bělorusko-ruských vztahů postupně ustupovaly a obě země deklarovaly prohloubení spolupráce zejména s dalšími integračními

⁴⁷ Ministr zahraničních věcí ČR Karel Schwarzenberg varoval jménem EU Bělorusko před uznáním gruzinských separatistických oblastí, protože by to vztahy mezi Bruselem a Minskem, které se po letech izolace začaly rozvíjet, značně zkomplikovalo. Proti tomuto doporučení se ohradilo Rusko i Abcházie. Více na Euroskop. Abcházci kritizují Schwarzenberga (<http://www.euroskop.cz/8952/10940/clanek/abchazci-kritizuji-schwarzenberga/http...%3C/http...%3C/p%3E%3Cp%3E%3Ca%20href=>, 29. 2. 2012). Kromě Karla Schwarzenberga se k problematice neuznání Jižní Osetie a Abcházie Běloruskem a její důležitosti vyjádřil i Javier Solana. Tím jen potvrdil geopolitickou racionalitu Východního partnerství. Více na Belapan. Khaver Solana: Vazhno, chtoby Belarus sokhranila svoyu poziciyu o nepriznanii Yuzhnoj Osetii i Abkhazii (http://belapan.com/archive/2009/03/17/eu_291314/, 6. 3. 2012).

projekty v rámci bývalého Sovětského svazu.⁴⁸ Nejaktuálnější je vytvoření Jednotného ekonomického prostoru vzniklého k 1. lednu 2012. Tato iniciativa Ruska, Běloruska a Kazachstánu začne fungovat od července 2012.⁴⁹ Rusko tak dvacet let po pádu SSSR pozvolna oživuje své imperiální ambice.

Rusko bylo cílem běloruské zahraniční politiky téměř od zisku běloruské nezávislosti. Tento specifický vztah trval celou dobu na základě oboustranných výhod. Rusko si zajistilo levný tranzit vyváženého zboží do západní Evropy a přístup ke Kaliningradu. Rusko-běloruské bezpečnostní spojenectví sloužilo jako „opevnění“ proti dalšímu rozšiřování NATO na východ Evropy a v širším slova smyslu jako symbol ruské síly v regionu. Ruská podpora běloruské ekonomiky byla a je doposud základem existence Lukašenkova režimu (Fischer, 2009: 8).

4.2 Vztahy mezi EU a Běloruskem do roku 2009

Nejisté vztahy s Ruskem přiměly běloruskou vládu k realizaci multivektorové (na západ naměřené) zahraniční politiky. Poté, co evropské státy uznaly běloruskou nezávislost, došlo k navázání diplomatických styků a postupné normalizaci vztahů Běloruska s Evropou. Německo a Itálie poskytly Bělorusku finanční podporu na pomoc při odstraňování následků černobylské jaderné havárie. Země si postupně vydobyla mezinárodní uznání (Dohoda o partnerství a spolupráci, Partnerství pro mír). Progresivní rozvíjení vztahů bylo zastaveno až rozhodnutím EU a USA. Ty reagovaly na nedemokratické referendum z roku 1996, díky němuž byl v Bělorusku nastolen politický režim řízení, a nová verze ústavy dala prezidentu neomezenou moc. Na Bělorusko byly uvaleny první evropské sankce, jejichž následkem se začalo dostávat do mezinárodní izolace. Sankce nepřinesly požadované výsledky a Bělorusko se na základě ekonomických faktorů začalo opět sblížovat s Ruskem a zeměmi SNS.

⁴⁸ Jednalo se o vytvoření zóny volného obchodu v rámci Společenství nezávislých států (dále jen SNS), Euroasijské hospodářské společenství a v něm vytvořenou celní unií zemí Běloruska, Ruska a Kazachstánu. Mezi těmito zeměmi má do roku 2015 vzniknout i Euroasijský hospodářský svaz.

⁴⁹ [Oficialnyj sajt Komissii Tamozhennogo soyuza. Glavnaya \(http://www.tsouz.ru/Pages/Default.aspx, 29. 2. 2012\).](http://www.tsouz.ru/Pages/Default.aspx)

Od roku 2005 ve vzájemných vztazích nastává posun. EU ustoupila od pasivní politiky a začala více podporovat demokratické hodnoty a rozvoj lidských práv. Tento krok realizovala pomocí větší podpory nezávislých běloruských médií či snahou o zintenzivnění přeshraničních vztahů např. prostřednictvím různých studijních a vědeckých stipendií. Současně s dalším rozšířením sankcí se EU zavázala podporovat rozvoj bilaterálních vztahů za podmínky podniknutí kroků vedoucích k demokratizaci režimu, jak bylo zmíněno v novém dokumentu EU „*What the European Union could bring to Belarus*“ vydaného v listopadu 2006.⁵⁰ Tento dokument se stal vizí vztahů vůči Bělorusku. Pro Bělorusko znamenal příležitost k rozvoji ekonomiky, sociálních reforem a prohloubení obchodních vztahů s Unií. EU v rámci tohoto dokumentu vyzvala běloruské orgány k demokratickým reformám výměnou za finanční pomoc. V dokumentu jsou uvedeny konkrétní příklady, jak by běloruská společnost mohla profitovat z případného přiblížení a navázání bližších vztahů s EU.

Od roku 2007 se Bělorusko snažilo opět navázat vztahy s EU. V pozadí byly ekonomické důvody a snaha Běloruska navázat vzájemně výhodné vztahy se zahraničím. Brusel vůči Minsku podnikl přátelské kroky a evropská kritika nedemokratického režimu byla vystřídána diplomatickými prohlášeními o potřebě podpory Běloruska na jeho cestě „zpátky do Evropy“. Pro některé běloruské představitele byl zrušen zákaz vycestování na území EU. Západoevropské země a USA nakonec podpořily běloruskou žádost o půjčku Mezinárodního měnového fondu na stabilizaci národního hospodářství. Dalším důležitým mezníkem bylo otevření úřadu Delegace EU v Minsku v roce 2008. Roku 2009 Evropský parlament vydal usnesení, kde potvrzuje, že je EU otevřena rozvíjení dialogu s Běloruskem díky jeho pokroku v oblasti lidských práv, demokracie a právního

⁵⁰ Delegation of the European Union to Belarus. Chronology of bilateral relations (http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/eu_belarus/chronology/index_en.htm, 29. 2. 2012). V dokumentu je uvedeno 12 podmínek, které by měl běloruský režim splnit, čímž by umožnil rozvoj dalších vztahů s EU. Mezi podmínky patří např. demokratické volby, svoboda médií, respektování občanské společnosti, propuštění politických vězňů, zrušení trestu smrti a další. Roku 2008 byly tyto podmínky rozšířeny o dalších pět položek, které měly zajistit větší roli pro občanskou společnost a zlepšit celkově lidskoprávní situaci v zemi. Více na European Union External Action. *What the European Union could bring to Belarus* (http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/documents/eu_belarus/non_paper_1106.pdf, nestránkováno, 18. 3. 2012).

státu. V závislosti na dalším vývoji těchto oblastí byla EU připravena ještě více rozvinout vztahy s Běloruskem, zejména v rámci EPS. Nakonec bylo Bělorusko přizváno i do Východního partnerství. Společné setkání zástupců Rady Evropy a EU se uskutečnilo 27. října 2009, kde byla potvrzena běloruská snaha o budoucí reformy v zemi za pomoci EU. Bělorusko vyjádřilo zájem na spolupráci v rámci VP a země začala aktivně participovat na všech tematických platformách i stěžejních iniciativách. Na setkání Rady ministrů zahraničních věcí z 8. prosince 2009 Sergej Martynov, ministr zahraničních věcí Běloruska, jako jediný ze zemí participujících na VP předložil konkrétní projekty a návrhy spolupráce s EU (Rotman - Veremeeva, 2011: 82-85). Pozitivní trend vývoje vztahů s EU však netrval dlouho.

Rok 2009 se stal významným mezníkem v běloruské zahraniční politice. Bělorusko se stalo členem Východního partnerství a tím i partnerem EU. Uskutečnilo proklamovanou multivektorovou zahraniční politiku, která po nalezení západní protiváhy vyvážila svou východní dimenzi. Došlo k obnovení oficiálních setkání. Unijní úředníci uskutečnili mnoho cest do Minsku a běloruští vysocí představitelé a prezident navštívili po dlouhé době evropské země. Byla zahájena jednání o poskytnutí finanční pomoci Bělorusku. Delegace Evropské komise v Minsku získala na počátku roku 2009 oficiální status, což vedlo k zahájení diplomatických vazeb. V únoru Minsk navštívil Javier Solana, vysoký představitel pro zahraniční a bezpečnostní politiku. Návštěva se uskutečnila v souladu s běloruskou žádostí o vedení dialogu bez „zprostředkovatelů a předběžných podmínek“. Solana dal najevo, že je EU připravena vést s běloruskou vládou neformální dohody a že je běloruská geografická poloha základem vzájemných vztahů, spíše než demokracie a lidská práva.⁵¹ Na druhou stranu se komisařka pro vnější vztahy a evropskou politiku sousedství, Benita Ferrero-Waldner, držela tradiční evropské rétoriky stanovené ve výše zmíněném non-paperu z roku 2006, což byl i důvod proč se s ní Lukašenko ihned po návštěvě Solany nechtěl setkat. Sám prezident uskutečnil mnoho oficiálních

⁵¹ Naviny. Khaver Solana zayavil, chto priekhal ne s celyu stavit usloviya (http://naviny.by/rubrics/politic/2009/02/19/ic_news_112_306656, 6. 3. 2012).

návštěv v rámci Evropy (Itálie, Litva, Lotyšsko, Ukrajina).⁵² To se ukázalo jako další trend běloruské zahraniční politiky, který měl budovat strategickou (regionální) spolupráci a posílit běloruskou pozici ve vyjednávání s Ruskem i EU (ve financování regionálních multilaterálních projektů). Revize unijního přístupu k Bělorusku ukončila více než desetileté období běloruské mezinárodní izolace. Unii se nepodařilo přimět Bělorusko k uskutečnění podstatných kroků vedoucích k demokratizaci režimu a zlepšení lidskoprávní situace v zemi. Proces normalizace nevedl k hlubšímu navázání institucionálních vazeb ani ke zrušení sankcí. Ty byly pouze od podzimu 2010 pozastaveny (Melyancov, 2010: 71-74).

⁵² Sergej Martynov sám navštívil Finsko, Rumunsko, Brusel, Španělsko, Rakousko.

5 BĚLORUSKO VE VÝCHODNÍM PARTNERSTVÍ

„Běloruská společnost si ze všeho nejvíc zaslouží především demokracii. To pokládáme za správné a v zájmu celé Unie. Bělorusko proto zasluhuje pozornost a Východní partnerství by ji nemělo minout“

Alexander Vondra, bývalý místopředseda vlády pro evropské záležitosti ⁵³

Bělorusko zapojením do Východního partnerství nejen, že prolomilo mezinárodní izolaci, ale posílilo svou pozici coby partnera EU. Tím získalo možnost spolupráce a partnerství, která v dlouhodobém horizontu mohla zahrnovat zónu volného obchodu a bezvízový styk. Rozhodujícím faktorem pro zahájení VP byla válka na Kavkaze ze srpna 2008. Primární motivací byla snaha EU o získání vlivu ve východní Evropě a postsovětských zemích s cílem vytvořit okruh spřátelených a dobře vládnoucích zemí na východní hranici EU deklarovaná už v Evropské bezpečnostní strategii z roku 2003.⁵⁴ Ještě během prvních tří měsíců roku 2009 nebylo jisté, zda bude Bělorusko do programu VP zapojeno. Po Solanově návštěvě Minsku status plnoprávného člena získalo. Následně dostal Alexandr Lukašenko oficiální pozvání na zahajovací summit Východního partnerství. Jeho účast však nebyla potvrzena a byla dlouho diskutována. Část zástupců staré Evropy byla stále skeptická k normalizaci vztahů s Běloruskem a fakt, že běloruský prezident nepřijel, jen potvrdila ochotu Běloruska vést neoficiální spolupráci. Více než rok běloruští představitelé zdůrazňovali význam zapojení Běloruska do Východního partnerství a jeho pozitivita pro zemi. Partnerství znamenalo příliv západního kapitálu, zejména prostřednictvím půjček z Mezinárodního měnového fondu a financování běloruských projektů, které by ze státního rozpočtu kvůli světové krizi, která

⁵³ Ve článku Mezinárodní politiky na téma „Východní partnerství nikoho nikam 'nevytlačuje' a ani nikam 'neproniká'“, Vondra (2009: 29).

⁵⁴ Council of the European Union. *A Secure Europe in a Better World. The European Security Strategy* (<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, str. 8, 6. 3. 2012).

znatelně zasáhla i Bělorusko, nemohly být financovány. Účast na VP zlepšila image země a přilákala zahraniční investory (Melyancov, 2010: 74-75).⁵⁵

Je potřeba zdůraznit, že iniciativa VP je z běloruského pohledu alternativou k celní unii s Ruskem a Kazachstánem (resp. Jednotnému ekonomickému prostoru). Zahrnutí Běloruska do obou dvou iniciativ nebylo možné a běloruská administrativa musela zvolit jeden směr. Politický manévrovací prostor Běloruska se zužoval a Lukašenko se k tomuto tématu vyjádřil tak, že „[p]ro nás je prioritou - to, co můžeme realizovat dříve. Pokud Celní unie začne reálně fungovat od roku 2010, bude naší prioritou. Zda vznikne zóna volného obchodu mezi Běloruskem, Ukrajinou a Evropskou unií, prozatím nevíme. Došlo pouze k diskuzím. Neodmítáme Celní unii, je pro nás výhodná. Neodmítli bychom ani zónu volného obchodu s EU, kdyby nám ji zítra navrhli, i toho bychom mohli využít“.⁵⁶

Rok 2009 byl ve vzájemných evropsko-běloruských vztazích přelomovým a ještě v průběhu tohoto a dalšího roku Bělorusko s EU spolupracovalo. Rozšiřovalo své kontakty s EU, aktivně se podílelo na multilaterálních projektech VP a běloruský prezident vyjádřil podporu hospodářské integrace s Unií.⁵⁷ Až v průběhu roku 2010 se Bělorusko začalo přiklánět ke spolupráci s Ruskem a Kazachstánem, z čehož mu plynuly okamžité výhody, které tak zpochybnily řadu potencionálních přínosů Východního partnerství (Melyancov, 2010: 76-77).

⁵⁵ Denis Melyancov je uznávaným analytikem Běloruského institutu pro strategická studia. Vystudoval mezinárodní vztahy a politologii na Evropské univerzitě humanitních věd ve Vilniusu. Jedná se o univerzitu podporovanou EU a určenou především pro běloruské studenty, kteří ve své vlasti tyto obory studovat nemohou, nebo jim je z politických důvodů vysokou školu neumožněno studovat. Vytváří se tak zde elita možného budoucího demokratického státu a Melyancov je jedním z nich. Důvodem, proč jsem se rozhodla vycházet z textů právě tohoto autora, je jeho neutrálnost v rámci popisu vztahů EU - Bělorusko - Rusko.

⁵⁶ [d]lya nas prioritet - to, chto my ranshe mozhem realizovat. Esli s 2010 goda realno nachnet dejstvovat Tamozhennyj soyuz, eto i budet nashim prioritetom. Budet zona svobodnoj trgovli u Belarusi, Ukrainy s Evrosoyuzom ili net, my eshcho etogo ne znaem. Eto poka razgovory. My nikogda ne otkazhemsya ot Tamozhennogo soyuza, potomu chto nam eto vygodno. No my by ne otkazalis ot zony svobodnoj trgovli s ES, esli by nam zavtra ee predlozhili, i my mogli by etim vospolzovatsya. Více na Belapan. Lukashenko: my by ne otkazalis ot zony svobodnoj trgovli s ES, esli by nam zavtra ee predlozhili (http://naviny.by/rubrics/economic/2009/07/06/ic_media_113_3219, 6. 3. 2012).

⁵⁷ Belarusian Institute for Strategic Studies. *BISS Trends October - December 2009* (<http://belinstitute.eu/images/stories/documents/bisstr12010en.pdf>, str. 6, 8. 3. 2012).

Bělorusko-evropský dialog od počátku neodpovídal pouze běloruským požadavkům, ale korespondoval se zájmy evropskými. EU se po nevydařené politice sankcí snažila najít způsob, jak s Běloruskem spolupracovat. Nedemokratická tranzitní země na východní hranici Unie se stala po rusko-gruzínské válce výzvou a EU roku 2009 uznala zahrnutím Běloruska do VP běloruský režim. Geopolitické důvody se staly závažnějšími než demokratické principy. To nakonec vedlo k oslabení vyjednávací pozice EU a způsobilo do budoucna spíše komplikace. Jednostranné ustoupení ze strany Unie značně zmenšilo řadu vyjednávacích nástrojů pro uspořádání budoucích vztahů s Běloruskem. To tuto situaci nakonec interpretovalo jako svou výhru. EU si tak Bělorusko získala svými programy a Minsk si získal Brusel nekonzistentností evropského přístupu (Melyancov, 2010: 77-78).

Bělorusko během roku 2009 neučinilo výraznější kroky k demokratizaci. Politický systém se nereformoval. Z VP se ale podařilo těžit běloruské občanské společnosti. Melyancov uvádí, že by politika EU a vůbec Východní partnerství směrem k Bělorusku mohlo být efektivní, pokud by bylo mnohem více atraktivní než integrační projekty vytvářené Ruskou federací. EU chyběl v té době plán a institucionální základ pro vyjednávání s Běloruskem. To tak využilo své geografické polohy a na základě geopolitického vyjednávání se z ní snažilo profitovat. Unijní soft power politiku je možné vysvětlit nejen geopolitickými faktory, ale i ekonomickými zájmy některých členských států, korporací a firem v souvislosti s možnou privatizací běloruských podniků. Politická reorientace Běloruska k západu by také mohla vést k přílivu kapitálu z Ruska (Melyancov, 2010: 78-79).

Po zhodnocení prvního období navázání dialogu byly zklamány obě strany. EU se nepodařilo přimět Bělorusko k demokratizaci, ačkoliv nebyla přímo proklamována. Politická liberalizace v Bělorusku se na konci roku 2009 spíše zpomalila. Předchozí vyjádření o liberalizaci oblastí jako svoboda projevu (zjednodušení procesu registrace novin) a svoboda sdružování (úvahy o zrušení článku 193-1 Trestního zákoníku, zjednodušení registrace nevládních

organizací)⁵⁸ nebyly v praxi uskutečněny. Evropské hodnoty byly běloruským politickým elitám stále cizí. Politická opozice, občanská společnost i nezávislá média byla stále pronásledována a vzrostl počet případů už tak častého skrytého zavražďování.⁵⁹

Vztahy mezi EU a Běloruskem viditelně trpěly nedostatkem institucionálního rámce vztahů. Chyběla konkrétní a koherentní strategie vůči východnímu partnerovi. Nebyla vypracována Dohoda o partnerství a spolupráci a Bělorusko se nestalo plnoprávným a aktivním členem EPS, čímž přišlo o značné finanční zdroje. Právě běloruská vláda očekávala rychleji plynoucí finanční výhody z obnoveného dialogu, zejména z financování projektů VP. Tyto programy se však utváří v dlouhodobém horizontu a během tak krátké doby (sedm měsíců roku 2009) nebyl žádný navržený konkrétně pro Bělorusko. Další problémy vyšly najevo, když se v rámci VP začaly ustanovovat agentury na rozvoj vzájemných vztahů, především politických. Evropský parlament odmítl zahrnout do Parlamentního shromáždění EuroNest oficiální běloruské zástupce a požadoval místo nich zástupce z řad běloruské opozice. Proces normalizace vztahů v konečném výsledku nevedl ani ke zrušení každoročně obnovovaných sankcí, které vzájemné vztahy s Běloruskem doprovází po celou dobu VP. Bělorusko zklamané bezprostředními výsledky VP se obrátilo na dalšího potencionálního finančního sponzora. S Ruskem a Kazachstánem začalo vyjednávat o větší hospodářské spolupráci v naději, že by se mu podařilo získat znovu dotace, které mu z ruské strany plynuly do roku 2007. Nekonzistentnost evropského přístupu v počáteční fázi dialogu znemožnila EU vrátit se zpět

⁵⁸ V Bělorusku jsou značně problematická ustanovení zákonů, která lze využít k politickým represím zejména proti občanské společnosti. Právě článek 193-1 Trestního zákoníku Běloruské republiky je v hojně míře používán jako prostředek zavražďování aktivistů, jejichž organizace režim odmítl zaregistrovat. Tento článek byl do Trestního zákoníku přidán roku 2005 a kriminalizuje organizování činnosti a účast na aktivitách občanského sdružení, církevních organizací či nadací, které neprošly stanovenou registrací. Díky tomuto článku je možné postihnout takřka každou osobu, která vyvíjí činnost, jež není v souladu s režimní ideou. V praxi je tento článek používán k zavražďování veřejnosti. Není však znám případ odsouzení pro tento trestní čin. Běloruští političtí vězni jsou odsuzováni podle jiných článků zákoníku.

⁵⁹ Belarusian Institute for Strategic Studies. *BISS Trends October - December 2009* (<http://belinstitute.eu/images/stories/documents/bisstr12010en.pdf>, str. 3, 8. 3. 2012). Princip zavražďování je prováděn telefonicky, v místě práce, školy a velmi časté je předvolání před policii či bezpečnostní složky. Tento princip je v Bělorusku bezpečnostními složkami velmi oblíbený. Osobně jsem se s ním setkala v Bělorusku několikrát.

k politice podmíněnosti, což je důvod proč dialog pokračoval podle podmínek Běloruska (Melyancov, 2010: 79-81). Roky 2009 a 2010 patří však mezi ty, kdy byly alespoň minimální vztahy navázány a Bělorusko se snažilo spolupracovat a EU nestanovovat podmínky.

5.1 Rok 2010

Průběh roku 2010 byl do prosincových voleb, co se vývoje vzájemných vztahů týče, pozitivní. Normalizace vztahů skončila až prezidentskými volbami z 19. prosince a od té doby jsou vztahy EU s Běloruskem v kontextu Východní partnerství založeny pouze na sankcích. Ty vyvrcholily k únoru 2012. Vztahy mezi lety 2009 - 2012 tak jen kopírují kruh vývoje vztahů (normalizace, zhoršení vztahů a krize).

I během roku 2010 se evropsko-běloruské vztahy vyvíjely ve stejné linii jako roku 2009. Rozvíjel se politický dialog a pokračovalo základní formování institucionálních struktur v rámci VP. Vzájemné vztahy je možné přirovnat k „normalizaci bez průlomu“. Díky snaze běloruské občanské společnosti a lobbystických skupin se objevila možnost liberalizovat a zjednodušit vízovou politiku EU vůči Bělorusku. Rada EU schválila mandát Evropské komise pro jednání o přípravě Dohody o usnadnění udělování víz (*Visa Facilitation Agreement*). Štefan Füle vyzdvihl fakt, že zjednodušení vízové politiky vůči Bělorusku bude probíhat bez politických podmínek.⁶⁰ Tento krok byl záměrný a vedl ke zlepšení proevropského postoje Bělorusů.⁶¹ Do roku 2010 byl proces zjednodušení vízové politiky a snížení ceny víz podmíněný demokratizací a politickou liberalizací Běloruska.

Od února začala Evropská komise vytvářet novou strategii uspořádání bilaterálních vztahů s Běloruskem. Jednalo se o Společný prozatímní plán (*Joint*

⁶⁰ Novaya Evropa. Shtefan Fyule: Evrosoyuz uprostit vizovyy rezhim bez politicheskikh uslovij (http://www.n-europe.eu/article/2010/11/22/shtefan_fyule_evrosoyuz_uprostit_vizovyi_rezhim_bez_politicheskikh_uslovii, 9. 3. 2012).

Interim Plan), který měl nahradit neratifikovanou Dohodu o partnerství a spolupráci z roku 1995. Plán zahrnuje přesně ty sféry spolupráce jako zmíněná Dohoda o partnerství a spolupráci. Soustředí se na oblasti obchodu a hospodářství s cílem prohloubit kooperaci v těchto oblastech mezi EU a Běloruskem. Pomocí dokumentu mohla Unie Bělorusku pomoci implementovat potřebné reformy vyplývající ze vzájemné spolupráce. Pro větší efektivnost se Bělorusko na tvorbě plánu přímo podílelo. Zbývá dodat, že tento dokument nebyl právně závazný a z jeho porušení neplynuly žádné sankce. Plán měl pouze základní institucionální rámec. Ten byl v listopadu předložen Lukašenkovi s tím, že v případě spravedlivých a transparentních voleb plán získá konkrétní obsah a Brusel s Minskem zahájí rokem 2011 oficiální bilaterální jednání zahrnující pro Bělorusko tak atraktivní finanční i technickou pomoc. Před prezidentskými volbami se uskutečnila celá řada oficiálních setkání evropských politiků s běloruskými představiteli. Na jedné straně ve snaze kontrolovat přípravu voleb a na druhou stranu zajistit a upevnit rozvoj vztahů s Běloruskem. Mise z řad evropských státníků měla zcela pragmatický základ, a to vymanit Bělorusko z ruského vlivu ještě před polským předsednictvím, kdy bylo možné vztahy rozvinout na mnohem širší úrovni. Pojistkou demokratických voleb a běloruského zájmu se měla stát nabídka tří miliard eur, které by byly poskytnuty Bělorusku během dalších tří let v rámci různých unijních programů a nástrojů. Sikorski k dalším výhodám plynoucím z transparentních dohod dodal ještě možné zapojení Běloruska do Severní dimenze. EU neurčila přesné podmínky transparentnosti prezidentských voleb a jejich zhodnocení ponechala Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (dále OBSE). Byly stanoveny pouze sféry, ve kterých by EU přivítala pokrok. Jednalo se o registraci kandidátů, tvorbu ústředních volebních komisí, vynucené předčasné hlasování, sčítání hlasů a svobodu sdělovacích prostředků.⁶²

⁶¹ V prosinci 2009 bylo 40,7 % Bělorusů pro vstup do EU a 34,6 % bylo proti. V prosinci 2010 bylo pro vstup 35,3 % lidí a proti 40,6 %. Trend integrace s EU postupem klesal i nadále v dalších letech. Více na stránkách NISEPI (<http://www.iiseeps.org/12-09-05.html> a <http://www.iiseeps.org/12-10-11.html>).

⁶² Belapan. Shtefan Fyule: Sovmestnyj promezhutochnyj plan - eto popytka preodolet otsutstvie oficialnogo dvustoronnego soglasheniya mezhdou Belarusyu i ES (http://belapan.com/archive/2010/11/15/media_eu_fule_europe/, 9. 3. 2012).

Obrat Běloruska k západu byl zdůvodněn právě finančními pobídkami ze strany EU. Do konce roku 2010 se však Bělorusku nepodařilo profitovat tak, jak předpokládalo, a formovala se možnost spolupráce s dalšími východními partnery. Na neformálním summitu VP v polských Sopotech v květnu Martynov vyzval Evropskou komisi, aby přijala konkrétní kritéria a nařízení pro financování předložených projektů VP a běloruské zapojení tak bylo realizováno v praxi.⁶³ Na prosincovém setkání ministrů zahraničních věcí VP a zástupců EU Martynov naposledy upozornil na nezbytnost praktického rozšíření spolupráce v rámci VP a jeho prohloubení. Během přípravy na další summit VP plánovaný na květen 2011 Bělorusko navrhovalo přehodnocení plánů a přišlo s projektem vytvoření Fóra východního rozvoje (*Eastern Development Forum*), které by sloužilo k rozvoji aktivit a projektů VP v rozmezí dalších dvou let. Do fóra by byly zapojeny všechny zainteresované společnosti i státní orgány s cílem zlepšení koordinace a spolupráce mezi vládami a podnikatelským a obchodním sektorem participujících zemí. V rámci příprav na summit v Budapešti Bělorusko navrhlo i vypracování nových strategických projektů, včetně zabezpečení energetických dodávek.⁶⁴

Bělorusko v rámci vývoje dalších partnerských projektů VP rozvíjelo i další, a to třístrannou spolupráci spolu s Ukrajinou a Litvou. Během let 2009-2010 se tyto země rozhodly pro kooperaci v pěti až sedmi konkrétních projektech iniciovaných VP.

Problematickým pro rok 2010 zůstal stále EuroNest a neúčast běloruských parlamentních zástupců. Evropští poslanci odmítli uznat jejich právo na reprezentaci Běloruska a místo nich požadovali účast z řad běloruské opozice a občanské společnosti, což Minsk odmítl s odkazem na Společnou deklaraci z pražského summitu o Východním partnerství. Ta umožňuje každé participující zemi programu VP zapojit do EuroNestu zástupce z legislativního orgánu. Pro

⁶³ Belapan. Belarus prizvala Evrokomissiyu k skorejšemu prinyatiyu „chetkikh i prozrachnykh pravil“ rassmotreniya i financirovaniya proektov Vostochnogo partnerstva (http://belapan.com/archive/2010/05/25/eu_387543/, 9. 3. 2012).

⁶⁴ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Ob uchastii Ministra inostrannykh del S. N. Martynova v ministerskoj vstreche Vostochnogo partnersta (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/cea91084e85468e1.html, 10. 3. 2012).

zástupce občanské společnosti bylo v rámci VP zřízeno konkrétní Fórum občanské společnosti. Poté, co se objevovaly zprávy o budoucím zahájení EuroNestu bez účasti běloruských zástupců, se běloruský zájem o prohlubování dalších vztahů zmenšil. Negativní reakce Minsku se ukázala i v demarši mluvčích parlamentů jednotlivých východoevropských států. Ti poslali Evropskému parlamentu společný dopis s žádostí o zapojení oficiálních běloruských zástupců. EU nechala tento případ nevyřešený a rozhodla se počkat na výsledek prosincových voleb.

Prezidentskými volbami byl zakončen nejen politický rok v Bělorusku, ale i formování běloruských zahraničně-politických trendů utvářených od roku 2008. Do voleb neproběhla vlna zatýkání opozičních představitelů a díky požadavkům EU se jednalo o nejsvobodnější předvolební kampaň v zemi za posledních 16 let. Po nedemokratických volbách spojených s násilím páchaným na občanech normalizace vztahů s EU skončila. Po volbách vyšlo do ulic Minsku několik tisíc lidí, kteří demonstrovali proti netransparentním a nesvobodným volbám. Volby takto zhodnotila OBSE. Odsoudila zároveň i násilí páchané v průběhu volebního dne a noci na prezidentských kandidátech, aktivistech, opozičních politicích, představitelích občanské společnosti, novinářích a dalších lidech.⁶⁵ Demonstrace byla během noci brutálně potlačena. Nárůst násilí, represí a agrese běloruských policejních složek a složek ministerstva vnitra vedla k negativní reakci nejen ze strany evropských struktur, ale i ze strany Ruska. Catherine Ashton vydala 20. prosince prohlášení, ve kterém odsoudila násilí páchané v noci z 19. na 20. prosince a zadržení prezidentských kandidátů a běloruských opozičních představitelů a aktivistů. Uvedla, že EU však bude i nadále spolupracovat s běloruskými zástupci opozice a občanskou společností.⁶⁶ Stejně prohlášení vydal i předseda Evropského parlamentu Jerzy Buzek stejně jako ministři zahraničních věcí Polska, Švédska, Německa a České republiky. Ministři ve

⁶⁵ OSCE. *International election observation. Republic of Belarus - Presidential Election, 19 December 2010. Statement of preliminary findings and conclusions* (<http://www.osce.org/odihr/74638>, str. 2 a 11, 28. 3. 2012).

⁶⁶ Council of the European Union. *Statement by EU High Representative Catherine Ashton on the presidential elections in Belarus* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118650.pdf, nestránkováno, 11. 3. 2012).

společném článku „*Lukashenko the Loser*“ kritizovali postup běloruského režimu proti poklidné demonstraci a apelovali, aby EU přehodnotila svůj postoj k politickým a hospodářským vztahům s Běloruskem. Zdůraznili nutnost spolupráce se zástupci demokratické opozice a s lidmi, kteří nesouhlasí s nedemokratickým osudem země.⁶⁷ Prezidentské volby byly zkouškou budoucích záměrů běloruského prezidenta, proto EU a další mezinárodní aktéři během roku 2010 čekali na jejich průběh. Z výše uvedených důvodů nebylo dosaženo výrazného pokroku ve vývoji institucionálních vztahů.

5.2 Sankce a partnerství

„Integrace - není cíl sám o sobě. Je to nástroj k dosažení toho nejvyššího cíle - růstu blahobytu a kvality života našich lidí“

Alexandr Lukašenko⁶⁸

Jednou z charakteristik rozšíření EU z let 2004 a 2007 byla politika podmíněnosti.⁶⁹ Ta zůstala ve středu EPS i zahraniční politiky EU doposud. Snaha 12 zemí dychtících po vstupu do unijních struktur a jejich dodržení a vyhovění unijním kritériím a podmínkám zastínila zemi, která takovou spolupráci odmítla, Bělorusko. Po krátkém období navázání vztahů na počátku 90. let a následném obratu Běloruska k autoritativnímu režimu Unie přerušila spolupráci a uvalila první sankce proti vůdcům běloruského režimu. Sankce proti Bělorusku představují jedny z nejpropracovanějších sankcí SZBP EU. Cílené sankce Unie užívá vůči Bělorusku zcela výlučně. Na rozdíl od obchodních embarg, která mají dopad i na obyvatele země, jsou cílené sankce záměrně uvaleny tak, aby postihly pouze konkrétní osoby.⁷⁰ Evropské zkušenosti zavedení sankcí vůči Bělorusku

⁶⁷ The New York Times. Lukashenko the Loser (http://www.nytimes.com/2010/12/24/opinion/24iht-edbildt24.html?_r=1&scp=1&sq=lukashenka%20the%20looser&st=cse, 11. 3. 2012).

⁶⁸ Integraciya - ne samocel. Eto instrument dostizheniya naivysšej celi - rosta blagosostoyaniya i kachestva zhizni nashikh lyudej. Oficialnyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus. Vystupleniya (<http://www.president.gov.by/press127193.html#doc>, 12. 4. 2012).

⁶⁹ Schopnost EU ovlivňovat reformu např. vládních institucí zemí přistupujících do Unie v roce 2004 byla v průběhu jejich přístupového procesu značná. Díky asymetrii procesu pátého rozšíření byl transformační vliv podmínek Evropské komise ohromný (Moore, 2008: 215).

⁷⁰ Sankce mají být mířeny tak, aby měly co největší dopad na ty osoby, jejichž chování chceme ovlivnit. Cílem by mělo být v maximální možné míře redukovat nežádoucí účinek sankcí na osoby, které

z let 1996 až 2010 pomohou osvětlit jejich dopad, běloruské reakce i unijní motivace k jejich zavedení. Jak objasním níže, běloruská spolupráce s EU během posledních let nebyla primárně způsobena snahou o zlehčení sankcí, či jejich zrušení, ale výhodami plynoucími ze vzájemné spolupráce. Vliv sankcí na běloruský režim a vzájemné vztahy s EU je však nepopiratelný.

Díky posledním únorovým a březnovým událostem roku 2012 v rámci evropsko-běloruských vztahů popisovaných v závěru diplomové práce jsem se rozhodla přidat tuto kapitolu popisující právě vliv sankcí na vzájemnou spolupráci a partnerství. Sankce mají daleko menší dopad, pokud má cílená země mezinárodní podporu a je chráněna mocnými sousedy. V tomto případě se jedná o Ruskou federaci. V této souvislosti případ sankcí proti Bělorusku objasňuje jejich vliv v rámci vztahů EU - Bělorusko - Rusko. Zároveň tato podkapitola doplňuje informace k minulým kapitolám a umožňuje návaznost na rok 2011, kdy na konci ledna EU sankce vůči Bělorusku výrazně rozšířila.

Sankce EU ukládala (postupně) v reakci na vývoj země směrem k autokracii. Série sankcí začala roku 1996 v souvislosti s přijetím nové ústavy posilující pravomoci prezidenta. V reakci na to stáhla EU podporu běloruské žádosti na členství v Radě Evropy, zastavila programy technické podpory a neratifikovala Dohodu o partnerství a spolupráci, čímž znemožnila další vývoj bilaterálních vztahů. Tato opatření byla neformální a nebyla zakotvena v žádném právně závazném dokumentu. Na netransparentní parlamentní volby a referendum z roku 2004 doprovázené tvrdým potlačením pokojné demonstrace odpověděla EU zavedením seznamu lidí (*visa ban list*) odpovědných za porušování lidských práv v zemi, jimž byl znemožněn vstup na území EU resp. vydání víz. Po prezidentských volbách z března 2006 tento seznam EU opět rozšířila o Bělorusy přímo odpovědné za porušování mezinárodních volebních standardů a za zásah proti opozici. Krátce poté došlo i ke zmrazení majetku těchto osob, a to v rámci jejich bankovních účtů v evropských zemích (Portela, 2011: 490). Tato opatření byla podmíněna tím, že sankce bude možné odvolat až

po té, co budou propuštěni a rehabilitováni všichni političtí vězni, dojde k reformě volebního zákona v souladu s doporučeními OBSE a volby budou prokazovat respektování lidských práv, základních svobod, demokratických hodnot a právního státu.⁷¹ Roku 2006 vydala Evropská komise už výše zmíněný non-paper, kde kromě politických požadavků trvala i na tržně orientovaných reformách. Dokument nastínil, jak by z užších vztahů s EU profitovali běloruští občané, a to v oblastech životní úrovně, mobility, sociálního zabezpečení, politických práv atd. Evropská komise podtrhla fakt, že nebude prohlubovat spolupráci s režimem, který upírá svým občanům základní demokratická práva.⁷² To byl jeden z prvních kroků EU ve snaze získat vliv v Bělorusku s tím, že bude zachována politika podmíněnosti. Strategie EU je charakteristická svou dualitou. Evropské sankce byly na jedné straně zaměřeny na zpochybnění legitimacy běloruského systému a pomoc byla poskytována pouze organizacím občanské společnosti, jejichž cíle korespondovaly s těmi evropskými. Na druhé straně se EU snažila s běloruským režimem spolupracovat (Portela, 2011: 492-493).

Souhra mezi domácí dynamikou Běloruska a s tím spojenou relativní vyšší životní úrovní obyvatel, než v např. na Ukrajině či v Moldávii, ekonomický růst země a nízká nezaměstnanost plynoucí ze spolupráce a podpory Moskvy na dlouho znamenaly politické a ekonomické vazby pouze na Ruskou federaci. Zlom ve vztazích nastal v lednu 2007 s energetickou krizí a s ní spojeným zvýšením ceny ruských energií, čímž došlo k ohrožení Lukašenkova režimu. Vnitřní i vnější důvody pro reorientaci Běloruska jsou vzájemně propojené. Souvisí spolu hospodářská závislost Běloruska na ruském trhu, která zajišťuje relativně vysokou životní úroveň Bělorusů, čímž je posílena odolnost Lukašenkova režimu. Bez ruských energetických dotací by stávající životní úroveň a sociální privilegia nebyla udržitelná. Zvýšení cen energií se proto stalo existenční

15. 3. 2012).

⁷¹ Přístup k právu Evropské unie. *Council Common Position 2006/276/CFSP of 10 April 2006 concerning restrictive measures against certain officials of Belarus and repealing Common Position 2004/661/CFSP* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:101:0005:0010:EN:PDF>, str. 6, 15. 3. 2012).

⁷² European Union External Action Service. *What the European Union could bring to Belarus* (http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/documents/eu_belarus/non_paper_1106.pdf, nestránkováno, 18. 3. 2012).

hrozbou. Levné ceny energií, příjmy z transportu ropy na západ a obchodní vazby na Rusko vedly pouze povrchně k uspokojení potřeb běloruských politických elit a občanů obecně. Lukašenko zanedbal nutnost změnit ekonomickou strukturu země a investovat prostředky do modernizace průmyslu a zemědělství. Na konci tohoto řetězce dnes stojí ekonomika, která je naprosto závislá na externích dotacích. Proto Lukašenko zdůrazňoval především ekonomické důvody běloruského zájmu ve VP. Jedním z nejdůležitějších faktorů vedoucích ke změně běloruské domácí i zahraniční politiky byl tedy výrazný posun ruského postoje k Bělorusku, které potřebovalo najít jiné alternativy finančních zdrojů. To byl první okamžik, kdy se Bělorusko podvolilo evropské politice podmíněnosti. Politika podmíněnosti nebyla ta, která proces změn v Bělorusku zahájila (Fischer, 2009: 9-10). K procesu obnovení dialogu s Běloruskem přispělo i lobbování z řad nových členských zemí přistoupivších v roce 2004 a Německa. Roli hrálo i finské předsednictví OBSE v roce 2008.⁷³

Rokem 2007 se zvýšil zároveň význam Běloruska coby tranzitní země, přes kterou plynulo 60 % obchodu z Ruska do Evropy. Po reorientaci Běloruska na EU došlo k rozvoji vzájemné spolupráce. Bělorusko v srpnu propustilo politické vězně a v září Rada Evropské unie oznámila, že je připravena přezkoumat omezující opatření vůči Bělorusku a přijmout pozitivní opatření, která mohou vést k postupnému zapojení Běloruska do EU.⁷⁴ Ta následně reagovala pozitivně na průběh⁷⁵ parlamentních voleb ze září 2008, které se sice uskutečnily pod dohledem pracovníků OBSE, demokratická kritéria však nesplnily. I přes to Rada EU pozastavila až na pár výjimek platnost zákazu vycestování běloruských představitelů do zemí EU s úmyslem podpořit evropský

⁷³ OBSE byla jedinou (celo)evropskou organizací, která měla své sídlo v Minsku, a to od roku 2003 do prosince 2010. Finské předsednictví OBSE usnadnilo pokrok ve vývoji vzájemných vztahů mezi EU a Běloruskem.

⁷⁴ Council of the European Union. *Council Conclusions on Belarus. 2889th External Relations Council meeting Brussels, 15 and 16 September 2008* (http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/102746.pdf, str. 2, 17. 3. 2012).

⁷⁵ Lukašenko provedl několik politických ústupků, především propustil politické vězně. Mírně se zlepšila situace pro média, občanskou společnost i opozici. Přípravy na volby se ukázaly být transparentnějšími a demokratičtějšími než volby v minulých letech. Voleb se zúčastnili mezinárodní pozorovatelé. Tato opatření byla pouze drobnými úpravami. Ve skutečnosti opoziční kandidáti narazili na potíže při registraci do voleb a volební proces byl zmanipulovaný (Fischer, 2009: 15).

dialog s běloruskými orgány a přijmout opatření vedoucí k posílení demokracie a dodržování lidských práv.⁷⁶ Pozastavení zákazu vycestování bylo pouze dočasné (šest měsíců) a podmíněné (zejména volebními) reformami. Rada EU byla ochotna sankce zrušit za podmínky dalšího pozitivního vývoje v zemi.⁷⁷ Logika Lukašenkovy rádoby politické transformace spočívala v zabezpečení zachování stávajícího režimu a zachováním rovnováhy moci mezi politickým vedením, společností a opozicí. Minsk se pouze snažil pozměnit geopolitickou rovnováhu mezi Brusel a Moskvou, a to nakonec vedlo k zahájení multilaterální spolupráce v rámci Východního partnerství (zaměřená na vytvoření zóny volného obchodu a liberalizaci vízové politiky). Po Javieru Solanovi navštívila v červnu roku 2009 Minsk i členka Evropské komise Benita Ferrero-Waldner, která představila řadu nabídek ve formě ekonomických výhod, přístupu na evropský trh, ale i spolupráci v oblasti vzdělávání. A jelikož se jedná o možnost užší spolupráce s EU, byly stanoveny podmínky jako změny volebního procesu, které měly vést k transparentním volbám. Dále měla mít veškerá média svobodný přístup k informacím. Bělorusové měli mít možnost vyjádřit svůj vlastní názor a občanská společnost a běloruská opozice mohly vykonávat svou práci bez zastrasování (Portela, 2011: 493-496).

Ještě před prezidentskými volbami z prosince 2010 bylo jasné, že Bělorusko podmínkám EU zcela nevyhovělo. Uskutečnilo pouze tržně orientované reformy a k pokroku v oblasti politických svobod nedošlo. Bilance reforem šla jednoznačně ve prospěch těch ekonomických. Zahájení privatizačního programu tudíž vedlo k znovuzavedení vztahů s orgánem odpovědným za jednotný trh a volný obchod - Evropskou komisí. Bělorusko neprojevovalo ochotu podílet se na demokratizaci a systémových změnách režimu. Jeho cílem bylo oživit upadající ekonomiku, proto byla zvolena taktická adaptace spíše než skutečné demokratické a liberální reformy (Fischer, 2009: 17).

⁷⁶ Council of the European Union. *Council Conclusions on Belarus. 2897th External Relations Council meeting Luxembourg, 13 October 2008* (<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/103299.pdf>, str. 2, 16. 3. 2012).

⁷⁷ Jednalo se o reformu volebního zákona podle kritérií OBSE a dalších mezinárodních norem pro demokratické volby, dále pak o opatření vedoucí k respektování demokratických hodnot, lidských práv, právního státu atd. (Ibidem).

V důsledku toho, že Unie během posledních let zmírnila sankce vůči běloruskému režimu, byla kritizována za to, že nedodrží důsledně politiku podmíněnosti, která mohla mít i daleko větší dopad, pokud by byla podporována širší koalicí evropských států. Díky zkušenostem s vývojem v Bělorusku se v EU vytvořily dvě skupiny s odlišným pohledem na další strategii vůči této zemi. Většina členských států se vyslovila pro změnu režimu v zemi, izolaci politických elit a spolupráci s občanskou společností a opozicí. Menší skupina zemí (př. Německo, Švédsko) upřednostňovala přístup založený na široké spolupráci zahrnující kooperaci s běloruskou společností stejně jako s běloruskými politickými elitami. Tyto země věřily, že takový přístup může z dlouhodobějšího hlediska pomoci vytvořit podmínky vedoucí k demokratickým změnám v zemi. Přístup podporoval především mezilidské vztahy, a to mezi intelektuálními a regionálními elitami, soukromým sektorem a mládeží (Fischer, 2009: 14).⁷⁸ Přesto, že politika sankcí a podmíněnosti nebyla natolik účinná, pomohla vybudovat základní dialog s běloruskými autoritami a udržela na pořadu dne téma lidských a politických práv. I když EU usiluje o to, aby její přístup k Bělorusku byl více koherentní, realita byla často narušena vlastními zájmy a různorodostí názorů členských států.⁷⁹

Nedostačující pokrok ve vývoji politických podmínek byl jen potvrzen neochotou Rady EU zrušit sankce vůči Bělorusku v březnu 2009⁸⁰ a následně prosinci 2010. Sankce byly nakonec obnoveny v listopadu 2009, kdy Rada EU došla k závěru, že nedošlo k výraznému pokroku v oblastech základních práv a svobod běloruských občanů a zároveň odsoudila potlačování občanské společnosti a opozice.⁸¹

⁷⁸ První přístup byl přehodnocen po prezidentských volbách z roku 2006, kdy se ukázalo, že podpora „zdola“ nemá výsledky a že v Bělorusku pravděpodobně nevznikne demokratické hnutí jako např. v Ukrajině nebo Gruzii.

⁷⁹ Belarusian Institute for Strategic Studies. *EU conditionality vis-à-vis Belarus: has it worked?* (<http://pdc.ceu.hu/archive/00005433/01/mo042009en.pdf>, str. 9-10, 17. 3. 2012).

⁸⁰ Pouze pozastavení zákazu vycestování bylo prodlouženo o devět měsíců do prosince 2009.

⁸¹ Council of the European Union. *Council conclusions on Belarus. 2974th External Relations Council meeting Brussels, 17 November 2009* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/111243.pdf, str. 1, 16. 3. 2012).

Ani evropská podpora demokracie nevedla k posílení prodemokratických běloruských sil, a to především kvůli slabosti opozice, která nebyla schopná nalézt konsolidovanou pozici. V důsledku probíhajících mocenských bojů uvnitř opozičních stran ztratily mezinárodní organizace zájem s opozicí spolupracovat (Portela, 2011: 498). Kvůli neustálému tlaku ze strany státu je počet nevládních organizací v Bělorusku malý. Spektrum těchto organizací je odlišné od těch v dalších zemích. Navíc, Lukašenko se neustále snaží podporovat vládou zřízené nevládní organizace tak, aby zvýšil svou kontrolu nad občanskou společností. Nezávislá média jsou utlačována, přístup k internetu v Bělorusku je omezený a Bělorusové nemají přístup k alternativním zdrojům informací (Fischer, 2009: 16).

Roli sankcí a jejich průběh v případě Běloruska pomáhá objasnit několik ukazatelů. Prvním je mezinárodní izolace a s ní spojená ekonomická závislost Běloruska na Rusku. Ekonomické důvody běloruské reorientace potvrzují myšlenku, že škoda plynoucí ze sankcí může přimět cílovou zemi změnit politiku. Běloruský režim potřeboval díky energetické a později finanční krizi navázat hospodářské vazby na EU. Absence spolupráce a smluvních vztahů byla srovnatelná s efektem sankcí. Nedostatek zahraničních investic a slabé obchodní vztahy se ukázaly zásadnějšími než např. existence seznamu osob, jimž je zakázán vstup na území EU. To by mohlo napovídat tomu, že je myšlenka cílených sankcí založená na chybném předpokladu. Tedy, že sankce týkající se přímo určitých osob představují silnější podnět pro změnu politiky než vyhlídka na pokles ekonomiky země. Jenže i když představitelé cílené země nemají demokratickou legitimitu, obávají se možných důsledků rostoucí nespokojenosti občanů. V tomto úhlu pohledu se pak logika cílených sankcí může jevit jako „naivní“. Marginální význam sankcí SZBP v případě běloruské reorientace poukazuje na paradox, že ačkoliv se EU snaží vést sankce cíleně proti elitám země, běloruští představitelé spolupracují s EU pouze tehdy, pokud mají pocit, že ekonomický pokles ohrozí stabilitu režimu. Dalším faktorem je předpokládaná snaha běloruského režimu udržet se u moci a fakt, že vedení nebude ochotné vyplnit požadavky vedoucí k oslabení jeho vlády. Proto se běloruské vedení vyhnulo plnění evropského požadavku na upuštění autokratického režimu

plněním reforem tržního hospodářství. Tím se snažilo uhýbat demokratizačním požadavkům, tedy alespoň do prosince 2010.

Při snaze o pochopení sankční strategie EU je možné najít mnoho zvláštností. EU se snažila sankce prosazovat postupně a rozšiřovat/uvolňovat je podle pokroku na straně cílené země. Zmírnění sankcí bylo doprovázeno zapojením Běloruska do dialogu s EU. To byl velmi pragmatický krok obou stran. Sblížení vedlo k obnovení kontaktů, pozastavení zákazu udělování víz a k dalším ústupkům z evropské strany. Vyjednávací proces, do kterého EU a Bělorusko rokem 2007 vstoupily, nakonec skončil tak, že není možné jednoznačně určit ani jednu z těchto dvou stran jako „vítěze“ či „poraženého“. Autor sankcí i jeho cíl se totiž tomu druhému navzájem přizpůsobily. EU ustoupila stejným rozsahem jako Bělorusko (Portela, 2011: 500-501).

Evropská politika byla v průběhu posledních téměř dvaceti let kombinací nátlakové a otevřené diplomacie a politiky podmíněnosti (více či méně přísnější). Pro většinu tohoto období byla dominantní nátlaková diplomacie a politika podmíněnosti s důrazem na plnění vyžadovaných požadavků a podmínek výměnou za užší vztahy. Některé členské státy se zároveň sankcemi snažily podporovat běloruskou opozici a občanskou společnost s cílem vytvořit politickou alternativu uvnitř země. Otevřená diplomacie vystřídala nátlakovou už v průběhu roku 2008⁸² a 2009 díky Východnímu partnerství (Fischer, 2009: 13-14).

Pokrok směrem k limitovanému sblížení byl možný díky povaze cílených sankcí. Díky „překrývajícím se vrstvám“, které byly základem sankčního režimu, mohly být jednotlivé zákazy a sankce pozastaveny nebo zrušeny samostatně, což vytvářelo určitý prostor pro vyjednávání. Cílené sankce tak nemohou fungovat způsobem, kde bychom na výsledek nahlíželi skrze dichotomii „úspěch“ a „selhání“, protože došlo k obnovení kooperace v klíčových oblastech, které vedly k vzájemnému prospěchu. V průběhu minulých let vedle sebe koexistovaly

⁸² Došlo ke zkrácení seznamu kritérií z roku 2006 na polovinu. K urychlení vedlo otevření centra Delegace Evropské komise v Minsku a rusko-gruzínská válka. Stále však chyběla ucelená strategie EU vůči Bělorusku.

sankce zároveň s prohlubujícím se partnerstvím. To je jedna ze zvláštností vztahu Evropská unie - Bělorusko (Portela, 2011: 502).

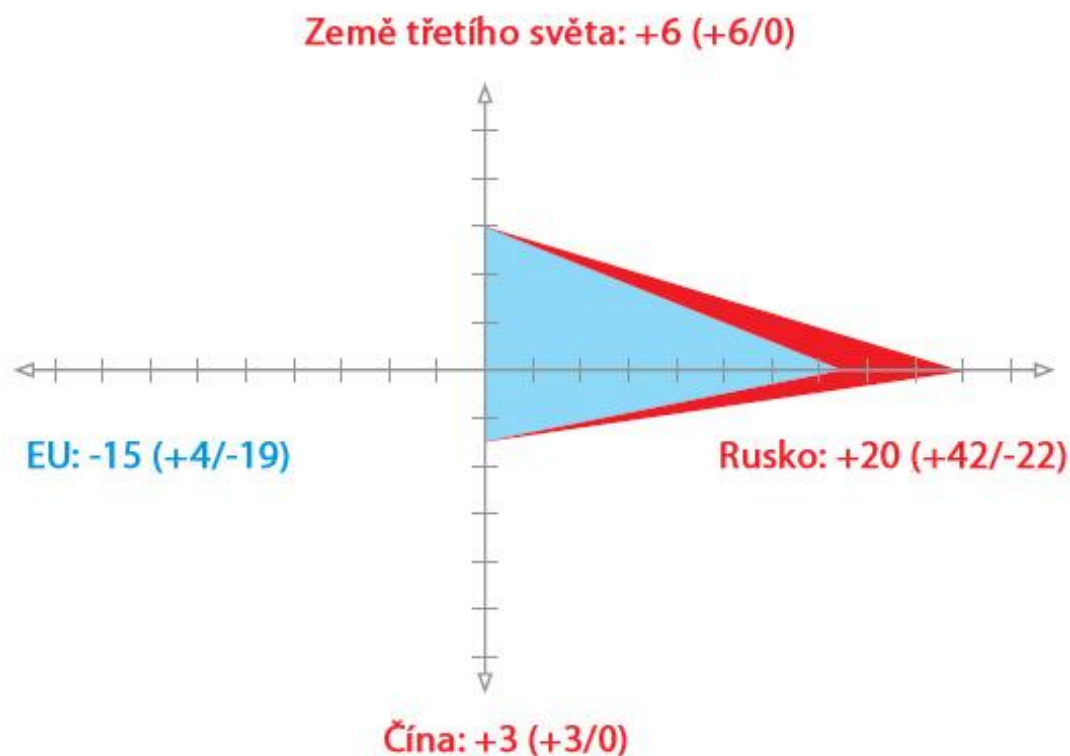
5.3 Maďarské předsednictví

Další rok začal předáním „štafety“ předsednictví Rady EU Maďarsku. Rok 2011 byl z perspektivy vedení EU symbolicky pouze v rukou střední Evropy. Maďarsko jako třetí postkomunistická země vládla na šest měsíců evropské sedmadvacítce a počítalo se s překlenovací rolí mezi českým a polským předsednictvím. Jednou z priorit předsednictví bylo posílení východní větve Evropské politiky sousedství. Na květen 2011 měla dokonce Budapešť hostit druhý summit Východního partnerství.⁸³ Středoevropská předsednictví tak nahrávala běloruské otázce. Bělorusko po prezidentských volbách radikálně změnilo zahraničně-politický směr. V zemi došlo k masovému zatýkání občanů, vyslýchání, represím a nárůstu počtu politických vězňů a geopolitické kyvadlo se přesunulo do gravitačního pole Ruské federace. Dalo by se říci, že po událostech z 19. prosince Bělorusko ustoupilo ze své multivektorové zahraniční politiky, přičemž ještě roku 2011 však balancovalo mezi západem a východem. Běloruský institut strategických studií od ledna 2011 začal monitorovat běloruskou zahraniční politiku. Níže uvádím a na pozadí evropsko-běloruských vztahů vysvětlím index zahraniční politiky Běloruska (Graf 1) pro první měsíce roku 2011.⁸⁴

⁸³ Termín konání summitu byl nakonec přesunutý na druhou polovinu roku. V únoru maďarská vláda oznámila, že po konzultaci se Stálým předsedou Evropské rady se summit uskuteční během polského předsednictví, a to z důvodu krytí s dalšími plánovanými akcemi např. setkání G8/G20. Více na Hungarian Presidency of the Council of the European Union. Eastern Partnership (<http://www.eu2011.hu/eastern-partnership/>, 18. 3. 2012).

⁸⁴ Tento index jsem zvolila z důvodu, že Ministerstvo zahraničních věcí Běloruska se k danému odklonu od EU nikterak nevyjádřilo a poslední zmínka o vztazích s EU je z listopadu 2010. Zde ministerstvo uvádí, že je Bělorusko spolehlivým partnerem EU, a to nejen v oblasti podpory sociální a hospodářské stability regionu, ale i v oblastech strategického celoevropského významu jako vojenská, politická, ekologická a energetická bezpečnost. S tím, že Bělorusko bude nadále rozvíjet své vztahy s Evropskou komisí i členskými státy. Více na Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Strany i regiony (<http://www.mfa.gov.by/bilateral/>, 18. 3. 2012). Ke vzájemným vztahům se vyslovoval krátce už pouze mluvčí ministerstva, jak bude uvedeno níže.

Graf 1: Index běloruské zahraniční politiky pro leden až březen 2011

Zdroj: *Belarusian Institute for Strategic Studies, 2011, přeloženo a upraveno autorem*

Už po prosincových událostech následovalo společné prohlášení Catherine Ashton a Hillary Clinton, kde jménem EU a USA odsoudily porušování demokratických principů a lidských práv v Bělorusku a zopakovaly výzvu k okamžitému propuštění prezidentských kandidátů a více než 600 demonstrantů, kteří byli zatčeni bezprostředně po volbách.⁸⁵ Na prohlášení Ashton a Clinton v lednu reagovaly i další instituce EU. Evropský parlament začal shromažďovat důkladné informace o aktuální situaci v Bělorusku a 12. ledna se uskutečnilo mimořádné setkání Výboru pro zahraniční věci Evropského parlamentu s ohledem na Bělorusko. Následně členové Evropského parlamentu vydali

⁸⁵ Council of the European Union. *Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and US Secretary of State Hillary Clinton on the post-Presidential Elections situation in Belarus* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118697.pdf, nestránkováno, 18. 3. 2012).

společné prohlášení o potřebě zavedení sankcí. Běloruský ministr zahraničních věcí Martynov ve snaze odvrátit hrozící sankce uskutečnil „diplomatické turné“ po evropských metropolích, kde se snažil vyslechnout evropskou oficiální verzi toho, co se v Minsku po prezidentských volbách událo. Podle některých zpráv se Martynov pouze snažil své evropské protějšky přesvědčit o rostoucí zranitelnosti Běloruska v důsledku ruského tlaku, který údajně vedl k událostem z 19. prosince. Evropští politici však byli nekompromisní. 20. ledna Evropský parlament schválil rezoluci, která volala po striktních opatřeních proti Lukašenkovu režimu. Jednalo se o cílené ekonomické sankce, přerušení finanční podpory, obnovení vízových sankcí, zmrazení osobního majetku osobám, které jsou cílem sankcí a zvážení participace Běloruska ve Východním partnerství.⁸⁶ Předmětem diskuze bylo už tehdy (a je dodnes) pořádání velkých sportovních akcí v Bělorusku, jako je pořadatelství světového šampionátu v ledním hokeji plánované na rok 2014. 31. ledna Rada EU přijala finální verzi prohlášení vůči Bělorusku. Na jeho základě byl znovu zavedený seznam osob, jimž je zakázán vstup do schengenského prostoru a zároveň jim budou zmrazena finanční aktiva v evropských bankách. Jednalo se o 158 představitelů tamního režimu odpovědných za porušování mezinárodních volebních norem a o osoby, které se podílely na zásahu proti občanské společnosti a demokratické opozici.^{87, 88} EU byla nadále odhodlána podporovat běloruské občany, občanskou společnost, nevládní organizace a další, kteří byli z politických důvodů zadrženi nebo nějakým způsobem perzekuováni. Byla deklarována i důležitost usnadnění vízového režimu a snížení ceny schengenských víz pro běloruské občany. 2. února se na základě rozhodnutí Rady EU uskutečnila mezinárodní dárcovská konference „Solidarita s Běloruskem“, kde se podařilo přislíbit běloruské

⁸⁶ European Parliament. European Parliament resolution of 20 January 2011 on the situation in Belarus (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0022+0+DOC+XML+V0//EN>, 18.3. 2012).

⁸⁷ Přístup k právu Evropské unie. *Council Implementing Regulation (EU) No 84/2011 of 31 January 2011 amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures against President Lukashenko and certain officials of Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:028:0017:0031:EN:PDF>, str. 17, 18. 3. 2012).

⁸⁸ Dále také na: Přístup k právu Evropské unie. *Council Decision 2011/69/CFSP of 31 January 2011 amending Council Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:028:0040:0056:EN:PDF>, str. 40, 18. 3. 2012).

občanské společnosti a politickým vězňům částku ve výši 87 milionů eur (Melyancov, 2011a: 3-4).

V lednu 2011 ještě nedošlo k přijetí ekonomických sankcí. Bylo tomu především proto, že se ministři zemí EU nedohodli na společném postupu v této otázce a bylo potřeba vzít v potaz negativní dopady sankcí na vznik střední třídy v Bělorusku.⁸⁹ Politická opatření zahrnující zákaz vydání víz do evropských zemí byla pouze prvním krokem sankcí, které mohly být dále upraveny, pokud by nebyl na běloruské straně viděn pokrok. EU byla dále připravena pokračovat v dialogu a rozvíjení vztahů s Běloruskem, a to za předpokladu, který byl v této práci zmíněn už mnohokrát, že budou běloruské orgány respektovat demokratické principy a zásady lidských práv. EU bude i v budoucnu prověřovat a sledovat situaci v Bělorusku. Cílem EU však není Bělorusko izolovat, jako tomu bylo v minulých letech, ale naopak, vrátit zemi „zpátky do Evropy“.⁹⁰

Na zavedené sankce běloruská strana reagovala negativně. Tiskový mluvčí Ministerstva zahraničních věcí Běloruska Andrej Savinych vzájemné vztahy po 31. lednu charakterizoval jako poměrně složité, což bylo do jisté míry určeno jednostrannými kroky EU a neuznáním výsledků prezidentských voleb. Z pohledu běloruské strany byla tato rozhodnutí neopodstatněná a neoprávněná. Podle Savinycha zhoršily dosaženou úroveň vztahů a výsledky spolupráce a nutily běloruskou stranu k adekvátní odpovědi. Řešením takovéto situace je otevřený a konstruktivní dialog, který povede k navázání vzájemných vztahů a spolupráci.⁹¹

Na podmínce propuštění politických vězňů a ukončení zastrašování opozice se shodli na počátku března i země Visegrádské skupiny (dále V4). Podmínili, že pokud k tomuto kroku Minsk nedojde, bude čelit dalším sankcím a izolaci. Zástupci zemí V4 se shodli na tom, že země s autoritativní formou vlády

⁸⁹ Belorusskij partizan. Radoslav Sikorskij: Khod myslej Lukashenko inogda ponyat slozhno (<http://www.belaruspartizan.org/bp-forte/?page=100&backPage=6&news=75993&newsPage=0>, 21. 3. 2012).

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Otvét nachalnika upravleniya informacii - press-sekretarya MID Andreyu Savinykh na vopros zhurnalista BelaPAN o nyneshnem etape belorussko-evropejskikh otnoshenij (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/e9d5d67e66737e81.html, 22. 3. 2012).

nemá budoucnost a pouze tehdy, pokud Bělorusko uskuteční kroky správným směrem, takových kroků dostojí i Unie. Jediným mostem Běloruska do Evropy zůstává demokracie.⁹² Rada EU na základě posledního lednového a únorového dění v Bělorusku (vyhledávání lidí, zatýkání, výslechy, mučení vězňů) přijala další opatření a 10. března byla vydána rezoluce o nutném zpřísnění opatření proti lidem, kteří výrazně porušují lidská práva v Bělorusku. 21. března poté Rada EU schválila zákazy vydávání víz dalším běloruským představitelům, především soudcům, státním zástupcům a rektorům. Andrej Savinych dodal, že politika evropských sankcí už dříve ukázala svou neefektivnost a označil takové kroky Unie za nátlak proti suverénnímu státu, čímž podle něj EU nerespektuje normy a zásady mezinárodního práva. To má diskreditovat prohlášení EU o potřebě dodržování demokracie a evropských hodnot.⁹³

Hlavním trendem ve vývoji vztahu během období ledna až dubna bylo prudké zhoršení vztahů a eskalace konfliktu. Tato tendence vyplynula z potlačení demonstrace z 19. prosince, nepřiměřeného užití síly proti demonstrantům a podvodům při sčítání hlasů. Většina evropských politiků byla šokována ne tolik z užitého násilí proti demonstrantům, ale ze způsobu, jakým se běloruský prezident rozhodl přerušit vazby s EU. Tato situace byla v Evropě často interpretována jako zrada ze strany Běloruska.

Dalším znakem vztahů bylo zvýšení nejistoty ohledně jejich budoucnosti. Předchozí paradigma evropské politiky vůči Bělorusku, tedy strategie „socializace a zapojení“, jak uvádí Melyancov, vzhledem k tehdejší situaci neuspěla. EU ani Bělorusko neměly jasnou vizi či strategii budoucích vztahů. Podmínky vyplývající z prohlášení a dokumentů byly často protichůdné oproti zájmům a snahám aktérů (evropských i běloruských). V souvislosti s tímto trendem souvisí další, jímž bylo pozastavení předchozích plánů na vzájemný rozvoj vztahů a aktivní snaha o nové či modifikaci starých možností navázání

⁹² Belapan. Vyshegradskaya grupa prizvala „rezhim Lukashenko“ osvobodit politzaklyuchennykh i prekratit zapugivanie oppozicii (http://belapan.com/archive/2011/03/04/eu_454260/, 22. 3. 2012).

⁹³ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Kommentarij nachalnika upravleniya informacii - press-sekretarya MID Andreyana Savinykh v svyazi s resheniem Soveta ES po Belarusi ot 21 marta 2011 goda (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/c8e5b5d80619ecd6.html, 22. 3. 2012).

spolupráce. Projekty přeshraniční spolupráce byly zastaveny stejně jako dosažené úspěchy v rámci Východního partnerství. Společný prozatímní plán byl odložen na neurčito. EU však vyloučila možná tvrdší opatření, čímž dala najevo možnost navázání dialogu ještě v témže roce. Hlavní a jedinou podmínkou se stalo propuštění politických vězňů, což otevřelo prostor pro běloruské vyjednávání. Výměna politických vězňů za bližší spolupráci s EU se stala znakem vzájemných vztahů především v druhé polovině roku. Bylo tak velmi pravděpodobné, že obě strany zasednou k jednacímu stolu. Na jednu stranu si běloruské autority nemohly dovolit uložit nízké tresty hlavním aktérům a prezidentským kandidátům masových nepokojů z prosince 2010. Cílem soudních procesů bylo především zastrašení veřejnosti. To vedlo k tomu, že Bělorusko nemělo potřebu učinit vážnější krok k EU. Na druhou stranu se ekonomická situace země zhoršovala a sílil tlak z Ruska nejen ohledně spolupráce na integračních projektech v rámci postsovětského prostoru. Dalo se proto očekávat, že se běloruští představitelé budou snažit obnovit dialog stejně, jako tomu bylo v letech 2006-2007, a to diplomatickou cestou (Melyancov, 2011a: 3-4).

Výše uvedený index představující zahraniční politiku Běloruska bere v úvahu všechny důležitější události ledna až března 2011 a graficky znázorňuje evropsko-běloruské vztahy. Události zpracované v indexu jsou detailně rozepsány v Příloze 1.⁹⁴ Index je sestaven na základě přidělení kladných a záporných bodů v závislosti na charakteru událostí ve vztazích EU-Bělorusko, které v daném období proběhly. Téměř všechny záporné body, které přivedly geopolitické kyvadlo k Ruské federaci, jsem uvedla v textu. Jednalo se zejména o zasedání a prohlášení Evropského parlamentu, Rady Evropské unie, množství prohlášení (často negativního charakteru) vydávaných oběma stranami a vydané sankce. Index měl takovouto podobu téměř celý rok 2011. Body spolupráce s EU

⁹⁴ Příloha 2 pak pouze doplňuje mozaiku vztahů EU-Bělorusko a výše uvedený index. Doplňuji, že se jedná o stejné období, ale o vztahy mezi Ruskem a Běloruskem.

zůstávaly po celý zbytek roku v záporných hodnotách. Ty ruské se pohybovaly čím dál více v kladných.⁹⁵

Za velmi pozitivní pro rozvoj vzájemných vztahů mimo politickou úroveň považují spuštění nové iniciativy VP East Invest v rámci stěžejní iniciativy Malé a střední podniky. Tento projekt byl spuštěný k 31. březnu a má za cíl podporovat ekonomický rozvoj a usnadňovat regionální obchod, čímž má vést ke zlepšení podnikatelského prostředí zemí VP. Prioritou projektu je vytvoření sítě mezi východoevropskou šestkou a členskými zeměmi EU a podpořit tak příliv zahraničních investic do těchto zemí. Do této iniciativy je plnohodnotně zapojeno i Bělorusko.⁹⁶

Situace v politické rovině zůstala napjatá i během dalších měsíců, kdy v Bělorusku stále vynášeny rozsudky nad účastníky nebo organizátory masových nepokojů, což vzbudilo negativní reakce v Evropě a evropských médiích. To vedlo k obnovení seznamu osob, na něž se vztahují sankce. Rozhodnutí Rada EU vydala k 21. březnu.⁹⁷ Navzdory takto vystupňované situaci se obě strany snažily postupně navázat komunikaci. Někteří evropští úředníci vydali prohlášení o potřebě obnovení dialogu, ale stále pod podmínkou propuštění politických vězňů. Na to Lukašenko dodal, že vězni budou propuštěni v brzké době. Rada EU proto navrhla svolat zasedání k 12. dubnu, kde měla být opět běloruská otázka řešena. Kvůli tragédii v minském metru z 11. dubna Rada EU rozhodla dočasně upustit od nových prohlášení. Konec dubna byl pak ve znamení menšího diplomatického konfliktu mezi EU a Běloruskem. Na Ukrajině se uskutečnila dárcovská konference věnovaná výročí černobylské tragédie, kam Lukašenko nebyl pozván. Jose Barroso tím podmínil svou účast na konferenci (Melyancov, 2011b: 3-4). I přes tuto skutečnost Lukašenko při svém každoročním projevu běloruskému

⁹⁵ Zbylé indexy viz Belarusian Institute for Strategic Studies. Belarus' Foreign Policy Index (http://www.belinstitute.eu/index.php?option=com_content&view=category&id=41&Itemid=35&lang=en&layout=blog, 22. 3. 2012), příp. podkapitola věnující se polskému předsednictví Radě EU.

⁹⁶ Více na East Invest. About East Invest (<http://www.east-invest.eu/en/about-east-invest>, 22. 3. 2012).

⁹⁷ Přístup k právu Evropské unie. *Council Implementing Decision 2011/174/CFSP of 21 March 2011 implementing Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:076:0072:0094:EN:PDF>, str. 72, 21. 3. 2012).

národu a Národnímu shromáždění vyzdvihl skutečnost, že EU je nejbližší soused Běloruska na západní straně a oba partneři se vzájemně potřebují, protože je spolupráce oboustranně výhodná. Prezident prohlásil, že má Bělorusko značný zájem na budování vztahu s EU a je schopno navázat dialog. Zmínil také, že není potřeba Bělorusku zdůrazňovat jeho návrat do Evropy, protože v ní je. Prezident obhajoval události z 19. prosince jako snahu zabránit demonstrantům svrhnout režim v zemi. Podle jeho slov je proto potřeba rozlišovat mezi politickou opozicí a zločinci. V souvislosti s EU však několikrát uvedl, že je s ní Bělorusko připraveno začít jednat a spolupracovat.⁹⁸

Jedno z prvních setkání členů EuroNestu se uskutečnilo 3. května, kdy platforma oficiálně zahájila činnost. Tento případ nebyl natolik mimořádný, ale podle očekávání popudil běloruské orgány, které tímto ztratily další komunikační kanál jednání s EU. 12. května Evropský parlament volal po další rezoluci, která by již obsahovala cílené ekonomické sankce vůči běloruskému režimu. Rada EU se k běloruské otázce dostala 23. května, kdy na seznam osob, jimž je vstup na území EU zakázán, přidala další jména.⁹⁹ Sankce byly opět pouze politické (Melyancov, 2011b: 4).

Hlavním trendem ve vývoji vztahů byla do konce maďarského předsednictví pokračující eskalace konfliktu, kterou podtrhly evropské politické sankce, ostrá prohlášení obou stran, zahájení EuroNestu bez běloruských zástupců, společné prohlášení Polska a USA, které na rozdíl od EU zavedly v lednu proti Bělorusku kromě politických i ekonomické sankce.¹⁰⁰ Trend posílila hrozba zavedení ekonomických sankcí ze strany EU.

Objevily se dále první pokusy o hledání východisek z kritické fáze konfliktu. Lukašenkovo prohlášení o možném dřívějším propuštění politických

⁹⁸ Oficialnyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus. Vystupleniya (<http://president.gov.by/press116442.html>, 22. 3. 2012).

⁹⁹ Přístup k právu Evropské unie. *Council Implementing Decision 2011/301/CFSP of 23 May 2011 implementing Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:136:0087:0090:EN:PDF>, str. 87, 22. 3. 2012).

¹⁰⁰ USA tak zablokovaly dohody s několika významnými běloruskými firmami například Polock Steklovolokno a Lidskaja Lakokraska. Mimo to rozšířily seznam občanů, kterým je zakázán vstup na území USA, jako odpověď na brutalitu prosincových událostí.

vězňů, případně zmírnění trestů odnětí svobody, bylo znakem ochoty běloruských orgánů k opětovnému navázání komunikace s EU a zastavení eskalace konfliktu. Obnovení dialogu s Běloruskem bylo cílem i evropských politiků. EU vydala prohlášení o potřebě obnovení komunikace s běloruským režimem přinejmenším za podmínky propuštění politických vězňů.

Silná strategická nejistota byla třetím znakem vztahů. Události ve středomořském regionu a Blízkém východě odvrátily pozornost evropských politiků a diplomatů od východních hranic EU.

I období června a července bylo ve znamení probíhajícího konfliktu a napjatých vztahů. Bělorusko stále porušovalo mezinárodní standardy lidských práv a EU, jejíž přístup nepřinesl hmatatelné výsledky, se stále snažila situaci v zemi změnit rozšiřováním sankcí. K nim Rada EU 20. června přijala usnesení o zavedení tzv. tlakových bodů (*pressure points*) vůči běloruskému režimu. Jednalo se o přidání dalších jmen do „černého seznamu“ osob, jež jsou předmětem sankcí. Tím se jejich počet po půlroce vyšplhal ke 179 jménům. Dále EU uvalila embargo na dodávky některých obchodních (vojenských) artiklů do Běloruska. Dalším bodem bylo zavedení ekonomických sankcí proti třem běloruským podnikům.¹⁰¹

Konfrontace ve vztazích a zastavení participace Běloruska na Východním partnerství se prokázala i tehdy, kdy se v červnu ve Štrasburku uskutečnilo setkání v rámci programu „Podpora justičního systému ve Východním partnerství“. Hlavním trendem zůstala pokračující eskalace konfliktu a realita doprovázející vzájemné vztahy po prosinci 2010. Jejich rétorika je v Bělorusku stále doprovázená protesty veřejnosti, a to tentokrát tzv. tichými.¹⁰² Vztahy

¹⁰¹ Přístup k právu Evropské unie. *Council Decision 2011/357/CFSP of 20 June 2011 amending Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:161:0025:0028:EN:PDF>, str. 25, 4, 22. 3. 2012).

¹⁰² Lukašenko se proti nim snažil bojovat tak, aby proti sobě neobrátil západ. Protesty byly nejprve založeny pouze na setkání a stání lidí na domluveném místě. Při dalších protestech lidé chodili a tleskali do rytmu, načež přišel Lukašenkův zákaz tleskání na veřejnosti. Na základě toho zákazu byly vyslýchány i děti a zaznamenala jsem případ zadržení „tleskajícího“ jednorukého člověka. Lukašenko proto nechal schválit speciální zákon o masových akcích, který měl zabraňovat právě takovýmto veřejným protestům. Tento zákon zakazoval spontánní akce a upravoval právě i možný „obraz a zvuk“

zhoršilo zatčení a odsouzení Alese Bialiatského, velmi známého běloruského ochránce lidských práv a letošního kandidáta na Nobelovu cenu míru, za údajné daňové úniky. Obě strany si však ponechaly své způsoby vyjednávání, které nebyly kompatibilní se zájmy strany druhé. Ve vzájemných vztazích byl zachován statut quo. Tento trend se projevil v kvalitativním i kvantitativním rozšíření sankcí.

Dalším znakem období června a července byla stále snaha o vyřešení konfliktu. Toto období je poměrně bohaté na události, které ukazují, že se obě strany snažily najít způsob změny tehdejšího stavu. Především běloruská strana vynaložila více úsilí k opětovnému navázání dialogu. Lukašenko uvedl, že problematika politických vězňů bude brzy vyřešena, „kriminální případy“ opozičních prezidentských kandidátů budou uzavřeny a skupina lidí zatčených při nepokojích z 19. prosince bude propuštěna. Nakonec prezident pozval evropské zástupce, aby spolu s ním jednali v Minsku o aktuální situaci u kulatého stolu (Melyancov, 2011c: 4).

Bělorusko tak bylo během prvního půlroku vyloučeno z procesů Východního partnerství. V důsledku stále probíhajících politicky motivovaných procesů se vztah s EU jen zhoršoval. Na druhou stranu bylo Bělorusko stále pod větším tlakem Kremlu a kvůli zhoršeným vztahům s EU Minsk nemohl kompenzovat nerovnováhu mezi východem a západem. Rusko se chystalo zvětšit svůj vliv v ekonomicky upadající zemi a jako základní podmínku stabilizační půjčky Bělorusku určilo privatizaci v zemi. Privatizace měla proběhnout samozřejmě pod kontrolou ruských orgánů. I ruští představitelé opakovaně kritizovali politicky motivované procesy v Bělorusku a odsoudili násilí běloruských orgánů po prezidentských volbách a požadovali propuštění politických vězňů.¹⁰³ To vedlo k zavedení tzv. Moskevského mechanismu

demonstrantů. Tleskání tak není možné. Tento zákon schválený v létě 2011 odsoudila i Benátská komise při Radě Evropy. Více na Tut. ES: Belorruskoe zakonodatelstvo o massovykh meropriyatiyakh ne sootvetstvuyet mezhdunarodnym standartam (<http://news.tut.by/politics/279705.html>, 3. 4. 2012) či na Venice Commission. Recent Documents (http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Recent_ef.asp?L=E, 3. 4. 2012).

¹⁰³ Belorusskij partizan. Rossiya prizyvaet Lukashenko osvobodit vsekh politzaklyuchonykh (<http://www.belaruspartisan.org/bp-forte/?newsPage=0&backPage=13&news=76601&page=100&locale=ru>, 22. 3. 2012).

OBSE.¹⁰⁴ Kontext stabilizační půjčky a běloruské privatizace je zmíněn detailně v další kapitole. Vzhledem k nepředvídatelnosti socioekonomických a politických faktorů bylo těžké předpovědět budoucí vývoj vztahů. Předpokládala jsem, že během navazujícího polského předsednictví bude Bělorusko inklinovat ke spolupráci s EU, protože kritéria navázání dialogu, tedy propuštění politických vězňů, byla pro Minsk přijatelná.

Zajímavostí je, že během prvního půlroku 2011 došlo ke značnému navýšení obchodní bilance a výměny mezi EU a Běloruskem. Nárůst činil přibližně 75 % oproti stejnému období v roce 2010. Zůstává tak rétorickou otázkou, zda uprostřed konfliktu takový objem obchodu, ve kterém má značnou roli běloruský export, koresponduje s revidovanými principy EPS (Melyancov, 2011c: 4).¹⁰⁵

V polovině roku 2011 se Bělorusko soustředilo především na řešení svých interních problémů způsobených hospodářskou krizí. Běloruští představitelé proto začali hledat efektivnější způsob zahájení normalizace vztahů s EU, protože jednání s Kremlem nebyla tolik účinná. Země tak na jednu stranu navazovala užší hospodářské vazby s Ruskem a Kazachstánem, na druhou stranu se poohlížela po možnostech normalizace vztahu se západním sousedem. Tak činila až do doby, než Bělorusko získalo jistotu finanční podpory a půjčky ze strany Ruské federace (resp. EvrAzES). Rusko se pak v srpnu připojilo na stranu Běloruska ohledně sankcí, které shledalo zbytečnými a oznámilo svou podporu Běloruska v rámci integračních procesů v postsovětském prostoru.

5.4 Polské předsednictví

Polsko se jako architekt východní politiky EU v červenci ujalo rotujícího předsednictví. Velmi jasně definovalo priority Východního partnerství a zaujalo významné místo pro prosazování této iniciativy. Očekávalo spolupráci

¹⁰⁴ Belarusian Institute for Strategic Studies. *BISS Trends March - May 2011* (<http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/BISS-Trends-6-2011-en.pdf>, str. 9, 22. 3. 2012).

¹⁰⁵ V květnu 2011 změnila EU svou strategii v rámci EPS, a to na tzv. přístup „more for more“. Tedy čím více je partnerská země ochotna se reformovat, tím větší bude dialog či finanční motivace ze strany EU.

s Běloruskem za předpokladu respektování základních principů demokracie a lidských práv. Bylo naplánováno více jak dvacet různých setkání v rámci VP ať už na úrovni hlav států, ministrů a vysokých úředníků a konferencí místních i regionálních orgánů VP, aby došlo ke zviditelnění východního rozměru EPS, což bylo v době politických a společenských změn v severní Africe a na Blízkém východě složitým úkolem. Pro dosažení pozitivních výsledků v plánovaných prioritách museli polští představitelé vynaložit nemalé úsilí. Ústředními událostmi předsednictví byl druhý summit Východního partnerství a setkání v rámci Fóra občanské společnosti VP. A protože chtělo Polsko upustit od rozlišování jižní a východní dimenze EPS a soupeření o politickou a finanční pozornost těchto projektů, navrhlo vytvořit Evropskou nadaci pro demokracii jako instituci podporující demokratické změny nejen v rámci „arabského jara“. Tento nástroj má pomoci financovat demokratizaci a budování občanské společnosti i na východních hranicích EU v autoritářských státech, především pak v Bělorusku (Wojna, 2012: 6-7). Ve svém programu Polsko deklarovalo rozšíření evropských hodnot k hranicím EU, rozvoj spolupráce se sousedními zeměmi a budování hlubších vazeb se strategickými partnery na východě. Cílem bylo také přimět Bělorusko ke spolupráci se západem skrze respekt k lidským právům.¹⁰⁶ Šest měsíců polského předsednictví nakonec ukázalo, že pokrok v rámci VP závisí především na partnerském státě.

Zmínila jsem, že druhý půlrok 2011 byl ve znamení vyjednávání a „obchodování“ s politickými vězni. Od prosince 2010 zůstávalo ve vězení 43 osob, z nichž prvních devět Lukašenko propustil na počátku srpna. Další čtyři pak byli propuštěni v září.¹⁰⁷ Tomuto propuštění předcházela schůzka běloruského prezidenta s ministrem zahraničních věcí Bulharska, Nikolajem Mladenovem, z 26. srpna. Mladenov informoval o tom, že Lukašenko slíbil propustit zbylé politické vězně do začátku října. I přesto, že se Lukašenko snažil přesvědčit EU o tom, že svá slova myslí vážně, největší „esa“ v podobě bývalých prezidentských

¹⁰⁶ Polish Presidency. *Programme of the Polish Presidency of the Council of the European Union* (http://pl2011.eu/sites/default/files/users/shared/o_prezydencja/programme_of_the_polish_presidency_of_the_council_of_the_eu.pdf, str. 10, 24. 3. 2012).

kandidátů si držel v rukávu. Termín propuštění všech politických vězňů do konce října nebyl náhodný. Ve hře bylo (z jeho pohledu) pozvání na summit Východního partnerství i jednání o prodloužení (a hrozba rozšíření) sankcí. Zároveň však s těmito gesty směrem k EU běžela v běloruských státních médiích propaganda cílená na běloruskou veřejnost. Ta měla směřovat k diskreditaci běloruské opozice a propuštění politických vězňů se neobešlo bez obstrukcí. Jejich propuštění obvykle předcházela osobní písemná žádost o milost adresovaná přímo Lukašenkovi s tím, že dojde k přiznání viny. Jednalo se pouze o pragmatický krok, který nic na situaci v Bělorusku nezměnil. Další vězně, celkem 11, prezident omilostnil 14. září v reakci na opakující se výzvu EU, že dialog nebude zahájen do té doby, pokud budou v Bělorusku političtí vězni. Ani jeden z omilostněných nebyl prezidentským kandidátem.¹⁰⁸

Největší událostí v rámci evropsko-běloruských vztahů i v rámci polského předsednictví se měl stát druhý summit VP uskutečněný 29. a 30. září ve Varšavě. Tento summit nakonec východní Evropě mnoho z očekávaného partnerství nenabídl. Diplomatické roztržky začaly ještě před samotným summitem. Na něj byl na základě propuštění některých politických vězňů pozván Sergej Martynov jako oficiální vedoucí běloruské delegace¹⁰⁹ místo běloruského prezidenta, který figuruje jako první osoba, na kterou jsou uvaleny politické sankce, a tudíž jí je znemožněn vstup do schengenského prostoru. V reakci na tato „diskriminační“ opatření Minsk rozhodl snížit „význam“ své účasti a na summit vyslal běloruského velvyslance působícího v Polsku Viktora Gajsenka.¹¹⁰ Zároveň stanovil podmínku, že pokud bude jeho působnost jakýmkoliv způsobem ze strany EU ohraničena, běloruská strana si vyhrazuje právo se summitu nezúčastnit.¹¹¹ Běloruská delegace nakonec opravdu opustila summit ještě před

¹⁰⁷ Belapan. Lukashenko pomiloval eshcho chetyrehk uchastnikov sobytij 19 dekabrya 2010 goda (<http://belapan.com/archive/2011/09/01/493976/>, 25. 3. 2012).

¹⁰⁸ Belapan. Izvestny vse 11 pomilovanykh figurantov dela o massovykh besporyadkakh (<http://belapan.com/archive/2011/09/14/496611/>, 25. 3. 2012).

¹⁰⁹ Belapan. Premier-ministr Polshi: My prigasim na sammit Vostochnogo partnerstva predstavatelya Belarusi na urovne MID (http://belapan.com/archive/2011/09/22/eu_498399/, 25. 3. 2012).

¹¹⁰ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Ob uchastii oficialnoj belorusskoj delegacii v sammite «Vostochnogo partnerstva» (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/f2bfc4db9dd44ace.html, 25. 3. 2012).

¹¹¹ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Kommentarij nachalnika upravleniya informacii - press-sekretarya MID Andreja Savinykh v svyazi s publikaciej Polskogo agenstva pečati so

jeho oficiálním zakončením a upustila od podpisu závěrečných dokumentů. Minsk nejprve odsoudil takový přístup a tvrdil, že Polsko Bělorusko pouze bezpředmětně diskriminuje. Vše bylo rozhodnuto nepozváním běloruského představitele delegace na společnou večeři v předvečer zahájením summitu.¹¹² I přes značný mediální skandál a diplomatické fiasko druhého summitu VP, EU uvádí, že trvala pouze na svých požadavcích propuštění politických vězňů a intenzivnější dialog by s Běloruskem nenavázala ani v případě příjezdu Martynova (Melyancov, 2011d: 3). Sikorski v rámci summitu oznámil, že vztahy EU k Bělorusku budou takové, jaké jsou Lukašenkovy vztahy k běloruské opozici.¹¹³ EU nebude spolupracovat se zemí, která si bere demokratické standardy z východu a peníze ze západu.

Na summitu byla samostatně zastoupena i delegace běloruské demokratické opozice. Její status jí však nedovoloval účastnit se oficiálních akcí. Běloruští zástupci se však setkali s mnoha významnými evropskými politiky. Po jedné takovéto schůzce polský premiér Tusk nabídl Bělorusku záchranný modernizační balíček¹¹⁴ ve výši devíti miliard dolarů z fondů Mezinárodního měnového fondu a vládních i nevládních struktur. To vše pod podmínkami uspořádání demokratických voleb v roce 2012, propuštění a rehabilitace všech politických vězňů a zahájení dialogu režimu s opozicí. Tento návrh znamenal, že bude EU s Lukašenkem vyjednávat, což bylo pro běloruskou opozici nepřijatelné a summit opustila.

Dalším faux pas se stala snaha EU o zařazení článku o Bělorusku do závěrečné deklarace summitu. EU žádala, aby byli propuštěni a rehabilitováni všichni političtí vězni. Nakonec se tato deklarace Bělorusku věnuje pouze stručně, protože proti výzvě o propuštění běloruských politických vězňů se postavila zbylá pětka zemí VP, která ji odmítla podepsat a kritizovat tak režim

ssylkoj na zayavlenie press-sekretarya MID Polshi
(http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/ba04be07e785871e.html, 25. 3. 2012).

¹¹² Tut. Gajsenka ne priglasili na torzhestvennyj uzhin na sammite Vostochnogo partnerstva (<http://news.tut.by/politics/252271.html>, 25. 3. 2012).

¹¹³ Belapan. Radoslav Sikorski: Otnoshenie Evropy k Lukashenko budet takim zhe, kak ego otnoshenie k oppozicii (http://belapan.com/archive/2011/09/29/eu_500010/, 25. 3. 2012).

¹¹⁴ Tut. Istochnik: Tusk predlozhl Belarusi novyj paket (<http://news.tut.by/politics/252359.html>, 25. 3. 2012).

v Bělorusku. EU nakonec přijala samostatné prohlášení ohledně situace v Bělorusku, kde zástupci evropské sedmadvacítky vyjádřili znepokojení nad zhoršující se situací v oblasti lidských práv, demokracie a právního státu. EU tak opět vyzvala běloruské představitele k okamžitému propuštění politických vězňů, ukončení potlačování občanské společnosti a sdělovacích prostředků. Svou spolupráci Unie stále podmiňuje respektem k demokracii a lidským právům.¹¹⁵ Tyto události svědčí o profesionalitě běloruských diplomatů a konsolidaci východoevropské šestky (Melyancov, 2011d: 3-4).

Před summitem ve Varšavě požádal Velvyslanec Polska Českou republiku o pomoc s přípravou summitu Východního partnerství. Představil diskuzi v rámci summitu rozdělenou celkem do pěti bloků, z nichž byla česká strana pozvána spolu s Francií, Švédskem a Německem k prodiskutování prvního tématu - politickým aspektům spolupráce s Běloruskem. Česká strana byla obeznámena i se zamýšleným předložením nabídky finanční modernizační iniciativy, která měla za cíl vyslat jasný signál běloruským úřadům a měla být stimulem politického procesu v Bělorusku. Cílem této finanční pobídky bylo připomenout Bělorusku snahu EU, která zemi nechtěla izolovat a snažila se mu tímto otevřít spolupráci podmíněnou určitými kroky z běloruské strany. Zkušenosti s Lukašenkem však dokázaly, že takové podmínky jsou těžce splnitelné. Významný byl však politický rozměr iniciativy. Polsko vycházelo z toho, že dialog s Běloruskem bude výhodnější variantou oproti pasivnímu přihlížení kolapsu země, v jehož důsledku by země směřovala k Rusku. Se zhoršující se ekonomickou situací v Bělorusku vzrostla důležitost načasování fáze, kdy bude EU vůči Bělorusku realizovat konkrétní programy (Velvyslanectví ČR v Minsku, 2011).

Ačkoliv byli před summitem propuštěni téměř všichni političtí vězni, další spolu s Bialiatským ve vězení zůstali. Rada EU proto přijala 10. října další politické sankce a rozšířila seznam osob, které jsou předmětem sankcí, o dalších

¹¹⁵ Council of the European Union. *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/124843.pdf, str. 9, 25. 3. 2012).

téměř 20 jmen.¹¹⁶ Po summitu se objevovala v běloruských médiích řada negativních prohlášení směrem k EU, zejména k Polsku.

Druhou podstatnou událostí polského předsednictví bylo Fórum občanské společnosti VP v Poznani z 28. až 30. listopadu. Běloruští delegáti z řad nevládních organizací byli vybráni už v červenci v Minsku.¹¹⁷ Občanské fórum zůstalo jediným legitimním mechanismem pro spolupráci EU a Běloruska, proto mu byla věnována pozornost především z řad středoevropských politiků. Na konci října se pak uskutečnila konference vybraných zástupců, kteří přijali memorandum na chystané Fórum s cílem držet se evropských hodnot a spolupracovat s EU v rámci VP jako programu, který vzájemnou spolupráci mezi EU a Běloruskem rozvíjí a běloruskou občanskou společnost značně posiluje.¹¹⁸ Více než kterákoliv z dalších východoevropských národních platform v rámci Fóra se ta běloruská snažila strukturovat a koordinovat evropský zájem o politiku a občanskou společnost Běloruska, protože je v této zemi rozvoj občanské společnosti komplikovaný kvůli snahám prezidenta o zmenšení jejího vlivu a konsolidace (Marin, 2011: 11).¹¹⁹

Během června až prosince se už běloruské úřady soustředily na spolupráci s Ruskou federací se snahou získat finanční podporu. V kontextu těchto vztahů hrála EU pro Bělorusko jen malou roli, protože Bělorusko potřebovalo peníze přímo a z EU by je takto nezískalo. Lukašenko jednal na základě „nutnosti“. Prezident si však nebyl jistý dalším zahraničně-politickým i vnitřním vývojem v zemi. Bělorusko proto nevystoupilo i přes značnou kritiku z VP a ponechalo si tuto iniciativu jako platformu pro případný dialog s EU, pokud by integrace s Ruskem nepřinesla kýžené bonusy. Přesto byly poslední dva měsíce roku 2011 ve znamení euroasijské integrace, nečekaně štědrých integračních bonusů a

¹¹⁶ Přístup k právu Evropské unie. *Council Decision 2011/666/CFSP of 10 October 2011 amending Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:265:0017:0024:EN:PDF>, str. 17-24, 23. 3. 2012).

¹¹⁷ Tut. Tretij sektor vybral delegatov na „grazhdanskij“ forum Vostochnogo partnerstva (<http://news.tut.by/politics/233549.html>, 25. 3. 2012).

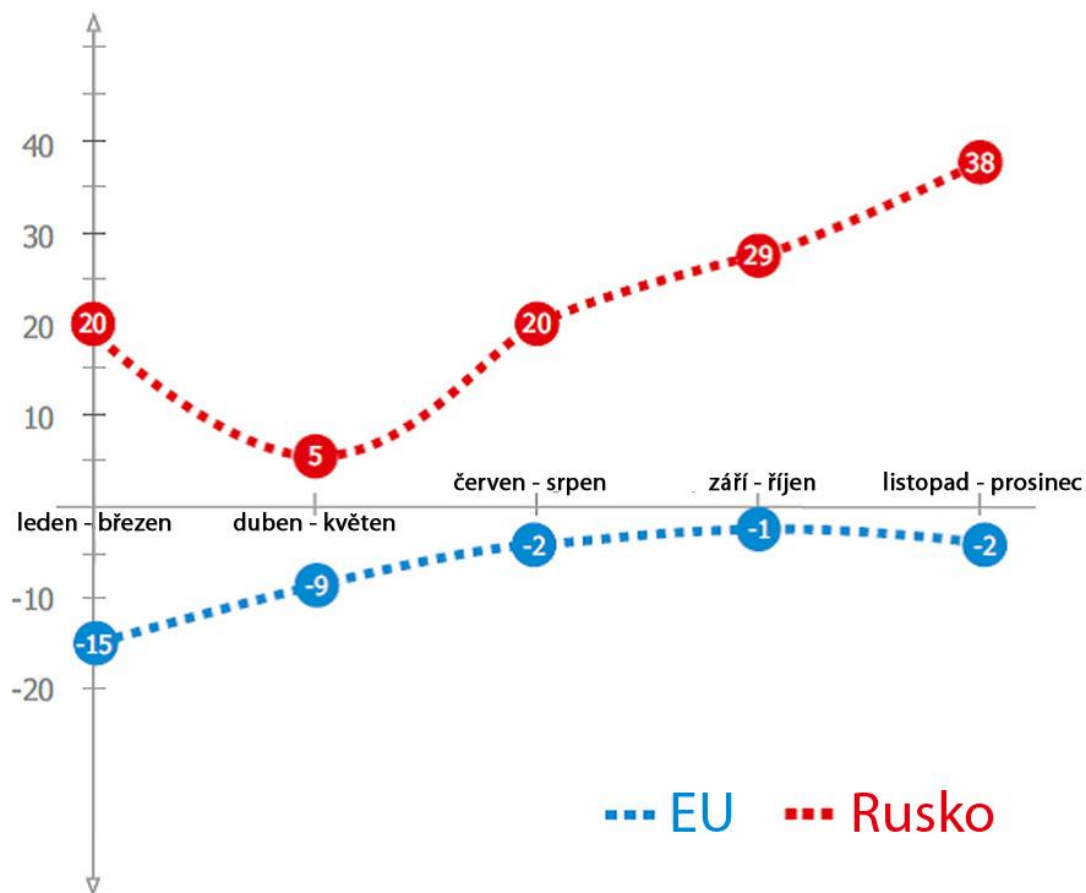
¹¹⁸ Tut. V Belarusi proshla konferenciya v preddverii Foruma grazhdanskogo obshchestva Vostochnogo partnerstva (<http://news.tut.by/society/256464.html>, 25. 3. 2012).

¹¹⁹ Výstupy ze setkání v Poznani k nahlédnutí na Eastern Partnership Civil Society Forum (<http://www.eap-csf.eu/en/news-events/news/poznan-forum-decisions-and-forum-reports/>, 25. 3. 2012).

marginalizace EU. Nicméně ochota rozvíjet hospodářskou spolupráci, četná obchodní setkání, konzultace na úrovni ministrů, návštěvy podnikatelů a investiční vyjednávání se zástupci z členských států ukazovaly na snahu Běloruska rozvíjet nepolitické vztahy, a to v oblasti obchodu a hospodářství. Prioritou Běloruska bylo přilákat investory a podporovat export. Jedním ze symbolických kroků bylo např. otevření Honorárního konzulátu Běloruska v Hamburku, což jen dokazovalo běloruskou snahu o udržení obchodní spolupráce s Evropou. V důsledku listopadového potvrzení odsouzení Bialiatského na více než čtyři roky Evropa reagovala a přidala v prosinci na „černý seznam“ další dvě osoby odpovědné za rozsudek vůči tomuto ochránci lidských práv (Melyancov, 2011e: 4-5).

Jako názornou ukázkou zhodnocení výše popsaných evropsko-běloruských vztahů roku 2011, který se měl stát rokem východoevropské politiky, a s odkazem na index běloruské zahraniční politiky uvedený v rámci této kapitoly, uvádím grafické zhodnocení (Graf 2) vztahů EU a Běloruska v období, kdy byly tyto vztahy postupně vedeny z Budapešti, Varšavy a ke konci roku z Moskvy.

Graf 2: Souhrn výsledků indexů běloruské zahraniční politiky pro rok 2011

Zdroj: *Belarusian Institute for Strategic Studies, 2011, přeloženo a upraveno autorem*

5.5 Shrnutí

Během dvou let působení Východního partnerství se nepodařilo přiblížit Bělorusko „blíže Evropě“. To se naopak po prezidentských volbách z prosince 2010 dostalo zpátky do zajetých kolejí autoritářského režimu, což potvrzuje omezený dosah soft power EU. I přes nezáměr o provedení demokratických reforem a možnou spolupráci s unijními strukturami, byl zájem Běloruska o VP ve skutečnosti na počátku spuštění iniciativy značný. Bělorusko soustředilo svou pozornost i na multilaterální iniciativy, ze kterých by mělo prospěch i běloruské obyvatelstvo. Kvůli nenavázání bilaterálních vztahů v rámci EPS bylo VP jako komunikační kanál a platforma pro navázání spolupráce mezi Bruslem a Minskem ještě důležitější. Pokud se zaměříme na znaky, které pomohly částečně

otřást Lukašenkovým režimem (ekonomické sankce), může být v budoucnu VP nástrojem, který bude doprovázet Bělorusko v přechodu k post-lukašenkovské éře. To z evropské strany vyžaduje koherentní strategii a definování geopolitických cílů ve sdíleném sousedství. Pokud je hlavním cílem EU změnit nedemokratický běloruský režim, měla by se soustředit na cíl i na nástroj, jakým chce této změny dosáhnout. K demokratizaci země totiž nemůže dojít bez základu ve formě silné a konsolidované občanské společnosti. EU by se proto měla zaměřit na posílení organizací občanské společnosti a na institucionalizování platform pro jejich socializaci v rámci EU. Právě Fórum občanské společnosti VP je prvním krokem běloruské občanské společnosti do Evropy a pomáhá šířit myšlenku VP do Běloruska a připravit půdu pro možné politické změny v zemi. Za předpokladu, že se organizace občanské společnosti budou moci zapojit do dialogu s běloruskou oficiální delegací při EU, zejména ohledně celkového působení v rámci VP či vyjednávání o dalších parlamentních volbách plánovaných na rok 2012, by se běloruská národní platforma vytvořená při zahájení VP stala klíčovým aktérem pro aplikaci požadavků a nabídek VP, které by mohly být přijatelné pro reformně smýšlející segmenty běloruské byrokracie.

Osm let od zahájení EPS a ambice vytvořit kolem hranic EU okruh spřátelených zemí nebyl tento cíl naplněn. Východoevropská šestka, snad s výjimkou Moldavska, neprojevila snahu o demokratické reformy. Země nebraly ani v potaz poslední zmanipulované zvolení běloruského prezidenta a jeho vítězství uznaly. Vzhledem k žalostnému stavu demokracie v zemi bylo přizvání Běloruska už od počátku kontroverzní záležitostí a možná předčasným rozhodnutím. Pro Polsko však bylo zahrnutí Běloruska do východní dimenze evropské politiky základní podmínkou pro její úspěch. Ideé fixe polské zahraniční politiky nebyl však cíl všech členských zemí, což jeho prosazování mnohdy komplikovalo. Vymanit Bělorusko z ruského sevření bylo už klíčovým geopolitickým zájmem VP. Pokud vezmeme v úvahu ruskou soft power v rámci postsovětského prostoru a omezený dosah VP v případě Běloruska, které se mohlo zapojit pouze multilaterálně, jednalo se o složitý úkol. Přesto spolupráce zbylé východoevropské pětky přinesla Bělorusku přidanou hodnotu, protože posílila budování koalice těchto zemí, což se projevilo zejména na druhém

summitu VP, kdy i přes tlak polských organizátorů odmítla podepsat závěrečné prohlášení odsuzující běloruský režim. I přes to, že běloruská delegace druhý summit opustila ještě před jeho zahájením, oficiálně z iniciativy neodstoupila a obě strany si ponechaly opět prostor pro možné obnovení dialogu. Brusel by měl ale už odstoupit ze strategie „*business-as-usual*“ (Marin, 2011: 5). Především proto, aby opět nezačal vyjednávat s Minskem a „obchodoval“ s politickými vězni, jak tomu bylo už v letech 2008 - 2011, kdy EU vězně „vykupovala“. Neobnovení dialogu pod podmínkou propuštění politických vězňů by v budoucnu mělo vést k tomu, že podmínky bude nastavovat EU a Lukašenko upustí od přístupu vzájemného přizpůsobování pouze tehdy, pokud to bude nezbytné.

Na začátku října (9. - 10. 2011) se v Praze konala konference Fora 2000 věnovaná tématu obchodování a výměny lidských práv za ekonomickou podporu v případě Běloruska. Tatiana Revjako, běloruská lidsko-právní aktivistka, tuto strategii „vykupování“ odsoudila a připomněla potřebu systémových změn v rámci evropsko-běloruských vztahů. Uvedla, že tento způsob spolupráce nikam nevedl už v roce 2008, kdy Lukašenko vězně propustil, další pak ale obratem zadržel. Propuštění politických vězňů má být automatické a nemá být finančně podporováno. Připomněla, že VP je projekt politický, ne finanční, a zavrhl zejména finanční nabídku Donalda Tuska předloženou v rámci summitu ve Varšavě. Lukašenko k tomuto vyjednávání přistupoval pouze v důsledku ekonomické krize a potřebě peněz na udržení režimu. EU režim tímto podporovala, protože ekonomická krize mohla být „poháněcím bodem“ změn v Bělorusku a navíc by podle Revjako přivedla Bělorusy do ulic. EU podle ní zůstává stěžejní organizací pro běloruskou občanskou společnost a opozici. Běloruskou opozici následně odsoudila za její nejednotný přístup (Revjako, 11. 10. 2011).

K tvrzení, že evropská diplomacie finanční pomoci a dialogu vedeného na základě propuštění politických vězňů nikam nepovede, se připojil i Ales Michalevič, jeden z prosincových prezidentských kandidátů, který získal politický azyl v České republice. Lukašenka označil za velmi zdatného obchodníka, který umí vyjednávat jak s EU, tak s Ruskou federací a díky

nejednotnosti EU mu to v tomto případě vycházelo. Nejednotnost EU a její přístup směrem k Bělorusku je podle Michaleviče zásadní problém, protože izolace Běloruska je pouze personálním problémem jedné osoby, která značně ztrácí v zemi na popularitě a podpoře. Podpora občanské společnosti by zemi značně pomohla, a to zejména v době, kdy dochází k velké vlně migrace běloruské střední třídy do Ruska. Podle Michaleviče by právě střední třída měla vyjít do ulic, ne pouze ti nejchudší (Michalevič, 11. 10. 2011). Oba dva řečníky značně znepokojila myšlenka na vytvoření Euroasijské unie.

Spolupráce Běloruska v rámci multilaterální dimenze vztahů v rámci VP podporuje horizontální spolupráci napříč hranicemi a odvětvími, byť sebou nenese tak velkou možnost financování ze strany EU oproti financování projektů např. s Ukrajinou nebo Moldavskem. Přesto Bělorusko přijalo VP roku 2009 s entuziasmem a snažilo se co nejvíce zapojit do platforem ekonomické integrace a energetické bezpečnosti a sblížovat s politikami EU. Cílem běloruských vládních elit byla možnost externího finančního dárce na projekty v oblasti transportu, energetiky a infrastruktury. Rozvoj obchodních vazeb byl v agendě běloruské vlády umístěn vysoko a Bělorusko bylo úspěšně zapojeno do několika projektů iniciativy Malého a středního podnikání v rámci VP. Bez ohledu na normalizaci evropsko-běloruských vztahů během let 2009 a 2010, začala EU nakonec stejně uplatňovat politiku podmíněnosti nejen v politickém dialogu, ale i v multilaterální dimenzi vztahů. Zklamání pak vyvrcholilo roku 2011, kdy se ukázalo, že politika podmíněnosti převládá nad „společným vlastnictvím“ („*joint ownership*“) deklarovaným už v květnu 2009.

Po 18 měsících minimálních reforem a gest dobré vůle se Bělorusko vrátilo do zajetých autoritářských kolejí, i přes finanční pobídku EU. Po volbách začal západ opět reagovat pomocí sankcí, i když měly pouze malou efektivitu navzdory snahám o transatlantický rozměr spolupráce vůči Bělorusku. EU nakonec cílená ekonomická opatření přijala až v červnu 2011 a držela se nátlakové diplomacie. V průběhu roku 2011 režim v Bělorusku zintenzivnil útoky a represe proti opozici, lidsko-právním aktivistům, organizacím občanské společnosti, nezávislým médiím. Se zhoršující se situací týkající se lidských práv

v zemi se zpříšňovaly a rozšiřovaly evropské sankce jako poselství, že ze strany EU dojde k obnovení dialogu pouze za podmínky propuštění a rehabilitace všech politických vězňů. Vlna propuštění začala v srpnu jako první z politických manévřů prezidenta, který potřeboval pomoc pro zajištění půjčky u Mezinárodního měnového fondu. Po varšavském summitu a příslibení finanční pomoci z Číny a Ruska došlo k obratu na východní vektor zahraniční politiky a Lukašenkova zahraniční politika zůstala typicky machiavellistickou. Nejnovější vývoj v evropsko-běloruských vztazích jen dokládá převahu prezidentovy „diktaplomie“, kdy se snaží kalkulovat další kroky tak, aby vedly k jeho osobním zájmům, čímž stále zůstává jeho upevnění pozice v Bělorusku (Marin, 2011: 7-8).

Mnoho lidí se domnívá, že hlavní zábranou europeizace Běloruska je právě jeho prezident. Problémem však zůstává i sovětský typ řízení a s tím spjatá geopolitika země a omezené manévrování v rámci zahraniční politiky. Bělorusko uzavřené mezi dvěma bloky nedokázalo zvolit jeden vektor na úkor toho druhého. Lukašenkovy snahy o zavedení multivektorové politiky byly pouze rétorické. Ve skutečnosti jsou vektory dva a potřeba balancování mezi východem a západem ve snaze hledat spojení, nikoliv však loajalitu a oddanost, zůstává hlavním rysem běloruské zahraniční politiky. Vyzývání Běloruska k tomu, aby uskutečnilo volbu ve prospěch demokracie, bylo prakticky nemožným úkolem. Ruský vektor je již dlouhodobě mnohem atraktivnější než ten evropský a s návrhem Euroasijské unie bez podmínek liberalizace a demokratizace Bělorusko neváhalo. Přesto mnozí Bělorusové sdílí spolu se svým prezidentem pouze ekonomický zájem na spolupráci s EU, kterou chápou za strategického partnera Běloruska. Současné evropsko-běloruské vztahy reflektují běloruské strategické priority, a to udržet současný stav tak aby se nezhoršil ještě více, a nalézt rovnováhu mezi dvěma vlivnými sousedy (Rotman - Veremeeva, 2011: 88, 90). Nicméně, i kdyby si přáli bližší politickou integraci s Unií, zabrání tomu neochota Ruska se Běloruska vzdát. Zejména pod asertivní vládou Vladimira Putina (Marin, 2011: 8).

Geopolitickou realitu, tedy stagnaci a úpadek vztahů EU a Běloruska ve stále probíhajícím VP, potvrzují i poslední prosincové výsledky průzkumu NISEPI, které ukazují na trend snižujícího se počtu běloruských zastánců evropské integrace. Na otázku, zda by mělo Bělorusko vstoupit do EU, odpovědělo 35,9 % Bělorusů ano a 36,9 % bylo proti. Pro spojení s Ruskou federací bylo 29 % respondentů, proti 42,9 %. Pokud by mělo dojít k výběru mezi vstupem do EU, nebo spojením s Ruskem, bylo by 39,1 % pro variantu západu a 41,4 % pro východ. Stále tak převažuje ruský směr zahraniční politiky. Za zmínku stojí fakt, že během posledních měsíců roku 2011 došlo k politickému a ekonomickému sblížení Moskvy a Minsku a návržení vzniku Euroasijské unie. Rusko prostřednictvím úvěru od EvrAzES Bělorusku nabídlo ekonomicky výhodnou spolupráci.¹²⁰ Hospodářská krize postupně z ekonomického hlediska dostala Bělorusko do područí Ruské federace. A Moskva dala jasně najevo, že běloruský režim nebude dotovat bez kompenzace. Více než deset let proklamovaný Lukašenkův nezávislý směr Běloruska jako suverénního státu teď čelí následkům běloruské ekonomiky a běloruská (ekonomická a politická) nezávislost je dnes pouze řečnickým obratem. Strategie na přežití systému se ukázala být vážnější.¹²¹

5.6 Pohled běloruských opozičních představitelů na Východní partnerství

Ještě před druhým summitem VP se v Minsku uskutečnila opoziční konference věnovaná výročí 20 let běloruské nezávislosti. Konference se zúčastnily jednotlivé opoziční frakce se snahou zhodnotit svou činnost a dojít ke strategii, jakou by měly zastávat ať již ve směru k západu, tak východu. Názorově rozdělenou běloruskou opozici bych pro tuto práci rozdělila na dvě skupiny. Jedna tvrdí, že Bělorusko je součástí Evropy a jeho strategickým partnerem je

¹²⁰ NISEPI. Faktory geopolitického vylučování (http://www.iiseps.org/12-11-07.html, 28. 3. 2012). Pro srovnání uvádím data týkající se preference EU či Ruské federace z prosince 2010 a 2009. Na konci roku 2010 bylo pro vstup do EU 38,0 % a pro spojení s Ruskem bylo 38,1 %. V prosinci 2009 bylo pro vstup do struktur EU 42,3 % respondentů a 43,1 % pro spojení s Ruskem.

pouze EU. Druhá skupina zastává názor, že Bělorusko je mostem mezi Evropou a Ruskem a musí toho využít. Na konferenci byli především zástupci první skupiny. Alexej Janukevič, lídr Běloruské národní fronty (dále BNF), hned na počátku konference navrhl spolupráci Běloruska s Ruskou federací, jejímž cílem je pouze větší kontrola a nadvláda nad zemí. Jedná se o zcela špatný směr, který povede k ještě větší běloruské závislosti na Rusku. Podle Janukeviče je Bělorusko součástí EU, v níž vidí i jeho budoucnost (Janukevič, 11. 9. 2011).

Do stejné skupiny je možné zařadit i velmi uznávaného představitele běloruské opozice Alexandra Milinkieviče. Ten je Evropě velmi zavázán za podporu demokracie, kterou se v zemi snaží vybudovat. Podle jeho slov je důležité, že EU udržuje s běloruským režimem stále dialog a požaduje prodemokratické reformy. EU považuje za nejdůležitějšího partnera běloruského lidu. Odsoudil ruskou snahu o politický vliv v zemi i zvětšující se ekonomickou závislost na Kremlu. Zdůraznil, že je potřeba, aby EU vytvořila a zastávala jednotnou strategii a jednohlasně se jí držela. K ní je potřeba zkonsolidovat běloruskou opozici a najít v ní jeden hlas, který bude jménem Běloruska mluvit (Milinkievič, 11. 9. 2011). Zástupci opozice se jednoznačně shodli na Alesi Bialiatškém, který je od srpna držený ve vězení. I přes kritický postoj k evropským aktivitám hodnoceným jako nestrategické a nejednotné bylo zřejmé, že opozice vidí pro Bělorusko východisko v přibližování se EU a jejím hodnotám.

O orientaci BNF na západ a nutnosti jednotného přístupu EU k Bělorusku mě posléze informoval Janukevič při uskutečněném rozhovoru. Společný projekt celé EU, podporující svobodu médií v Bělorusku a ekonomické sankce proti ruským, nejen tedy proti běloruským, podnikům podílejícím se na udržení Lukašenkova režimu, vidí jako nejúčinnější směr, kudy by se měla EU vydat. Janukevič potvrdil informace, o kterých již mluvil na výše zmíněné konferenci, a to, že dává přednost spolupráci s EU vůči Rusku a Bělorusko nechápe jako most mezi Evropou a Ruskem, ale jako historickou součást Evropy, do jejíž struktur by

¹²¹ Center for European Policy Analysis and Freedom House. *Democratic Change in Belarus: A Framework for Action* (http://www.ifex.org/belarus/2011/09/23/democratic_change_in_belarus.pdf, str.

měla země nadále směřovat. Projevil vděčnost za to, že EU věnuje Bělorusku pozornost a vývoj v zemi jí není lhostejný. Vstup Běloruska do programu VP shledává jako značně pozitivní krok. Nebrání se myšlence zpřísnění sankcí, které jsou namířené proti jednotlivým osobám. Podle jeho názoru mají tyto sankce psychologický vliv.¹²² Jako nereálné, nicméně v praxi vysoce účinné, by viděl zavedení cílených ekonomických sankcí také proti ruským subjektům, které podporují Lukašenkův režim. Kde by však měla EU zvážit výraznější angažmá, je oblast svobody médií. Janukevič si váží podpory členských států, co se týče např. polského BELSATu, rádia Racja nebo Euroradia. Podle jeho názoru však jde o aktivity nemající celoplošný dopad a někdy si údajně do této podpory evropské státy promítají svoje vlastní zájmy. EU by tak měla zaměřit své aktivity především tímto směrem a pokusit se vytvořit solidní alternativu k monopolu prorežimních médií. Zajímala mě i účast BNF v parlamentních volbách v roce 2012. Janukevič uvedl, že zatím nebylo přijato oficiální rozhodnutí. Upřednostňuje učinit rozhodnutí o účasti ve volbách v souvislosti s vývojem atmosféry ve společnosti. Nyní by to nemělo smysl kvůli úrovni strachu, který panuje mezi obyvateli po událostech z 19. prosince (Janukevič, 28. 9. 2011).

14, 28. 3. 2012).

¹²² To se ukázalo i na snaze jednoho z běloruských podnikatelů, který nabídl komukoliv, kdo jeho jméno pomůže odstranit ze seznamu evropských sankcí, jeden milion dolarů. Více např. na Belapan. EUobserver: ES oshchushchaet besprecedentnyj uroven lobbiovaniya interesov belorusskogo rezhima (http://belapan.com/archive/2012/03/20/eu_536696/, 3. 4. 2012).

6 SOUČASNÉ VZTAHY MEZI EU A BĚLORUSKEM

„Integrace Běloruska, Ruska a Kazachstánu - není proti někomu. Ve zformování Euroasijské unie není třeba vidět pokus o nějaké rozdělení Evropy. Euroasijskou unií vidím jako nedílnou část celoevropské integrace“

Alexandr Lukašenko¹²³

Rok 2012 pokračoval v zavedených kolejích politického konfliktu loňského roku. Bělorusko čím dál více spadalo do sféry vlivu Ruska, proto je úvod kapitoly věnován tématu, kolik „rublů“ stojí integrace s Kremlem? Po událostech posledních měsíců roku 2011 se dalo předpokládat, že vztahy s EU se nebudou vyvíjet nejlépe a k navázání bilaterálních vztahů nedojde, a to zejména poté, co Bělorusko získalo ruskou finanční podporu a nabídku euroasijské integrace. Je otázkou, co se stane, až prvotní entuziasmus z euroasijské unie vyprchá, zda nebude mít nově zvolený Vladimir Putin a ruská administrativa celkově dostatek času na přípravu integrace během tohoto půlroku? Zda vystupňovaný konflikt EU a Běloruska způsobený únorovým rozšířením sankcí nepovede nakonec ke spolupráci těchto dvou partnerů? Odpovědi na tyto otázky budou známy až v průběhu roku 2012. Já nastíním vztahy odehrávající se od ledna do dubna 2012, které podle mého názoru znamenají v politice a strategii EU vůči Bělorusku průlom. Nejedná se jen o vztahy v rámci eskalace konfliktu a strategického vyjednávání, kde EU stojí pevně za svými podmínkami, ale o zesílení vazeb na běloruskou občanskou společnost, kde vliv politik EU bude mít dopad, pokud ne dnes, tak do budoucna, určitě největší.

6.1 Obrat k Ruské federaci

Krize běloruské ekonomiky přinesla úspěchy hlavně ruské zahraniční politice, kdy Rusko pokračovalo v ekonomickém „připoutání“ Běloruska. Po

¹²³ Integraciya Belarusi, Rossii i Kazakhstana - ne protiv kogo-to. V sozdanii Evrazijskogo soyuza ne sleduet usmatrivat popytku nekoego razdela Evropy. Evrazijskij soyuz ya vizhu kak neotemlemuyu chast obshcheevropejskoj integracii. Oficialnyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus. Vystupleniya (<http://www.president.gov.by/press127193.html#doc>, 12. 4. 2012).

koupi Beltransgazu¹²⁴ hledalo způsoby, jak získat další běloruská aktiva výměnou za finanční pomoc a nízké ceny plynu. Návrh Lukašenka na reformu Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (dále ODKB), který předpokládal možnost zasahování jednotek této organizace v případech ohrožení „ústavního pořádku“ v členských zemích, mohl být jen dalším z „lákadel“ politiky Moskvy, která měla Lukašenkův režim přimět, aby čím dál více spoléhal na svého východního souseda.¹²⁵

Směr Běloruska k Rusku se začal obracet od druhé poloviny roku 2011. Nabírání rychlosti Běloruska k Rusku podpořila naplno propuknuvší ekonomická krize v zemi. Na začátku září proběhla v Moskvě jednání mezi představiteli Gazpromu (Miller) a běloruské strany (vicepremiér Semaško, ministr energetiky Ozerec) o definitivním vykoupení zbývajících 50 % akcií Beltransgazu v hodnotě 2,5 miliardy dolarů do konce roku 2011. Stvrzení výlučného práva Gazpromu ovládat Beltransgaz chtěla ruská strana zajistit zvláštní smlouvou. Z ruského pohledu trvání Běloruska na vlastnictví Beltransgazu ztratilo smysl vzhledem k zahájení fungování Nordstreamu (Velvyslanectví ČR v Minsku, 2011).

Dalším ruským vábidlem byly dohody o dodávkách plynu na rok 2012. Podle Ministerstva zahraničních věcí Ruské federace Bělorusko plně hradí své závazky za dodávky v rámci existujících dohod a neočekávalo rozeprě ohledně cen na rok 2012. Roli v klidném uzavření dohod hrál Ruskem navržený „integrační snižující kvocient“, který od ledna 2012 postupně přibližuje ceny plynu vnitřním cenám v Rusku s perspektivou jejich sjednocení v roce 2015 (Ibidem).

Druhou část krizového úvěru fondu EvrAzES v hodnotě 440 milionů dolarů plánovalo Rusko poskytnout Bělorusku do konce roku 2011. Plnění

¹²⁴ Beltransgaz je významným běloruským provozovatelem plynovodů.

¹²⁵ Na začátku září 2011 Lukašenko během neformálního setkání s tajemníkem ODKB Nikolajem Bord'južou zmínil možnost změny pravidel fungování organizace, aby tzv. „kolektivní síly operativní akce“ mohly být využity i na potlačení vnitřních nepokojů v členských zemích. Podle Lukašenka tento návrh Ministerstvo zahraničních věcí Ruska podpořilo. To však tuto informaci dementovalo. Poradce prezidenta Prichod'ko se však nechal slyšet, že Rusko s Běloruskem sdílí stejný názor, že potenciál ODKB může být použit pro zabránění snahám o státní převrat v zemích ODKB. Bord'judža nakonec prohlásil, že ODKB potlačovat revoluce v členských zemích nebude, ale jeho kapacitu je možné použít pro „zachování ústavního pořádku“.

podmínek poskytnutí úvěru tj. makroekonomické reformy, privatizace nebo uvolnění kurzu běloruského rublu, průběžně kontroluje banka krizového fondu EvrAzES. Podle Ministerstva zahraničních věcí Ruské federace plní Bělorusko většinu z podmínek. Otevřenou otázkou zůstává pouze privatizace. Podle dohody Bělorusko přislíbilo privatizaci aktiv v hodnotě sedmi miliard dolarů během tří let, přičemž prodej podniků ve státním vlastnictví má probíhat rovnoměrně. Každý rok by měl být uskutečněn nějaký privatizační projekt. Do privatizace v roce 2011 byl zahrnutý prodej Beltransgazu, což znamená, že Bělorusko podmínku pro rok 2011 splnilo a slíbenou finanční pomoc dostalo (Ibidem).

Ruské firmy mají také stálý zájem o privatizaci běloruských rafinérií nebo minimálně o spolupráci ve formě společných podniků. Dohoda o spolupráci s běloruskými rafinériemi je zodpovědností samotných ruských firem. V případě potřeby je ale Rusko připravené angažovat se na politické úrovni. To přiznává, že z důvodu zavedení exportního cla na ropu na vnější hranici celní unie se snižuje rizikovost běloruských rafinérií. Tímto klesá i jejich cena a právě proto jsou předmětem zájmu ruských firem (Ibidem).

Ruská nátlaková politika vůči Bělorusku přináší postupně své výhody. Její úspěchy jsou úměrné zhoršující se ekonomické situaci v Bělorusku a potvrzují tak jen tezi, že ruská zahraniční politika vůči zemím SNS připomíná hru s nulovým součtem. Rusko si uvědomuje, že má Lukašenko jen velmi omezené manévrovací prostory a je ve špatné vyjednávací pozici. EU a USA si vůči sobě zneprátnil a nezbyvá mu než se obracet o finanční pomoc ke svému východnímu sousedovi. Poskytnutí další části úvěru EvrAzES má Bělorusku pomoci udržet se ekonomicky „nad vodou“, ale jen tak, aby zůstalo závislé na ruské pomoci.

I přes proklamace o nepolitickém charakteru zájmu ruských firem o běloruská aktiva, Rusko chtělo svůj vliv na běloruskou ekonomiku zvyšovat. To tak získá kontrolu nad klíčovými podniky Běloruska a začne být mnohem méně „závislé“ na běloruském prezidentovi. Nezdá se, že by při tom Ruská federace spěchala. Jen tříletý úvěr od EvrAzES podmíněný privatizací je skvělou formou nátlaku na běloruské vedení.

Ještě roku 2010 však Medveděv spolu s EU odsuzoval stav lidských práv v Bělorusku. Po nedávném únorovém konfliktu mezi EU a Běloruskem se Rusko postavilo na stranu Běloruska a kritizovalo nepřípustnost evropských ekonomických sankcí. Rusko kritizuje sankce všeobecně, zejména ekonomické, protože mají dopad na obyvatele země, tvrdí Alexander Surikov, ruský velvyslanec v Bělorusku. Uvádí, že tyto sankce vedou pouze ke snížení životních standardů v zemi, jak tomu bylo například v Íránu. Surikov se věnoval i problematice běloruské obavy o skutečné ceně integrace a s tím spojené ztráty suverenity země. Čím vyšší je životní úroveň lidí, tím větší vnitřní suverenitu má stát a tím více si lidé suverenity cení. Kdyby si lidé měli vybrat mezi zlepšením životní úrovně, nebo suverenity země, budou volit podle velvyslance svou životní úroveň. Přínos z integrace s Ruskem je značný a je pouze na státu samotném, zda se rozhodne pro integraci prospěšnější či naopak. A Bělorusko se v rámci své strategické pozice a rychlému profitu rozhodlo pro Rusko.¹²⁶

Vliv Ruské federace měl ve vztazích mezi Evropskou unií a Běloruskem v prvních měsících roku 2012 hlavní roli, a to zejména na orientaci běloruské zahraniční politiky. Běloruská podpora prezidentské kampaně Vladimira Putina se stala dalším významným faktorem bělorusko-ruských vztahů. Minsk Putina otevřeně podporoval a demonstrováná loajalita byla oceněna obnovením ruských dotací a politickou podporou z Kremlu. Blížící se prezidentské volby a s nimi i vzrůstající odpor v zemi, kterému musel Putin čelit, zvýšily význam běloruské podpory. Na druhou stranu si byl Lukašenko vědom, že poté, co bude Putin zvolený, tlak Ruska na Bělorusko vzroste a dojde k větší politické i ekonomické závislosti a rozvoji integračních procesů, které budou mít vliv na svrchovanost země díky pragmatické ekonomické politice Ruska. Proto se Bělorusko pokusilo navázat dialog s EU a normalizovat vztahy tak, aby došlo ke zrušení sankcí. Kromě toho země zintenzivnila vztahy s Čínou, která je chápána jako dostatečně silný aktér, který by mohl vyvážit vliv Ruska (Melyancov, 2012: 3). Euroasijská unie brání v rozvoji Východního partnerství a Bělorusko díky ní inklinuje

¹²⁶ Tut. Surikov: „My poka ne privykli, chto suverenitet ukreplyaetsya i cherez povyshenie urovnya zhizni“ (http://news.tut.by/politics/280579.html?utm_source=news-right-block&utm_medium=multimedia-news&utm_campaign=multimedia-news, 1. 4. 2012).

k Ruské federaci. Hra mezi Bruslem a Moskvou se zdá být dohranou. Vztahy EU a Běloruska v rámci VP stojí na mrtvém bodě. Běloruská politická elita nevidí v EU zdroj finanční a politické podpory. Naopak Rusko politicky stabilizovalo sociální situaci a minimalizovalo sociální nátlak, který přišel z běloruské společnosti díky ekonomické krizi. Ekonomicky svou podporou posílilo Lukašenkův populismus a geopoliticky oslabilo vyhlídky na obnovení dialogu s EU.

6.2 Diplomatická válka

Během posledních měsíců loňského roku EU rozšířila sankce vůči běloruským osobám odpovědným za porušování lidských práv a demokracie v zemi. Seznam osob se tak k 1. lednu 2012 vyšplhal na 210 jmen. I během ledna nedošlo k rozvoji vzájemných vztahů a v Bělorusku se zintenzivnila protizápadní (protiunijní) propaganda, což se projevilo především ve zvýšení počtu negativních prohlášení v běloruských státních médiích. Eskalace politického konfliktu tak pokračovala i roku 2012. Na konci ledna bylo přijato Radou EU rozhodnutí o rozšíření kritérií sankcí vůči běloruským představitelům,¹²⁷ které dostalo konkrétní podobu na konci února. EU reagovala na zhoršení situace v oblasti lidských práv a skutečnost, že v zemi zůstávají věznění političtí vězni. Minsk na sankce odpověděl pouze protizápadní rétorikou a izolace ze strany EU jej vedla k těsnější spolupráci s Ruskem.

V souvislosti s plánovaným rozšířením sankcí EU vůči Bělorusku a plánovaným setkáním (ministeriádou) zemí Východního partnerství a zemí Visegrádské skupiny konanou v Praze, na kterou nebyl pozván běloruský ministr zahraničních věcí, se Lukašenko rozhodl vydat několik prohlášení, která uvádím pouze pro přehled. Nemají rozhodující význam. Tím prvním bylo oznámení, že Bělorusko může na sankce mířené z EU tvrdě odpovědět. Využít toho, že je tranzitní země, přes kterou proudí mnoho zboží i surovin ze západu na východ

¹²⁷ Přístup k právu Evropské unie. *Council Decision 2012/36/CFSP of January 23 2012 amending Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against Belarus* (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:019:0031:0032:EN:PDF>, str. 31, 2. 4. 2012).

Evropy a naopak. Prezident upozornil i na to, že Bělorusko stále buduje multivektorovou zahraniční politiku a rozvíjí vztahy s Ruskem, Čínou, ale i s Indií, střední Asií a Venezuelou.¹²⁸ Následovalo prohlášení o nutnosti diferenciaci běloruské zahraniční politiky. Cílem běloruského exportu se má stát Afrika a její trh. V Africe chce prezident otevřít nové zastupitelské úřady (př. Nigérie) a soustředit se na státy, se kterými má Bělorusko největší obchodní vazby. Kromě zmíněné Nigérie je to i Egypt a Ghana.¹²⁹ Ještě před rozšířením evropských sankcí Lukašenko dával najevo, že se nenechá sankcemi z EU ovlivnit. Bělorusko je však stále zmítáno ekonomickou krizí a potýká se se závažnými hospodářskými problémy. Bez finanční pomoci svých východních sousedů by prezident svůj režim neudržel.

Prezidenti Ruska a Běloruska 24. února vydali společné prohlášení o nepřijatelnosti uplatňování sankcí a nátlaku EU vůči Bělorusku. Sankce a ekonomický tlak shledali Medveděv i Lukašenko nepřijatelnými a vytvářejícími zbytečné bariéry obchodu a ekonomických vztahů. EU a USA tak podle nich riskují poškození vzájemné výhodné spolupráce, ohrožují rozvoj integračních procesů na euroasijském kontinentu, což může mít negativní důsledky zejména pro běžné občany. A pouze rovnocenný dialog přispěje k řešení mezinárodních sporů.¹³⁰

27. února EU rozšířila seznam osob, které jsou předmětem sankcí o dalších 21 jmen, čímž jejich číslo vzrostlo na 231. Seznam jmen byl zveřejněn o několik dní později. Jedná se o soudce a policisty odpovědné za porušování lidských práv, potlačování občanské společnosti, politické opozice nebo jednotlivce či firmy podporující Lukašenkův režim.¹³¹ Reakce běloruské strany na sebe

¹²⁸ Novosti Belarusi. Belorusskoe telegrafnoe agentstvo. Belarus v sluchae neobkhodimosti mozhet ochen zhestko otvetit na sankcii Evrosoyuza - Lukashenko (http://www.belta.by/ru/all_news/president/Belarus-v-sluchae-neobkhodimosti-mozhet-ochen-zhestko-otvetit-na-sanktsii-Evrosojuza---Lukashenko_i_589699.html, 24. 2. 2012).

¹²⁹ Naviny. Afrika - novaya cel belorusskogo eksporta (http://www.naviny.by/rubrics/economic/2012/02/23/ic_articles_113_176958/, 24. 2. 2012).

¹³⁰ Tut. Lukashenko i Medvedev sdělali sovmestnoe zayavlenie o nedopustimosti primeneniya sankciy (<http://news.tut.by/politics/275948.html>, 25. 2. 2012).

¹³¹ Přístup k právu Evropské unie. *Council Implementing Decision 2012/126/CFSP of 28 February 2012 implementing Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against Belarus*

nenechala dlouho čekat a 28. února mluvčí ministerstva zahraničních věcí Běloruska prohlásil, že se EU snažila na Bělorusko aplikovat politiku nátlaku i přes opakované upozornění běloruské strany, že je tento způsob politiky vůči ní neefektivní. V reakci na toto opatření proto musí Bělorusko přijmout stejné opatření a znemožnit vstup do země evropským politikům, kteří přispěli k zavedení a rozšíření sankcí. Stálý velvyslanec Běloruska při EU v Polsku byl odvolán do Minsku na konzultace. Stejná doporučení mluvčí dal i vedoucí delegace EU v Minsku a polskému velvyslanci proto, aby tlumočili pevný postoj Běloruska o nepřijatelnosti rozšíření sankcí a nátlaku. V závěru prohlášení se objevuje opět stále se opakující formule, že je Bělorusko ochotné rozvíjet dialog, vzájemné vztahy a spolupráci s EU na základě vzájemného respektu obou stran.¹³² Odstartovala diplomatická válka, která trvá doposud.

Jako první reagovalo 28. února polské ministerstvo zahraničních věcí, které shledalo takový krok Běloruska jako nepřátelský vůči celé EU s tím, že Unie udělá odvetný krok. Sikorski avizoval, že Bělorusko velmi dobře zná podmínky navázání dialogu a ten nebude obnoven do zastavení represe běloruské opozice a občanské společnosti a zahájení cesty k demokratickému režimu.¹³³ Hned po Polsku odvolalo svého velvyslance z Minsku na konzultace Německo, které běloruský krok taktéž odsoudilo a označilo za krok nejen proti Polsku, ale krok proti celé EU.¹³⁴ Na večerní schůzce velvyslanců členských zemí v Bruselu ještě téhož dne bylo jako výraz solidarity rozhodnuto, že dojde ke stažení všech evropských velvyslanců z Minsku ke konzultacím do jejich hlavních měst.¹³⁵

(<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:055:0019:0031:EN:PDF>, str. 19, 31, 2. 4. 2012).

¹³² Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Zayavlenie nachalnika upravleniya informacii - press-sekretarya MID Andreyu Savinykh v svyazi s resheniem Soveta ES (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/a61ec799fc09f2a3.html, 2. 4. 2012).

¹³³ Belapan. MID Polshi: Belarus sdelala nedruzhestvennyj shag po otnosheniyu ko vsem stranam ES (http://belapan.com/archive/2012/02/28/eu_532184/http://belapan.com/archive/2012/02/28/eu_532184/, 2. 4. 2012).

¹³⁴ Belapan. Germaniya otozvala svoego posla iz Belarusi dlya konsultacij (http://belapan.com/archive/2012/02/28/eu_532196/, 2. 4. 2012).

¹³⁵ Council of the European Union. *Statement by High Representative Catherine Ashton on the request of the Belarusian authorities that the EU Head of Delegation and Polish Ambassador to Minsk leave the country for consultations* (http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/128270.pdf, nestránkováno, 2. 4. 2012).

České ministerstvo zahraničních věcí se daným doporučením řídilo a odvolalo českého velvyslance na konzultace. Jiří Karas je doposud (20. 4. 2012) v Praze.

Bělorusko den poté označilo reakci EU za „nervózní“ a odpovídající pouze snaze Bruselu eskalovat napětí, což je podle slov mluvčího běloruského ministerstva zahraničních věcí pouze cestou do slepé uličky, protože politika vyhrožování vůči Bělorusku nefunguje. To je podle mého názoru strategie Běloruska, které chce tímto ukázat, že sankce působit nebudou. Bělorusko chce docílit toho, že EU své snahy o demokratizaci režimu vzdá a nebude od něj vyžadovat (z pohledu režimu) nemožné. Možná normalizace vztahů se neuskuteční na základě jednostranných evropských podmínek a tlaku.¹³⁶ Další velvyslanci začali Minsk opouštět 29. února. Pozici EU podpořily USA a připojily se k požadavku na ukončení represe občanské společnosti a opozice.¹³⁷

Zmínila jsem, že ke zhoršení vzájemných vztahů přispělo i setkání ministrů zahraničních věcí zemí Visegrádské skupiny a Východního partnerství, které se uskutečnilo v Praze 5. března. Setkání se zúčastnila i Catherine Ashton a Štefan Füle. Na setkání nebyl pozván běloruský zástupce (resp. ministr zahraničních věcí). Petr Mareš, český velvyslanec se zvláštním posláním pro Východní partnerství, se během své únorové návštěvy Běloruska vyslovil k odmítnutí pozvání Martynova na pražské setkání s tím, že běloruská strana dobře ví, jaké jsou evropské požadavky dialogu a že prvním krokem k obnovení vztahu s EU je propuštění politických vězňů.¹³⁸ Přesto byla Bělorusku navrhována možnost přizvání jiného zástupce s nižší diplomatickou hodností. Tuto nabídku Bělorusko odmítlo. Ministři zemí V4 na setkání vyjádřili znepokojení nad zhoršujícími se vztahy mezi EU a Běloruskem a nedostatkem pokroku v oblasti lidských práv. V průběhu schůzky byl představen a schválen nový program s názvem *Visegrad 4 Eastern Partnership*, který bude spadat pod Mezinárodní

¹³⁶ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Zayavlenie MID Respubliki Belarus v svyazi s zayavleniem Vysokogo predstavatelya ES po vneshnej politike K. Eshton ot 28 fevralya 2012 g. (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/afc0408594ab2e94.html, 2. 4. 2012).

¹³⁷ Belapan. Posly ES uezzhayut iz Belarusi (http://belapan.com/archive/2012/02/29/eu_532403/, 2. 4. 2012).

¹³⁸ Belapan. Martynov poka ne priglashen v Pragu na vstrechu glav MID stran Vyshegradskoj grupy i Vostochnogo partnerstva (http://belapan.com/archive/2012/02/21/eu_530558/, 2. 4. 2012).

visegrádský fond. Program má vést k podpoře politických a hospodářských reforem v zemích VP za pomoci zemí V4.¹³⁹ V závěrečném prohlášení se ministři zemí Visegrádské skupiny shodli na podpoře Fóra občanské společnosti VP. Považují jej za zásadní součást procesu demokratických reforem zemí východní Evropy a jižního Kavkazu. Uvítali aktivity Fóra především ve vztahu k připravovanému plánu Východního partnerství a vyzvali Evropskou komisi a Evropskou službu pro vnější činnost, aby zvážily příslušné návrhy a doporučení při dokončení znění tohoto plánu.¹⁴⁰

Petr Mareš už na sympoziu z 3. listopadu 2011 věnovanému České zahraniční politice, konkrétně tématu rozvoji vztahů s východní Evropou, potvrdil, že EU nemá vůči Bělorusku žádnou konkrétní strategii či plán, ale že se spolupracovat snažila a vyzkoušela různé přístupy a politiky k navázání dialogu. Problematická byla pouze vůle Běloruska a „ad hoc“ spolupráce běloruského prezidenta. Rozvoj VP závisí pouze na cílové zemi. Mareš zdůraznil, že koncept EPS „*more for more*“ je potřeba v případě Běloruska doplnit nikoliv vyjednáváním na úrovni „*government to government*“, ale „*government to civil society*“ (Mareš, 3. 11. 2011).

Evropští velvyslanci postupně od konce února opouštěli Minsk. Diplomatické vztahy mezi Unií a Běloruskem dosáhly kritického bodu a hrozila reálná ztráta evropského vlivu v této zemi. Nemuselo to však znamenat konec partnerství, ale nový začátek další evropské politiky k východní Evropě, jak se nakonec ukázalo na konci března. Reakce na rozšířené sankce jen poukázaly na běloruskou lekci podle pravidel ruské diplomacie. Vzájemné vztahy takto neselhaly prvně. Už roku 1998 došlo k přerušení navázaných vztahů a od té doby se dá spolupráce přirovnat k „začarovanému kruhu“. Vztahy prošly fází rostoucího napětí, krize, normalizace, ochlazení až k současné diplomatické

¹³⁹ Belapan. Vyshegradskaya gruppа obespokoena ukhudsheniem otnoshenij ES s Belarusyu (http://belapan.com/archive/2012/03/06/eu_533612, 2. 4. 2012).

¹⁴⁰ Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. *Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group, Estonia, Latvia and Lithuania, Prague, March 5, 2012* (http://www.mzv.cz/file/781323/Joint_Statement_on_EaP.doc, nestránkováno, 3. 4. 2012).

válce. Unijní rétorika, slabost strategie a nekonzistentní politika vůči Bělorusku bez finanční pobídky nasměrovala Bělorusko k východu (nejen k Rusku, ale i Číně). Faktem zůstává, že ani Bělorusko z ekonomického hlediska není pro EU přitažlivé. EU má pro Bělorusko větší význam než Bělorusko pro EU. Odvolání velvyslanců a ztráta evropského vlivu v Minsku povede pouze k postupné ztrátě běloruské nezávislosti. Minsk si oficiálně ponechá atributy suverenity (kancelář prezidenta, parlament, státní znaky, hymnu atd.), ekonomická rozhodnutí se ale z Minsku přesunou do Moskvy. Běloruská opozice není ani před budoucími parlamentními volbami sjednocená a po březnových sankcích je ještě více roztržštěná.¹⁴¹ Občanská společnost stojí teprve na začátku svého rozvoje a prakticky neexistuje. Bělorusko tak každým dnem spadá více do náruče Ruska a ztrácí svou suverenitu a vliv (Borodzicz-Smoliński, 2012: nestránkováno).

Na počátku března se opět diskutovalo o rozšíření evropských sankcí. Evropští lídři navrhli Radě EU přijmout sankce další, a to nejen politické, ale hlavně ekonomické. Situace v oblasti lidských práv v Bělorusku se začala rapidně zhoršovat. Prezident zavřel hranice pro běloruskou opozici a aktivisty, kteří nemohli vycestovat do zemí EU. Byl vytvořen seznam osob z řad politických odpůrců režimu a ochránců lidských práv, kterým je zakázáno opustit Bělorusko. Evropský parlament nechal Bělorusku „čas na rozmyšlení“ s tím, že další rezoluci přijme do konce března, protože se bude jednat o rozhodujícím prohlášení, které může vést až k úplnému zmrazení vzájemných politických vztahů. Minsk získal čas před možnou izolací země ze strany Unie, což je poslední krok, ke kterému EU dospět nechce.¹⁴² Běloruské ministerstvo zahraničních věcí na to reagovalo pouze vyjádřením, že rozšířením ekonomických sankcí budou trpět zájmy evropského i běloruského podnikání a zahraničního obchodu.¹⁴³

23. března Rada EU v souvislosti se zhoršením situace v Bělorusku přijala a vyslala zatím poslední sankce vůči běloruskému režimu. Na seznam politických

¹⁴¹ V názoru, zda uplatňovat stále přísnější ekonomické sankce či nikoliv, viz text dále.

¹⁴² Belapan. Evroparlament daet vlastyam Belarusi vremya na „razmyshlenie“ (http://belapan.com/archive/2012/03/10/eu_534267/, 3. 4. 2012).

¹⁴³ Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus. Otvety zamestitelya Ministra inostrannykh del Respubliki Belarus Aleksandra Guryanova na voprosy zhurnalystov v khode press-konferencii «Itogi vneshnej torgovli v 2011» (http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/cd91c78b6a87855c.html, 3. 4. 2012).

sankcí přibýlo 12 jmen lidí zodpovědných za potlačování běloruské občanské společnosti a demokratické opozice. Těmto osobám je znemožněn vstup na území EU a zmrazeny účty v evropských bankách. Kromě toho došlo nově ke zmrazení aktiv celkem 29 podniků, které podporují nedemokratický běloruský režim a které jsou kontrolovány osobami, jež jsou předmětem evropských sankcí.¹⁴⁴ EU si vyhrazuje možnost tento seznam rozšířit o další podnikatelské subjekty, pokud nedojde k propuštění a rehabilitaci všech politických vězňů. Rada EU dále vyzvala Bělorusko k moratoriu na trest smrti, ukončení pronásledování opozice a dalších občanů, aby přestalo využívat systematicky soudní systém k represím proti občanské společnosti, neomezovalo práva Bělorusů na svobodu shromažďování a přístup k internetu. EU je připravena zahájit jednání pro podporu běloruské občanské společnosti, opozice a běžných občanů, kteří mají demokratické a proevropské aspirace. Proto se Rada EU rozhodla zahájit tzv. Evropský dialog o modernizaci (*European Dialogue on Modernisation*) s běloruskou společností, který má poskytovat nezbytné prodemokratické reformy a pomoc.¹⁴⁵

Ještě než zakončím diplomovou práci zmíněným dialogem pro modernizaci a predikcí budoucích událostí, chtěla bych poukázat na nový rozměr zavedených ekonomických sankcí EU. Běloruské ekonomice mohou totiž značně uškodit a mít vliv i na Ruskou federaci. Ekonomické sankce kromě EU rozšiřují od ledna 2011 i USA. Podle exprezidenta Nejvyšší rady Běloruska Stanislava Šuškeviče budou mít na Lukašenkův režim vliv právě pouze přísné a smysluplné ekonomické sankce, protože obchodní vazby Běloruska na EU jsou pro něj důležité. Březnové sankce jsou velmi dobrým krokem, ale prozatím podle Šuškeviče nedostačujícím.¹⁴⁶ Sankce mohly být mnohem ráznější. Do seznamu ekonomických sankcí se totiž nakonec nedostaly některé firmy, které působí ve

¹⁴⁴ Council of the European Union. *Council reinforces restrictive measures against Belarusian regime* (http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/129230.pdf, str. 1, 3. 4. 2012).

¹⁴⁵ Belapan. *Evrosoyuz rasshiril sankcii v otnoshenii Belarusi i prizval vlasti strany osvobodit politzaklyuchennykh* (http://belapan.com/archive/2012/03/23/eu_537605/, 3. 4. 2012).

¹⁴⁶ Telegraf. *Shushkevich Tells how EU may Put Pressure on Lukashenko* (<http://telegraf.by/en/2012/03/shushkevich-rasskazal-kak-es-mojet-nadavit-na-lukashenko>, 3. 4. 2012).

Slovinsku a Litvě, a to díky lobbování zástupců z těchto zemí na půdě Evropského parlamentu.

Evropský dialog o modernizaci byl oficiálně schválen 29. března 2012. Už po prezidentských volbách z roku 2010 EU avizovala, že bude potřeba posílit dialog s běloruskou společností, který se tímto stává skutečností. Unie chce budovat evropskou budoucnost demokratického Běloruska a podpořit jej na cestě k demokracii, právnímu státu a dodržování lidských práv. Štefan Füle dialog zahájil spolu se zástupci běloruské občanské společnosti a politické opozice v Bruselu, tedy s těmi, kterým se podařilo překročit běloruské hranice. Füle upřesnil, že dialog se zaměří na čtyři klíčové oblasti vztahů EU a Běloruska, a to oblast politických reforem, reformy soudnictví a mezilidských kontaktů, politických a ekonomických záležitostí a na sektor obchodu a tržních reforem. Dialog bude probíhat v několika fázích, z nichž ta první potrvá do běloruských parlamentních voleb plánovaných na září 2012. Evropský dialog o modernizaci bude probíhat na základě diskuze. Je tak platformou pro výměny názorů mezi zástupci EU, běloruské občanské společnosti a demokratické politické opozice.¹⁴⁷ Série konzultací a seminářů pořádaných v rámci této iniciativy má připravit program reforem pro Bělorusko. První ze série odborných seminářů se uskutečnil během 16. a 17. dubna ve Varšavě. Týkal se problematiky privatizace a soukromého podnikání. Následující semináře se uskuteční v dalších členských zemích EU. Semináře se zúčastnili představitelé běloruské občanské společnosti, podnikatelé, odborníci, zástupci veřejné správy (nižší úrovně) stejně jako evropští experti z oblasti privatizace. Nechyběli ani Štefan Füle a Radosław Sikorski.¹⁴⁸

Na počátku dubna se uskutečnilo v Baku další zasedání Parlamentního shromáždění EuroNest, kde se řešila problematika nezastoupení Běloruska. V Ázerbájdžánu zasedala konkrétně pracovní skupina EuroNest přímo věnovaná Bělorusku. Oficiální zastoupení Běloruska přítomno nebylo. Kvůli tomu, že

¹⁴⁷ Oficiální internetové stránky Evropské unie. Launching European Dialogue on Modernisation with Belarus (<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/12/226&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 3. 4. 2012).

¹⁴⁸ Khartiya 97. Sikorski i Fyule predstavlyat: «Evropejskij dialog dlya modernizacii Belarusi» (<http://www.charter97.org/ru/news/2012/4/16/50856/>, 17. 4. 2012).

opozici není formální účast umožněna, její zástupci byli přítomni jako pozorovatelé. Navrhovaný kompromis: účast pěti legitimních běloruských zástupců a pěti zástupců opozice, Minsk ještě před zasedáním odmítl. Do Baku se podařilo přiletět pouze Janukevičovi a Milinkievičovi, kteří se rozhodli letět přes Moskvu. Zbylí tři opoziční zástupci nebyli puštěni přes hranice. Výsledkem schůzky bylo rozhodnutí uskutečnit jednání delegace EuroNest přímo v Minsku, kde by mohla být vedena spolupráce a komunikace s běloruskými úřady a politiky. To nakonec kvůli nevydání běloruských víz jednomu ze zástupců shromáždění nebylo možné. Dále bylo rozhodnuto uspořádat roku 2012 další dvě setkání, a to před zahájením kampaně parlamentních voleb a druhé po jejím skončení.¹⁴⁹

6.3 Predikce budoucích vztahů

Odhadnout další vývoj je vzhledem k nevyzpytatelnosti Lukašenkova politického stylu složité. Je pravděpodobné, že běloruská garnitura nebude chtít vystupňovat už tak napjatou situaci. Zpřetrhala by poslední vazby na EU a umocnila diplomatickou roztržku. Konflikt bude pokračovat nadále a Bělorusko v něm bude hrát ruskou zahraničně politickou hru. Vzhledem k Lukašenkově rétorice o nezávislosti a neutralitě Běloruska si ale bude jistit vazby, a to ekonomické i politické, na EU. Nepochybuji o tom, že spolupráci s Ruskou federací bude rozvíjet, jak jen to bude výhodné. Zároveň je potřeba brát v úvahu možné vnitropolitické problémy, které mohou nastat po znovuzvolení Putina a tím zpomalit vývoj euroasijské integrace a dalších integračních projektů na území bývalého Sovětského svazu. Evropské ekonomické zájmy, ať již energetické dodávky a transit zboží, ohroženy nebudou. Bělorusko by tím ohrozilo svou exportně orientovanou ekonomiku, své vlastní státní zájmy.

Pokusím se nastínit budoucí vývoj vzájemných vztahů mezi EU a Běloruskem a přiblížit možné dopady konfliktu. Protože se domnívám, že v budoucích měsících dojde k opětovnému navázání dialogu obou stran, uvedu i

¹⁴⁹ Belorusskij partizan. Euronest v Belarus ne pustili (<http://www.belaruspartizan.org/interview/208192/>, 4. 4. 2012).

scénář možné deeskalace konfliktu a doporučení, která opírám o události posledních dubnových dní i o závěry Běloruského institutu strategických studií.

K deeskalaci konfliktu dojde tehdy, pokud jedna ze stran demonstruje svou ochotu dalšího jednání. Pro navázání dialogu a zabránění další eskalace bude muset ústupky učinit Brusel i Minsk. „Deeskalační kroky“ by měly být založeny na uvědomění si, že se nejedná o konflikt s nulovým součtem a že z navázané spolupráce mohou těžit obě strany. Takovéto kroky budou mít značný vliv na transformaci složitých vztahů. Předchází jim neformální kontakty stran a v tomto případě rétorická gesta věnovaná druhé straně. Situaci EU a Běloruska komplikují tyto faktory:

- Běloruská opozice, jejíž představitelé nemají jednotný názor na možné řešení konfliktu, navíc se po zavedení únorových sankcí ještě více názorově roztržili (část je pro pokračování nátlaku EU na běloruský režim a zbylá část je pro symbolické sankce), což máte i evropské partnery;
- EU nemá jednotný přístup k běloruské otázce a sankce jsou vždy kompromisem 27 členů hájících své zájmy;
- Bělorusko se zapojuje do integračních projektů s Ruskem, což může účinky evropských sankcí oslabit a Rusko je objektivně zainteresováno v pokračování konfliktu mezi EU a Běloruskem, protože to zaručí jeho účast na projektech s Ruskem;
- Lukašenko se staví velmi negativně k jakémukoliv pokusu ho ovlivnit a je schopný přijmout i tvrdá opatření proti zástupcům EU v Bělorusku.¹⁵⁰

Bělorusko by tak pro deeskalaci konfliktu mělo ukončit protievropskou rétoriku ve státních sdělovacích prostředcích a nebránit opozičním představitelům, aktivistům vycestovat ze země a naopak evropským expertům či

¹⁵⁰ Belorusskij institut strategicheskich issledovanij. Konflikt s ES: v poiskakh zdravogo smysla (http://www.belinstitute.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=1187%3A2012-04-06-13-47-15&catid=3%3Aeu&Itemid=28&lang=ru, 11. 4. 2012).

politikům vjezd do země umožnit. Především propustit politické vězně, což je hlavní evropská podmínka normalizace vztahů.

EU by měla přestat rozšiřovat sankce politické a ekonomické a více propagovat možnost účasti běloruských expertů na Evropském dialogu o modernizaci. Dále by měla prozkoumat projekty společně předložené Běloruskem, Ukrajinou a Litvou v rámci multilaterální spolupráce VP roku 2009.¹⁵¹

Možné dopady konfliktu (přeorientování finančních a obchodních toků země, pohlcení běloruských firem ruskými, ztráta možnosti technologické a institucionální modernizace běloruské ekonomiky, represe občanské společnosti a s tím spojená snaha autoritářské vlády o ztrátu potencionálních partnerů EU v zemi atd.) mohou být pro nezávislost Běloruska a běloruskou společnost nebezpečné. Vstup Ruska do Světové obchodní organizace může urychlit reformy běloruské ekonomiky. Na jedné straně je „nucená“ modernizace lepší variantou než zachování „kvazi-socialistické ekonomiky“, která spolu s režimem zemi zakonzervovala. Na druhou stranu může nedostatek západního kapitálu a evropských dotací v Bělorusku vést k tomu, že nový model běloruské ekonomiky nebude natolik moderní. Bude na tak nízké úrovni, aby politická závislost na Ruské federaci byla vysoká.¹⁵²

Po nastínění odhadu vývoje dalších vztahů uvádím události dubna 2012, které podle mého názoru povedou k deeskalaci konfliktu. Na konci března a počátku dubna se začaly v běloruských médiích objevovat zprávy o možném návratu evropských velvyslanců do Minsku po velikonočních svátcích. Takový krok by mohl být impulzem pro obnovení dialogu. Minsk na možnost navracení velvyslanců totiž reagoval pozitivně a objevilo se několik prohlášení o snaze Běloruska dialog s EU opět navázat a o propuštění některých politických vězňů. Přesněji těch, kteří žádost o milost podali. Nehrozí tak, že by konflikt „zamrzl“.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Belorusskij institut strategicheskikh issledovanij. Posledstviya konflikta s ES: chto budet s Rodinoj i s nami? (http://www.belinstitute.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=1184%3A2012-03-28-21-27-41&catid=3%3Aeu&Itemid=28&lang=ru, 11. 4. 2013).

Rozšíření ekonomických sankcí rozhodně běloruskému prezidentu na nadšení nepřidalo a 5. dubna se uskutečnilo v Minsku mimořádné zasedání, kde dal prezident najevo, že je připraven k ústupkům Bruselu.¹⁵³ Znamená to, že je Minsk připraven osvobodit politické vězně výměnou za návrat evropských velvyslanců. Jen dodávám, že EU doposud žádnou oficiální zprávu o návratu poslů nevydala a spekulace ohledně diplomatického konfliktu nekomentuje. Podle mého názoru dochází opět k zákulisním jednáním a Brusel bude vyčkávat, než dojde k propuštění alespoň několika vězňů. A aby ani druhá strana „neztratila tvář“, Lukašenko propuštění obhajuje tím, že vězni podali žádost o milost a svou vinu tím přiznali. Takovýto sled událostí pravděpodobně povede k návratu evropské delegace a později možná i k tomu, že Lukašenko přistoupí na účast pozorovatelů OBSE v plánovaných parlamentních volbách i na ústupky při předvolební kampani. Nejvýznamnější představitelé demokratické opozice ale zůstávají ve vězení a ti, kteří z něj vyšli, pravděpodobně nebudou po zkušenostech s minulými volbami kandidovat znovu.

Administrativa prezidenta republiky 6. dubna potvrdila informaci, že je Bělorusko připraveno obnovit dialog s EU, a to v tom případě, že další rozhodnutí Rady EU plánované na konec dubna bude vyznívat pro Bělorusko příznivě. Sankce a jejich politika k demokracii v zemi podle mluvčího Administrativy Vladimira Makeje nepovedou a EU by měla přehodnotit navázané komunikační kanály s Běloruskem v rámci VP. Komunikace s Běloruskem má být podle mluvčího zásadně vedena shora a nikoli zdola pouze s občanskou společností, kterou EU finančně sponzoruje. Upřednostnění dialogu s občanskou společností i její finanční podporu Makej odsoudil. EU se podle jeho vyjádření opírá o opozici, která nemá v zemi masovou podporu.¹⁵⁴ Rétoriku běloruských podmínek o pár dní později doplnil Martynov. Potvrdil, že velvyslanci zemí EU

¹⁵³ Belorusskij partizan. Aleksandr Klaskovskij: Idet obmen signalami (<http://belaruspartizan.org/politic/208454/>, 12. 4. 2012).

¹⁵⁴ Tut. Makej: Belarus gotova k dialogu s Evrosoyuzom, esli reshenie Soveta ES budet pozitivnym dlya strany (<http://news.tut.by/politics/283108.html>, 12. 4. 2012).

se do Minsku mohou vrátit, ale sankce by být obnoveny na konci dubna neměly, protože jinak návrat evropské delegace ztrácí smysl.¹⁵⁵

Velmi překvapivý běloruský krok k navázání spolupráce se uskutečnil 14. dubna, kdy byl z vězení propuštěn bývalý kandidát na prezidenta Andrej Sannikov. V zemi velmi významná osoba běloruské opozice. Druhého politického vězně Dmitrije Bondarenka, koordinátora hnutí Evropské Bělorusko, nechal Lukašenko propustit o den později. Takový krok uvítala OBSE i EU. Catherine Ashton vyzvala běloruské orgány k bezpodmínečnému propuštění zbylých politických vězňů, což jedině může vést k posunu a zlepšení vzájemných evropsko-běloruských vztahů.¹⁵⁶ Martynov posléze uvedl, že je Bělorusko ochotné k postupné deeskalaci konfliktu a navázání vztahů s EU a vyjádřil naději, že toto úsilí o obnovení dialogu bude oboustranné. Zmínil opět, že politika evropského diktátu a sankcí vůči zemi nebyla a nebude efektivní. Tyto signály směrem k možným dalším¹⁵⁷ restriktivním opatřením ze strany EU jsou uváděny téměř ve všech současných novinových článcích týkajících se vztahů Běloruska s EU. Na závěr připomněl, že velmi podstatné pro obě dvě strany jsou obchodní vazby a že na 70 % ruské ropy a 20 % zemního plynu proudí do zemí Unie skrze Bělorusko.¹⁵⁸ Lukašenko tak chce změnit zahraničně-politické směřování díky zesilujícímu ruskému vlivu a podmínkám privatizace. Unii dává signál o ochotě navázání spolupráce a Rusku o přísných podmínkách privatizace běloruských podniků. Jedná se pouze o strategii oportunistického politického stylu běloruského prezidenta. Lukašenko uskutečnil vstřícný krok k západu a očekává pozitivní reakci. V rámci vztahů k východu se bude schylovat spíše ke zhoršení

¹⁵⁵ Tut. Martynov: Posly ES mogut vernutsya v Minsk, no za etim ne dolzhno posledovat novykh sankcij (<http://news.tut.by/politics/283240.html>, 12. 4. 2012).

¹⁵⁶ Council of the European Union. *Statement by High Representative Catherine Ashton on the release of Belarusian former Presidential candidate Andrei Sannikaw* (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/129536.pdf, nestránkováno, 17. 4. 2012).

¹⁵⁷ Bělorusko bude pravděpodobně předmětem jednání Rady EU 23. dubna, kdy se bude projednávat nejen otázka dalšího propuštění zbylých politických vězňů, ale i jejich rehabilitace. Pro diskusi týkající se rehabilitace vězňů se vyslovil ministr zahraničních věcí Litvy. Tento návrh je zcela na místě, protože běloruské autority skrze státní média vyhrožují dvěma posledním propuštěným vězňům opětovným návratem do vězení, jelikož neadekvátně reagují na propuštění. Jedná se o Sannikovova prohlášení týkající se jeho pobytu za mřížemi a Bondarenkova zmínka, že je Bělorusko zemí, kde je vězení možné přirovnat ke koncentračnímu táboru.

vazeb. Rok 2012 tak bude pravděpodobně rokem změn vnější politiky Běloruska. Je patrné, že diplomatický konflikt znepokojil běloruskou stranu a ukazuje, jak vlivné postavení může EU mít, pokud trvá na svých podmínkách a vystupuje jednotně.

Na závěr, 18. dubna více než 20 mezinárodních organizací vydalo společné prohlášení k Bělorusku. Výzva vzešla z Evropského parlamentu, a to konkrétně od polského europoslance Migalského, a během jednoho dne se k ní přihlásilo zmíněných více než 20 organizací. Dokument zdůrazňuje, že i přes propuštění Sannikova a Bondarenka ve vězeních po celém Bělorusku zůstává stále na 13 politických vězňů, jejichž soudní procesy neodpovídaly mezinárodním standardům spravedlivého soudního procesu. Běloruské orgány by tak měly okamžitě tyto vězně propustit a rehabilitovat a vyhlásit zároveň i moratorium na trest smrti v zemi.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Belapan. Belarus vystupaet za postupennuyu deescalaciyu napryazhennosti v otnosheniyakh s ES, zayavil Sergej Martynov (http://belapan.com/archive/2012/04/16/eu_543026/, 17. 4. 2012).

¹⁵⁹ Belapan. Bolee 20 mezhdunarodnykh organizacij vystupili s sovmestnym zayavleniem po Belarusi (<http://www.belaruspartizan.org/politic/209482/>, 18. 4. 2012).

7 ZÁVĚR

Po procesu diferenciaci mezi východním a jižním sousedstvím EU uskutečnila další krok v transformaci globálního prostředí. Obnovila strategii východního regionalismu a založila iniciativu Východní partnerství. Východoevropská dimenze byla více pragmatická než jižní, zejména díky dalekosáhlé možnosti ekonomické integrace a otázky energetické bezpečnosti. Hlavními aktéry této nové strategie se staly na jedné straně Polsko, Švédsko a Německo za podpory středoevropských a pobaltských zemí. Tyto země očekávaly, že větší pozornost věnovaná východoevropským zemím povede k realizaci nezbytných reforem, evropských standardů a navázání vztahů s EU. Na druhé straně stálo šest postsovětských zemí, mezi nimiž se jako nejkontroverznější člen jeví Bělorusko. Účast Běloruska ve Východním partnerství se odvíjí od rozvoje vzájemných vztahů s EU. Vztah a vazby EU s Běloruskem jsou doposud vymezeny více na technické úrovni než na té politické, přičemž politické vztahy jsou založeny pouze na sankcích. Východní partnerství je však platformou, která může v budoucích letech sloužit jako základ pro rozvoj bilaterálních vztahů.

Návrh Východního partnerství byl předložen a přijat v květnu 2008 a formálně zahájen v Praze v květnu dalšího roku. Zde se evropská sedmadvacítka shodla na hlavních záměrech Evropské politiky sousedství namířené na postsovětský prostor. Hlavním cílem se stalo vytvoření podmínek pro politické přidružení a větší ekonomickou integraci, a to pomocí principu sdíleného vlastnictví a multilaterálního rámce (regionální) spolupráce. Podstatnou změnou byla snaha EU pomoci vybudovat/zlepšit v participujících zemích administrativní kapacitu, schopnost s orgány EU spolupracovat a dojít k užší formě spolupráce. Po pražském summitu a přijetí společné deklarace se oficiálně začaly budovat vazby mezi EU a Běloruskem, Ukrajinou, Moldavskem, Arménií, Ázerbájdžánem a Gruzii.

Projekt evropské integrace je založen na premise, že rozšiřování Evropy má vést především k její bezpečnosti a stabilitě. EU se proto snažila koordinovat svou vnější politiku v rámci SZBP a bližší spolupráci zakládala na předpokladu přijetí unijních acquis. Zkušenosti z rozšiřování EU a navazování spolupráce se zeměmi EPS pak jen ukazují na magickou sílu evropské integrace a transformační sílu evropských norem, které další státy přijímaly. Východní hranice představuje pro EU mnoho příležitostí. Důležitost dodávek energií může vést k tomu, že se i členství zemí VP stane pro EU perspektivním.

Pro postsovětskou šestku má rámec této iniciativy přísné podmínky, a to bez slibu budoucího členství. V rámci evropské politiky podmíněnosti se země snaží dodržovat nezbytné požadavky, které mohou vést k jejich hlubší spolupráci s EU a v budoucnu zlepšit šance na potencionální kandidaturu na členství. Vysvětlit tento proces stejně jako jeho podstatu umožňuje liberální mezivládní přístup.

Politikou podmíněnosti se EU snaží uskutečnit různé reformy a změny v participujících zemích. Motivuje je rozličnými nabídkami spolupráce. Reformy jsou odměněny především prostřednictvím obchodních dohod (resp. Akčních plánů). Evropské země spolupráci s partnerskými zeměmi VP podporují, protože je dlouhodobě výhodná. Spolupráce je stejně přínosná i pro země východní Evropy a jižního Kavkazu, které ve spolupráci s EU spatřují možnost zlepšení ekonomického blahobytu. Liberální mezivládní přístup evropskou integraci vysvětluje na základě relativní síly členských států a intenzitou jejich preferencí. Nejdůležitějšími faktory jsou pak ekonomické a geopolitické zájmy. V případě Běloruska se jedná zajisté o ekonomické vazby a (energetickou) bezpečnost. Je potřeba zmínit, že tyto vazby na Bělorusko byly daleko silnější při zahájení Východního partnerství. EU svůj postoj k Bělorusku kvůli zhoršující se situaci v oblasti lidských práv a občanských svobod přehodnotila a nyní se snaží pevně stát za svými podmínkami. Uvedla jsem, že Unie nemá jasnou strategii vůči Bělorusku, takže není deklarován oficiální cíl. Tím hlavním zájmem je především snaha o demokratizaci země. Ekonomické zájmy však stále hrají podstatnou roli. Zejména pokud se zaměříme na lobbování některých evropských zemí, v jejichž

vlastním (ekonomickém) zájmu není rozšíření ekonomických sankcí vůči Lukašenkovu režimu.

Tato diplomová práce měla popsat a zkoumat Východní partnerství jako platformu Evropské politiky sousedství. Mezi hlavní výzkumné otázky a zjištění patří:

- Jak se projekt Východního partnerství ve vztahu k Bělorusku vyvíjí od svého založení? – Vývoj této iniciativy společně s jejím pojmovým a praktickým vymezením jsem objasnila hned v první části diplomové práce. Bělorusko jako součást VP a vývoj vzájemných vztahů je pak součástí kapitol dalších, kdy je přiblížen časový úsek od května 2009 až dubna 2012. Zmínila jsem 1. summit VP a nově navázané vztahy s Běloruskem, které se rozvíjely až do prosince 2010. Následovalo zhoršení vzájemných vztahů, a tím i zpomalení spolupráce v rámci VP. Došlo k zavedení první vlny politických sankcí, maďarskému a polskému předsednictví Radě EU a 2. summitu VP, ekonomickým sankcím a obratu země k Ruské federaci a izolaci. VP se ve vztahu k Bělorusku vyvíjelo zejména půldruhého roku od založení iniciativy. Rok 2011 byl rokem stagnace a politického konfliktu, který eskaloval zejména v prvních měsících roku 2012. Nyní se Bělorusko vazby snaží opět navázat.

- Jaké jsou hlavní problémy, kterým Východní partnerství čelí ve vztahu k Bělorusku? – Kromě obecných nedostatků VP čelí problému, že nedokáže pracovat s odlišnými charakteristickými rysy jednotlivých východoevropských zemí VP, a tak se EU nedokáže identifikovat a efektivně reagovat na jejich potřeby, což pak vede k méně efektivní spolupráci. Bělorusko je velmi kontroverzní aspekt VP. Unie ve vztahu k Bělorusku řeší morální dilema spolupráce s nedemokratickým režimem, který má však geopolitický význam pro cíle VP. Zároveň se EU snažila o zabránění izolace země. Problémem ve vztahu EU k Bělorusku je „ad hoc“ jednání běloruského prezidenta, který spolupracuje pouze tehdy, pokud potřebuje podporu, a to zejména finanční. Tu by mohl získat navázáním spolupráce s EU (výhody bilaterální i multilaterální spolupráce, příliv zahraničních investic).

- Je iniciativa Východního partnerství přínosem pro Bělorusko? – Ačkoliv je mnohdy VP kritizováno pro svou neúčinnost, vývoj v rámci VP se dá považovat za pozitivní a je zajisté přínosem i pro zbylých pět postsovětských zemí, kde došlo k uzavření Akčních plánů, dalších dohod a uskutečnění reforem. Bělorusko od vzniku VP nenavázalo s EU bilaterální vztahy, i když k tomu nemělo před prezidentskými volbami z roku 2010 daleko. Přínos spatřuji v tom, že se Bělorusko stalo v rámci VP oficiálním partnerem EU, která tímto mohla vytvořit konkrétnější plán spolupráce s ním. I přes politický konflikt docházelo k dialogu ohledně bezpečnosti hranic, uprchlíků či následků černobylské tragédie. Za velmi důležité a za přínos Bělorusku pokládám dále navázání multilaterální dimenze vztahů, která vede k lepší integraci (nejen v regionu) a vývoji země samotné. V tomto případě především pomocí platformy pro Malé a střední podniky. Za podstatné považuji i Fórum občanské společnosti VP, které pomohlo konsolidovat občanskou společnost v Bělorusku a částečně i běloruskou demokratickou opozici. Nakonec zmíním Evropský dialog o modernizaci, jenž má a bude mít podle mého názoru pro Bělorusko největší význam. VP tak vedlo k bezpečnějším, stabilnějším a integrovanějším regionu nacházejícímu se u hranic EU.

V předkládané diplomové práci jsem se zabývala vztahy mezi Evropskou unií a Běloruskem v kontextu Východního partnerství s cílem tyto vztahy přiblížit a objasnit jejich možný dopad na situaci uvnitř Běloruska. Mým záměrem bylo posoudit, zda může EU pomocí iniciativy Východního partnerství změnit vnitropolitickou situaci uvnitř země a přispět tak k její demokratizaci. Hlavním úmyslem EU ve vztahu k této postsovětské zemi je provést demokratizaci pomocí soft power. Na druhé straně však stojí Rusko jako další silný faktor, který vztahy EU a Běloruska ovlivňuje. Rusko se snaží v zemi udržet svůj vliv a soustředit se na své vojenské a politické zájmy. Mezi nimi stojící Bělorusko vydrželo až do poloviny roku 2011 úspěšně balancovat.

Verifikovat tento cíl v rámci geopolitické hry a vazeb EU, Běloruska a Ruska není jednoduché. Rozhodla jsem se jej dokázat na problematice politických a ekonomických sankcí, jakožto ukazatelů intenzity vzájemných

evropsko-běloruských vztahů. Sankce chápu jako diplomatický prostředek, který vyjadřuje nesouhlas s politikou dané země, proto zde spatřuji spojitost s hypotézou diplomové práce. V případě sankcí je potřeba rozlišovat mezi jejich efektivitou (úspěšností) a účinností (vlivem).

Efektivitou rozumím to, zda sankce plní ta očekávání, která jsou od nich předpokládána, tedy zda byly dosaženy cíle sankcí. V případě Běloruska se jedná o případ mnohokrát zmíněných rezolucí a prohlášení Rady EU. Jejich hlavním cílem je propuštění běloruských politických vězňů, následná rehabilitace a s tím spojená snaha EU o změnu politiky sankcionované země. Sankce jsou podstatným prostředkem k dosažení takového cíle. Ekonomické a politické sankce EU zavedla v rámci VP před více než rokem. Doposud však zůstali političtí vězni v Bělorusku realitou. Žádný z propuštěných vězňů rehabilitován nebyl. Naopak mnohdy jsou vězni donuceni k sepsání žádosti o milost, kde svou vinu přiznávají a následná rehabilitace tak nepřipadá v úvahu a mohou být kdykoliv znovu vzati do vazby. Sankce, i přes propuštění téměř všech zatčených demonstrantů z 19. prosince 2010, prozatím jako efektivní hodnotit nelze. Navíc čím více EU sankce rozšiřovala, tím byly vztahy s Běloruskem napjatější. S rozšířením evropských sankcí se zvyšovala i represe režimu vůči aktivistům a opozici uvnitř země.

Účinnost evropských politických i ekonomických sankcí může být určena mnoha faktory, které mají vliv na jejich efektivnost. Mezi tyto faktory můžeme zařadit vývoj občanské společnosti či demokratické opozice, ale i politických elit.¹⁶⁰ Na účinnost sankcí, tedy zda mají vliv na sankcionovanou zemi, je potřeba nahlížet skrze jednotlivé kroky vedoucí k cíli sankcí. Podstatné v tomto případě není jen to, zda bylo cíle sankcí dosaženo, ale také to, jakým způsobem k tomu sankce přispěly. Podle mého názoru sankce vliv mají, protože v únoru 2012 vyvolaly velmi negativní a ostrou reakci běloruských autorit, které na sankce následně reagovaly protiopatřením. Vyvolaná reakce (běloruského prezidenta i ministerstva zahraničních věcí) znamená, že sankce o sobě dávají znát a mají

vliv, protože dále vedly ke snaze běloruských autorit o opětovné navázání dialogu s EU. Sankce jsou sice neefektivní ve smyslu naplnění konkrétních cílů, nicméně účinné ve smyslu schopnosti EU ovlivňovat vnitřní i zahraniční politiku Běloruska. Na závěr stojí za zmínku vyjádření Catherine Ashton ze 17. dubna 2012, že propuštění Sannikova a Bondarenka svědčí o síle EU.¹⁶¹

V průběhu roku 2011 začalo v Bělorusku propouštění politických vězňů. EU stále trvala na podmínce propuštění všech, přesto k navázání politického dialogu došlo. Průlomem ve vztazích napomohl bulharský ministr zahraničních věcí, který se s Lukašenkem v Minsku tajně setkal. Je potřeba porozumět logice běloruského režimu. Jednání s Mladenovem totiž nebylo oficiální a jednalo se o jedno z mnoha zákulisních jednání mezi EU a Běloruskem, které nakonec vyšlo na povrch, a Lukašenko posléze nevypadal v očích veřejnosti „nejlépe“. Navrhl proto jednání s EU u kulatého stolu a propuštění vězňů. Fakticky tak splnil podmínky Unie a „ztratil tvář“. Proto se několik dní po schůzce od tohoto prohlášení distancoval. Některé politické vězně však propustil. Je tak otázkou, co evropská strana slíbila Lukašenkovi „na oplátku“? Informace z těchto zákulisních jednání nejsou k dispozici. Obdobná schůzka se uskutečnila už v roce 2009, kdy do Minsku přijel Javier Solana. Běloruská strana potřebovala demonstrovat, že Lukašenko pevně drží režim ve svých rukou a že ve skutečnosti dochází k ústupkům ze strany EU. Alespoň tak byla situace popisována v běloruských státních médiích. Podobnou situaci je možné sledovat v běloruských státních médiích i nyní.

Po událostech druhé poloviny roku 2011 Bělorusko přestalo balancovat mezi západem a východem. Rovnováha vztahů je potřebná pouze tehdy, pokud se jí stát snaží udržet. A Bělorusko je dnes v situaci, kdy je pod vlivem jedné strany a ztrácí svou suverenitu stále více. Ruský vliv je dnes už tak silný, že se Bělorusku jen stěží povede k návratu ve vyvažování vlivu obou stran. EU kromě spolupráce s občanskou společností a opozicí zemi izolovala a Rusko usiluje o

¹⁶⁰ Politické elity mohou dospět k závěru, že je spolupráce s EU výhodná a na základě toho změnit zahraničně-politickou orientaci. To je možné sledovat v případě Běloruska, kdy zhoršení vztahů s Ruskem vede ke zlepšení vztahů s EU, což ovšem účinnost sankcí nedokazuje.

větší ekonomický vliv. Z objektivního hlediska je pro běloruské národní zájmy vyvažování velmi důležité. Podle posledních dubnových prohlášení ať již prezidenta Lukašenka nebo Ministerstva zahraničních věcí Běloruska myslím, že si je Bělorusko vědomo situace a snaží se vrátit zpět k rovnováze. Navázání vztahů s EU nebude jednoduché. V průběhu dubna Lukašenko plánuje propustit další politické vězně, tedy splnit hlavní požadavek EU, ačkoliv při tom svorně dodává, že to není krok uskutečněný vlivem tlaku EU. Složitá situace uvnitř EU a události spojené se zeměmi severní Afriky a Blízkého východu běloruský problém téměř marginalizovaly a EU tak nemá potřebu vytvořit vůči východnímu sousedovi strategii. Bez konkrétní strategie není možné určit přesný cíl EU, tedy zda chce změnit režim v Bělorusku, či podporovat rozvoj občanské společnosti a zapojit zemi do rozsahu vlivu EU.

EU zavedla vůči Bělorusku nejprve symbolické politické sankce. Poté je rozšířila i o sankce ekonomické. Prozatím se jedná spíše o restriktivní opatření a o ekonomické sankce v plné míře podle mezinárodního práva by se jednalo tehdy, pokud by EU odmítla a bojkotovala např. ropné produkty z Běloruska. Pokud by evropské sankce byly efektivní, političtí vězni mohli být propuštěni už v druhé polovině roku 2011. Problémem je v tomto případě rozpor zemí EU v problematice uvalení sankcí. Některé země se sankcemi nesouhlasí a například Nizozemí, jako největší odběratel běloruských ropných produktů, by embargo zajisté odmítlo. V rámci posledního uvalení ekonomických sankcí za své národní ekonomické zájmy a vazby na běloruský trh bojovaly Slovinsko, Lotyšsko či Litva, jejímž zájmem je tranzit běloruského zboží do Kaliningradu a Klajpedy. Rozšíření sankcí je tak nereálné. V loňském roce se navíc prokázalo, že ekonomická krize v Bělorusku ke svržení režimu nepovede. Vyvracím tak hypotézu, že Východní partnerství vedlo k vnitropolitickým změnám v Bělorusku.

V problematice vztahů mezi EU a Běloruskem je potřeba připomenout logiku konfliktu i jeho rétoriku. Totiž ani jedna ze stran nechce ustoupit a čeká na

¹⁶¹ Belapan. Eshton: Osvobozhdenie Sannikova i Bondarenko svidelstvuet o sile ES (http://belapan.com/archive/2012/04/17/eu_543500/, 17. 4. 2012).

kroky strany druhé. Podle Běloruska má první krok udělat EU a EU kontruje tím, že Bělorusko dobře ví, co má pro obnovení dialogu podniknout.

Tématu diplomové práce se věnuji intenzivně poslední tři roky. Po celou dobu jsem sbírala množství informací a podkladů k tomuto nezmapovanému tématu, abych jej co nejvíce obohatila a zapracovala mnoho pohledů. Přesah diplomové práce jsem se snažila vložit skrze zkušenosti získané ze života v Bělorusku. V zemi reálného socialismu, kde jsem zažila první měsíce po zahájení Východního partnerství a entuziasmus Bělorusů z tohoto programu, zhoršující se ekonomickou krizi, devalvaci měny, praktiky autoritativního režimu, fungování evropských politik a spolupráci jednotlivých ambasad do běloruské otázky zapojených. Setkala jsem s opozičními politiky, Bělorusy, kteří se snaží bojovat za demokratickou budoucnost země, s evropskými velvyslanci a procestovala téměř celou zemi, kde jsem se setkala vždy jen s vlídnými slovy vůči EU a České republice.

Východní partnerství by mělo být podle mého názoru ve směru k Bělorusku dále podporováno, zejména nově vytvořené evropské vazby na běloruskou občanskou společnost a demokratickou opozici, protože Lukašenkův režim jednoho dne skončí a bude důležité, aby se do země vrátily či moci chopily elity, které začnou zemi budovat na základě západoevropských (transatlantických) hodnot.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Knihy, články, studie

Akudovič, Valacin (2005). My a Rusko. In: Akudovič, Valacin - Ancipienka, Aleš eds., *Neznámé Bělorusko* (Praha: Dokořán, Člověk v tísní - společnost při ČT), str. 113 - 127.

Ancipienka, Aleš - Bulhakař, Valerka (2005). Lukašenko - portrét moci a člověka. In: Akudovič, Valacin - Ancipienka, Aleš eds., *Neznámé Bělorusko* (Praha: Dokořán, Člověk v tísní - společnost při ČT), str. 96 - 112.

Bechev, Dimitar (2011). Of power and powerlessness: The EU and its neighbours. *Comparative European Politics*. 4+5/2011, str. 414 - 431.

Benes, Karoly (2009). Whose 'Sphere of Influence'? Eastern Summit in Prague. *Central Asia - Caucasus Analyst*, nestránkováno [on-line]. Přístupné na: <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5122>.

Borodzicz-Smoliński, Wojciech (2012). Białorus traci niepodległość. *Nowa Europa Wschodnia*, nestránkováno [on-line]. Přístupné na: http://www.new.org.pl/2012-02-29,bialorus_traci_niepodleglosc.html.

Buras, Piotr - Pomorska, Karolina (2006). Poland and the European Neighbourhood Policy. *Foreign Policy in Dialogue*. 7/2006, str. 34 - 43.

Cihelková, Eva (2003). *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie* (Praha: C. H. Beck).

Cihelková, Eva (2011). Evropská politika sousedství: nástroj budování prostoru bezpečnosti, stability a prosperity? *Současná Evropa*. 2/2011, str. 47 - 73.

Comelli, Michele - Greco, Ettore - Tocci, Nathalie (2006). *From Boundary to Borderland: Transforming the Meaning of Borders in Europe through the European Neighbourhood Policy*. Working paper, str. 1 - 25.

Della Porta, Donatella - Keating, Michael (2008). How many approaches in the social sciences? An epistemological introduction. In: Della Porta, Donatella - Keating, Michael eds., *Approaches and methodologies in the social sciences a pluralist perspective* (Cambridge: Cambridge University), str. 19 - 40.

Fiala, Petr - Pitrová, Markéta (2009). *Evropská unie* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Fischer, Sabina (2009). *Back from the cold? The European Union and Belarus in 2009*. European Union Institute for Security Studies. Chaillot paper, str. 5 - 107.

Haas, Ernst (1975). The Obsolescence of Regional Integration Theory. In: Moravcsik, Andrew. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*. 4/1993, str. 473 - 524.

Haas, Ernst (1975). The Obsolescence of Regional Integration Theory. In: Rosamond, Ben. The uniting of Europe and the foundation of EU studies: revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas. *Journal of European Public Policy*. 4/2005, str. 237 - 254.

Henderson, Karen - Weaver, Carol ed. (2010). *The Black Sea Region and EU Policy. The Challenge of Divergent Agendas* (Farnham: Ashgate).

Hitchcock, William (1999). Review of the Choice for Europe. *The American Historical Review*. 12/1999, nestránkováno.

Hoffman, Stanley (2000). Comment on Moravcsik. *Journal of Cold War Studies*. 3/2000, str. 69 - 73.

Horký, Ondřej - Kratochvíl, Petr (2009). Znovuzrození evropského kolonialismu? Odvrácená tvář Evropské politiky sousedství. *Mezinárodní politika*. 4/2009, str. 6 - 9.

Janukevič, Alexej (2011). *Nezależnasc: zdabytki i perspektyvy* (Minsk, 11. 9. 2011).

Janukevič, Alexej (28. 9. 2011). *Pers. kom.*

Korosteleva, Elena (2011). The Eastern Partnership Initiative: A New Opportunity for the Neighbours? *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 1/2011, str. 1 - 21.

Kratochvíl, Petr (2008). *Teorie evropské integrace* (Praha: Portál).

Lang, Kai-Olaf (2009). Víc než jenom Rusko: Německo a evropská východní politika. *Mezinárodní politika*. 4/2009, str. 9 - 11.

Łapczyński, Marcin (2010). The European Union's Eastern Partnership: Chances and Perspectives. *Caucasian Review of International Affairs*. 3/2010, str. 143 - 155.

Mareš, Petr (2011). *III. Mezinárodní symposium „Česká zahraniční politika“: Central Europe and the Development European Eastern and South- Eastern Neighbourhood* (Praha, 3. 11. 2011).

Marin, Anais (2011). Saving what can be: what the Eastern Partnership could (still) bring to Belarus. *Eastern Partnership Review*. 3/2011, str. 1 - 14.

Máša, Pavel (2007). Hra na hodné sousedy. *Mezinárodní politika*. 4/2007, str. 6 - 8.

McNabb, David (2004). *Research methods for political science: quantitative and qualitative methods* (London: Sharpe).

Melyancov, Denis (2010). Belarus - ES: Zatyazhnaya normalizaciya. In: Pankovskij, Anatolij - Kostyugova, Valeriya, *Belorusskij ezhegodnik 2009. Sbornik obzornykh i analiticheskikh materialov po razvitiyu situacii v Respublike Belarus v 2009 g.* (Minsk: Belorusskij institut strategicheskikh issledovanij), str. 71 – 81.

Melyancov, Denis ed. (2011a). *International Monitoring January 1 - April 1, 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 17 [on-line]. Přístupné na: <http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/mm1-en-f.pdf>.

Melyancov, Denis ed. (2011b). *Belarus' Foreign Policy Index, April - May 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 17 [on-line]. Přístupné na: http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/BISS_Int_Monit_2_2011_en.pdf.

Melyancov, Denis ed. (2011c). *Belarus' Foreign Policy Index, June - August 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 19 [on-line]. Přístupné na: <http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/mm3-en.pdf>.

Melyancov, Denis ed. (2011d). *Belarus' Foreign Policy Index, September - October 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 21 [on-line]. Přístupné na: <http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/mm4-en.pdf>.

Melyancov, Denis ed. (2011e). *Belarus' Foreign Policy Index, November - December 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 20 [on-line]. Přístupné na: <http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/BFPI5-en.pdf>.

Melyancov, Denis ed. (2012). *Belarus' Foreign Policy Index, January - February 2012* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 19 [on-line]. Přístupné na: http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/BFPI6_en.pdf.

Michalevič, Ales (2011). *Forum 2000. Belarus: Trading human rights for economic support?* (Praha, 11. 10. 2011).

Milinkievič, Alexandr (2011). *Nezalezhnasc: zdabytki i perspektyvy* (Minsk, 11. 9. 2011).

Moore, Carolyne (2008). Beyond Conditionality? Regions from the New EU Member States and their Activities in Brussels. *Comparative European Politics*. 6/2008, str. 212 - 234.

Moravcsik, Andrew (1993). Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*. 4/1993, str. 473 - 524.

Moravcsik, Andrew (1998). *Choice for Europe: social purpose and state power from Messina to Maastricht* (Ithaca: Cornell University Press).

Moravcsik, Andrew - Schimmelfennig, Frank (2009). Liberal intergovernmentalism. In: Wiener, Antje - Diez, Thomas. *European Integration Theory* (Oxford: Oxford University Press), str. 67 - 87.

Moravcsik, Andrew - Vaduchova, Milada A. (2003). National Interests, State Power, and EU Enlargement. *East European Politics and Societies*. 1/2003, str. 42 - 57.

Moravcsik, Andrew - Vaduchova, Milada A. (2005). Preferences, power and equilibrium: the causes and consequences of EU enlargement. In: Schimmelfennig, Frank - Sedelmeier, Ulrich eds. *The politics of European Union Enlargement. Theoretical approaches* (London: Routledge), str. 198 - 212.

Pidgeon, Nick - Henwood, Karen (2004). Grounded theory. In: Bryman, Adam - Hardy, Melissa eds., *Handbook of data analysis* (London: Sage), str. 625 - 649.

Portela, Clara (2011). The European Union and Belarus: Sanctions and partnership? *Comparative European Politics*. 9/2011, str. 486 - 505.

Revjako, Tatiana (2011). *Forum 2000. Belarus: Trading human rights for economic support?* (Praha, 11. 10. 2011).

Rosamond, Ben (2000). *Theories of European integration* (Houndmills: Palgrave Macmillan).

Rosamond, Ben (2005). The uniting of Europe and the foundation of EU studies: revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas. *Journal of European Public Policy*. 4/2005, str. 237 - 254.

Rotman, David - Veremeeva, Natalia (2011). Belarus in the Context of the Neighbourhood Policy: Between the EU and Russia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 1/2011, str. 75 - 98.

Schimmelfennig, Frank (2001). The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union. *International Organization*. 1/2001, str. 47 - 80.

Tulmets, Elsa (2008). The European Neighbourhood Policy: A Flavour of Coherence in the EU's External Relations? *Hamburg review of social sciences*. 3/2008, str. 107 - 141.

Verdun, Amy - Chira, Gabriela E. (2011). The Eastern Partnership: The burial ground of enlargement hopes? *Comparative European Politics*. 4+5/2011, str. 448 - 466.

Vondra, Alexander (2009). „Východní partnerství nikam nikoho 'nevytlačuje' a ani nikam 'neproniká'“. *Mezinárodní politika*. 4/2009, str. 28 - 30.

Wojna, Beata (2012). Polské předsednictví v Evropské unii a Východní partnerství. *Mezinárodní politika*. 2/2012, str. 6 - 8.

8.2 Seznam pramenů

Belarusian Institute for Strategic Studies (2009). *BISS Trends October - December 2009* [on-line]. Přístupné na: <http://belinstitute.eu/images/stories/documents/bisstr12010en.pdf>.

Belarusian Institute for Strategic Studies (2009). *EU conditionality vis-à-vis Belarus: has it worked?* [on-line]. Přístupné na: <http://pdc.ceu.hu/archive/00005433/01/mo042009en.pdf>.

Belarusian Institute for Strategic Studies - Office for a Democratic Belarus (2009). *What Eastern Partnership should bring to Belarus* [on-line]. Přístupné na: http://www.eurasianhome.org/doc_files/bissodbeapen.pdf.

Belarusian Institute for Strategic Studies (2011). *BISS trends March - May 2011* [on-line]. Přístupné na: <http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/BISS-Trends-6-2011-en.pdf>.

Center for European Policy Analysis and Freedom House (2011). *Democratic Change in Belarus: A Framework for Action* [on-line]. Přístupné na: http://www.ifex.org/belarus/2011/09/23/democratic_change_in_belarus.pdf.

Commission of the European Communities (2003). *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0104:FIN:EN:PDF>.

Commission of the European Communities (2008). *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>.

Council of the European Union (2003). *A Secure Europe in a Better World. The European Security Strategy* [on-line]. Přístupné na: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.

Council of the European Union (2004). *Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions)* [on-line]. Přístupné na: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st10/st10198-re01.en04.pdf>.

Council of the European Union (2006). *Council Common Position 2006/276/CFSP of 10 April 2006 concerning restrictive measures against certain officials of Belarus and repealing Common Position 2004/661/CFSP* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:101:0005:0010:EN:PDF>.

Council of the European Union (2008). *Council Conclusions on Belarus. 2889th External Relations Council meeting Brussels, 15 and 16 September 2008* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/102746.pdf.

Council of the European Union (2008). *Council Conclusions on Belarus. 2897th External Relations Council meeting Luxembourg, 13 October 2008* [on-line]. Přístupné na <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/103299.pdf>.

Council of the European Union (2009). *Council conclusions on Belarus. 2974th External Relations Council meeting Brussels, 17 November 2009* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/111243.pdf.

Council of the European Union (2009). *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf.

Council of the European Union (2010). *Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and US Secretary of State Hillary Clinton on the post-Presidential Elections situation in Belarus* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118697.pdf.

Council of the European Union (2010). *Statement by EU High Representative Catherine Ashton on the presidential elections in Belarus* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118650.pdf.

Council of the European Union (2011). *Council Decision 2011/69/CFSP of 31 January 2011 amending Council Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:028:0040:0056:EN:PDF>.

Council of the European Union (2011). *Council Decision 2011/357/CFSP of 20 June 2011 amending Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:161:0025:0028:EN:PDF>.

Council of the European Union (2011). *Council Decision 2011/666/CFSP of 10 October 2011 amending Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:265:0017:0024:EN:PDF>.

Council of the European Union (2011). *Council Implementing Decision 2011/174/CFSP of 21 March 2011 implementing Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:076:0072:0094:EN:PDF>.

Council of the European Union (2011). *Council Implementing Decision 2011/301/CFSP of 23 May 2011 implementing Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:136:0087:0090:EN:PDF>.

Council of the European Union (2011). *Council Implementing Regulation (EU) No 84/2011 of 31 January 2011 amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures against President Lukashenko and certain officials of Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:028:0017:0031:EN:PDF>.

Council of the European Union (2011). *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/124843.pdf.

Council of the European Union (2012). *Council Decision 2012/36/CFSP of January 23 2012 amending Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive*

measures against Belarus [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:019:0031:0032:EN:PDF>.

Council of the European Union (2012). *Council Implementing Decision 2012/126/CFSP of 28 February 2012 implementing Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against Belarus* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:055:0019:0031:EN:PDF>.

Council of the European Union (2012). *Statement by High Representative Catherine Ashton on the release of Belarusian former Presidential candidate Andrei Sannikaw* [on-line]. Přístupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/129536.pdf.

Council of the European Union (2012). *Statement by High Representative Catherine Ashton on the request of the Belarusian authorities that the EU Head of Delegation and Polish Ambassador to Minsk leave the country for consultations* [on-line]. Přístupné na: http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/128270.pdf.

Council of the European Union (2012). *Council reinforces restrictive measures against Belarusian regime* [on-line]. Přístupné na: http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/129230.pdf.

European Commission (2006). *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Belarus. Country Strategy Paper 2007 – 2013 and National Indicative Programme 2007 – 2011* [on-line]. Přístupné na: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf.

Eastern Partnership Civil Society Forum (2011). *An Active Partner in Democratic Transition and European Integration: A Concept paper for the Eastern Partnership Civil Society Forum* [on-line]. Přístupné na: <http://www.eap-csf.eu/assets/files/publications/EaPCSFconceptpaper2011.pdf>.

European Union External Action Service (2006). *What the European Union could bring to Belarus* [on-line]. Přístupné na: http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/documents/eu_belarus_non_paper_1106.pdf.

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky (2012). *Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group, Estonia, Latvia and*

Lithuania, Prague, March 5, 2012 [on-line]. Přístupné na: http://www.mzv.cz/file/781323/Joint_Statement_on_EaP.doc.

Organization for Security and Co-operation in Europe. *International election observation. Republic of Belarus – Presidential Election, 19 December 2010. Statement of preliminary findings and conclusions* [on-line]. Přístupné na: <http://www.osce.org/odihr/74638>.

Polish Presidency (2011). *Programme of the Polish Presidency of the Council of the European Union* [on-line]. Přístupné na: http://pl2011.eu/sites/default/files/users/shared/o_prezydencja/programme_of_the_polish_presidency_of_the_council_of_the_eu.pdf.

Úřední věstník Evropské unie (2008). *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské Unii* [on-line]. Přístupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:CS:PDF>.

Velvyslanectví České republiky v Bělorusku (2011). Interní dokumentace [nepublikováno].

8.3 Internetové zdroje¹⁶²

Belorusskaya informacionnaya kompaniya Belapan
<http://belapan.com/>

Belorusskie novosti - Naviny
<http://naviny.by/>

Belorusskij partizan
<http://www.belaruspartizan.org/>

Belorusskij institut strategicheskikh issledovanij/Belarusian Institute for Strategic Studies
<http://www.belinstitute.eu/>

Belorusskij portal - Tut
<http://tut.by/>

Council of the European Union
<http://www.consilium.europa.eu/>

¹⁶² Odkazy na konkrétní pasáže internetových stránek jsou uvedeny v poznámkách pod čarou přímo v rámci textu.

Delegation of the European Union to Belarus
http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/index_en.htm

East Invest
<http://www.east-invest.eu/>

Eastern Partnership Civil Society Forum
<http://www.eap-csf.eu/ru/home/>

EUobserver
<http://euobserver.com/>

EuroNest Parliamentary Assembly
<http://www.euronest.europarl.europa.eu/euronest/>

European Commission
<http://ec.europa.eu/>

Euroskop
<http://www.euroskop.cz/>

European Parliament
<http://www.europarl.europa.eu/>

European Union External Action Service
<http://eeas.europa.eu/>

Federal Foreign Office
http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Startseite_node.html

Hungarian Presidency of the Council of the European Union
<http://www.eu2011.hu/eastern-partnership>

Khartiya 97
<http://www.charter97.org/>

Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Belarus
<http://www.mfa.gov.by/>

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky
<http://www.mzv.cz/>

Mizhnarodny kansorcyum Evrabelarus
<http://eurobelarus.info/>

Nezavisimyj institut socialno-ekonomicheskikh i politicheskikh issledovanij
<http://www.iiseps.org/>

Novaya Evropa
<http://www.n-europe.eu>

Novosti Belarusi
<http://www.belta.by/>

Oficiální internetové stránky Evropské unie
<http://europa.eu/>

Oficialnyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus
<http://president.gov.by>

Oficialnyj sajt Komissii Tamozhennogo soyuza
<http://www.tsouz.ru/>

Organization for Security and Co-operation in Europe
<http://www.osce.org/>

Polish Presidency of the European Union Council
<http://pl2011.eu/en>

Přístup k právu Evropské unie
<http://eur-lex.europa.eu/>

Telegraf Belarus
<http://telegraf.by/>

The New York Times
<http://www.nytimes.com/>

Venice Commission
<http://www.venice.coe.int>

9 RESUME

This diploma thesis intends to analyze relations between the European Union and Belarus within the context of Eastern Partnership. Belarus is a country situated in the geographical centre of Europe which gives it an important position between the EU and the Russian federation. After the disintegration of the Soviet Union, Belarus tried to establish multi-vector foreign policy which balanced during 2009 - 2012 more or less between the two above mentioned sides. My aim was to find out whether the Eastern Partnership, after three years of its operation through established relations, led to a change in the domestic politics of nondemocratic Belarus.

In the first part I described the European Neighbourhood Policy and one of its initiatives launched in May 2009 - the Eastern Partnership. I dealt with the definition of terms as well as the practical definition of the EaP, its structure, official and public discourse. I also introduced the interests and the nature of the relations between the EU and Belarus. I focused on the main issues that the EU is facing within the relations with Belarus and tried to find out if the EaP brings benefits to Belarus and the other five post-soviet countries participating in this programme. I also described the Belarusian diplomatic relations with the Russian Federation and the EU since the beginning of 1990's and the milestones of the mutual relations up to now. The aim was to outline not only the activities of the EU toward Belarus but also how Belarus responds to these policies and what role the Russian Federation plays.

The main part of the diploma thesis is a reflection and analysis of mainly European and Belarusian events between 2009 and 2012 - the Eastern Partnership summits, the Visegrad Group presidencies and presidential elections in Belarus and Russia. I focused on the forms of cooperation and negotiations between the EU and Belarus and related strategic release of political prisoners as well as the European financial stimuli which corresponds with the theoretical framework of the thesis – the liberal intergovernmentalism. I also mention the view of the

Belarusian democratic political opposition of the EU activities and the dimension of the EU cooperation with the Belarusian civic society.

The diploma thesis is enriched by my personal experience and knowledge of local regime that I gained during my three internships at the Embassy of the Czech Republic in Minsk in 2009 and in 2011. I therefore incorporated information gained by meeting the Belarusian opposition politicians as well as attending opposition conferences.

The closing of the thesis is an evaluation the initiative of the EaP and its effect on Belarus and predictions of the future relations between the EU and Belarus and now also Russia.

10 PŘÍLOHY

10.1 Příloha 1 - Zásadní události ve vztazích EU - Bělorusko v rozmezí ledna až prosince 2011

Jedná se o události, na jejichž základě je sestaven index zahraniční politiky Běloruska. V textu výše je uvedený index vycházející z událostí ledna až března 2011. Každá událost byla vyhodnocena v Běloruském institutu strategických studií a na základě svého významu byla oceněna buď kladnými, nebo zápornými body. Body jsou uvedeny v závorce za událostí.

5. leden - Společné prohlášení Catherine Ashton a Hillary Clinton, které dalo evropsko-běloruským vztahům transatlantickou dimenzi (-1 bod)

12. leden - Mimořádné setkání Výboru pro zahraniční věci Evropského parlamentu projednávající situaci v Bělorusku, kde vzešel návrh na zavedení sankcí (-1 bod)

leden - Sergej Martynov uskutečnil zahraniční cesty po Evropě ve snaze zabránit pozastavení vývoje evropsko-běloruských vztahů z let 2008 - 2010 a udržení dialogu s EU (1 bod)

20. leden - Rezoluce Evropského parlamentu (-1 bod)

31. leden - Rezoluce Rady Evropské unie o zavedení sankcí vůči Bělorusku (-3 body)

2. únor - Konference „Solidarita pro Bělorusko“, kam běloruští zástupci nebyli přizváni (-2 body)

10. únor - Rozhodnutí Evropského parlamentu svolat zasedání EuroNestu bez účasti Běloruska (-2 body)

28. únor - Rozhodnutí Rady Evropské unie vydat Evropské komisi mandát k vyjednávání o zjednodušení vízového režimu s Běloruskem (2 body)

3. březen - Devět nečlenských zemí se připojilo k sankcím proti běloruskému režimu, jednalo se o Chorvatsko, Bývalou jugoslávskou republiku Makedonii, Černou Horu, Island, Albánii, Bosnu a Hercegovinu, Norsko, Lichtenštejnsko (-1 bod)

21. březen - Rozhodnutí Rady Evropské unie rozšířit seznam osob, které jsou předmětem sankcí, dochází k eskalaci konfliktu (-2 body)

21. březen - Prohlášení Ministerstva zahraničních věcí Běloruské republiky o odvetném zavedení sankcí proti některým evropským představitelům (-3 body)

leden - březen - Četná negativní prohlášení zástupců EU i Běloruska, i v médiích (-2 body)

únor - březen - Série konzultací a setkání na úrovni ministrů zahraničních věcí Běloruska a členských zemí EU, zejména Litvy, Lotyšska, Slovinska (1 bod)

19. - 26. duben - Konference věnovaná výročí černobylské havárie a neúčast běloruského prezidenta (-2 body)

začátek května - Rozhodnutí běloruských autorit o nevydání víz zástupcům Řídícího výboru Fóra občanské společnosti VP, kteří plánovali setkání v Minsku (-1 bod)

3. květen - Inaugurační setkání Parlamentního shromáždění EuroNest bez účasti Běloruska (-2 body)

11. květen - Skupina poslanců Evropského parlamentu vedená Jerzy Buzkem požádala Mezinárodní federaci ledního hokeje, aby odebral Bělorusku možnost hostit roku 2014 mistrovství světa v ledním hokeji (-1 bod)

12. květen - Prohlášení o potřebě zavedení ekonomických sankcí vůči Bělorusku (-1 bod)

12. květen - Prohlášení Evropského parlamentu k Bělorusku (-1 bod)

12. - 13. květen - 7. bělorusko-litevské ekonomické fórum (1 bod)

23. květen - Rozhodnutí Rady EU rozšířit seznam politických sankcí vůči dalším představitelům běloruského režimu (-2 body)

25. květen - Prohlášení Lukašenka o pravděpodobném brzkém propuštění vězňů, začátek období vyjednávání s politickými vězni (1 bod)

28. květen - Společné prohlášení prezidentů Polska a USA (-1 bod)

duben - květen - Četná vzájemná negativní prohlášení z řad EU i Běloruska, a to oficiálně i v médiích (-2 body)

duben - květen - Pokračující spolupráce Běloruska ve VP, a to v rámci technických programů, programů iniciativy malého a středního podnikání a projektů ENPI (1 bod)

duben - květen - Série konzultací na úrovni ministerstev zahraničních věcí mezi Běloruskem a členskými zeměmi (Česká republika, Francie) a různá mezivládní setkání (Maďarsko, Slovinsko, Česká republika) (1 bod)

10. červen - Sergej Martynov se setkal s ministrem zahraničních věcí Itálie Franco Frattinim v rámci setkání Středoevropské iniciativy, podepsání mezinárodních dohod (2 body)

17. červen - Jmenování Mairy Mory jako vedoucí Delegace EU v Bělorusku (1 bod)

20. červen - Rozhodnutí Rady ministrů zahraničních věcí EU o prodloužení politických sankcí, schválení ekonomických sankcí a obchodních embarg (-3 body)

29. červen - Rozhodnutí Běloruska přistoupit ke Společné deklaraci EU a sousedních zemí o jaderné bezpečnosti (1 bod)

3. červenec - Neúčast evropských velvyslanců na Dni nezávislosti Běloruska (-1 bod)

5. červenec - Oslavy dne Běloruska ve Slovinsku (1 bod)

7. červenec - Den běloruské ekonomiky ve Frankfurtu nad Mohanem (1 bod)

11. - 13. červenec - Zasedání v rámci programu „Podpora soudního systému v rámci Východního partnerství“ bez účasti běloruských odborníků (-2 body)

13. července - Jednání Zahraničního výboru Evropského parlamentu a podvýboru pro lidská práva (-1 bod)

13. červenec - Vypršení doby antidumpingových opatření týkajících se dodávek chloridu draselného do EU (1 bod)

29. červenec - Dohoda mezi Běloruskem a Slovinskem v oblasti ochrany zdraví a rehabilitace nezletilých Bělorusů na Slovinsku (1 bod)

4. srpen - Zatčení ochránce lidských práv Alese Bialiatského (-2 body)

29. srpen - Prohlášení běloruského prezidenta o jeho ochotě jednat se zástupci EU u kulatého stolu (1 bod)

červen - srpen - Pravidelná negativní prohlášení běloruského prezidenta a Ministerstva zahraničních věcí Běloruska věnovaná EU (- 1 bod)

9. září - Běloruští zástupci se zúčastnili inauguračního zasedání Konference regionálních a místních orgánů zemí Východního partnerství (CORLEAP) (1 bod)

konec září - Rozhodnutí pořadatelů varšavského summitu o nepozvání běloruského prezidenta (-2 body)

30. září - Diplomatická roztržka způsobená předčasným odjezdem běloruské delegace z varšavského summitu (-2 body)

4. říjen - Běloruské město Polock přistupuje k Paktu starostů a primátorů (1 bod)

6. říjen - Minsk hostí první Ekonomický, finanční a technický dialog mezi EU a Běloruskem (1 bod)

26. - 29. října - Dny běloruské kultury v Litvě (1 bod)

září - říjen - Četná negativní prohlášení ze strany Běloruska k EU (-2 body)

září - říjen - Bělorusko udržuje s členskými zeměmi (Litva, Estonsko, Švédsko) pracovní vazby na úrovni ministerstev (1 bod)

23. listopad - Otevření Honorárního konzulátu Běloruska v Hamburku (1 bod)

24. listopad - Rozsudek nad Bialiatským, odsouzen k 4 a půl roku vězení a zabavení majetku (-2 body)

1. prosinec - Bělorusko a Lotyšsko postupně pracují na oboustranném zjednodušení cestování obyvatel příhraničních oblastí (1 bod)

8. prosinec - Uzavření kanceláře Nadace Friedricha Eberta v Minsku (-1 bod)

listopad - prosinec - Četná negativní prohlášení ze strany Běloruska k EU (-2 body)

listopad - prosinec - Bělorusko i země EU udržují kontakty na úrovni ministerstev, agentur či asociací (1 bod)

Zdroje:

Melyancov, Denis ed. (2011a). *International Monitoring January 1 - April 1, 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 17.

Melyancov, Denis ed. (2011b). *Belarus' Foreign Policy Index, April - May 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 17.

Melyancov, Denis ed. (2011c). *Belarus' Foreign Policy Index, June - August 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 19.

Melyancov, Denis ed. (2011d). *Belarus' Foreign Policy Index, September - October 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 21.

Melyancov, Denis ed. (2011e). *Belarus' Foreign Policy Index, November - December 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 20.

10.2 Příloha 2 - Zásadní události ve vztazích Ruská federace - Bělorusko v rozmezí ledna až prosince 2011

Pro doplnění běloruského indexu zahraniční politiky uvádím i seznam událostí, které měly vliv nejen na formování bělorusko-ruských vztahů roku 2011. Některé hodnocené události (přání k narozeninám) jsou velmi úsměvné. Všechny zmíněné události se však Běloruský institut strategických studií rozhodl pro vytvoření indexů zařadit.

6. - 25. leden - Bělorusko a Rusko nemohou dosáhnout dohod ohledně dodávek a cen energií (-3 body)

12. leden - Prohlášení mluvčího horní komory běloruského parlamentu o tom, že je Rusko nejenom politický a ekonomický partner, ale stát blízký Bělorusku duchem i jazykem (1 bod)

13. leden - Sergej Lavrov, kritizoval nepozvání ruských politiků na inauguraci běloruského prezidenta (-2 body)

13. leden - Prohlášení Lavrova o tom, že usnesení Rady Evropy o událostech v Bělorusku 19. prosince, odráží i ruské stanovisko (-2 body)

18. leden - Problematika neudělení akreditace ruskému novináři působícímu v Bělorusku (-1 bod)

20. leden - Cesta běloruského premiéra Mjasnikoviče do Moskvy a jednání s Putinem (3 body)

21. leden - Lukašenkův inaugurační projev podtrhující spolupráci s Ruskem (1 bod)

25. leden - Jednání Mjasnikoviče s ruskou stranou ohledně výstavby jaderné elektrárny v Bělorusku (2 body)

26. leden - V Rusku došlo k ratifikaci mezivládní dohody o vzájemných dodávkách vojenských produktů (4 body)

28. leden - Vyjádření ruského velvyslanectví v Minsku ohledně zatčení dvou ruských občanů během protestů z 19. prosince (-1 bod)

28. leden - Guvernér Národní banky Běloruska oznámil, že podporuje přechod na společnou měnu v rámci Jednotného ekonomického prostoru (1 bod)

1. únor - Podle ruského ministerstva zahraničních věcí jsou evropské sankce kontraproduktivní (1 bod)

2. únor - Ruský prezident kritizuje povolební prezidentský zásah v Minsku (-1 bod)

2. únor - Prohlášení Lavrova o tom, že povolební masové zatýkání v Bělorusku je nepřijatelné (-1 bod)

3. únor - Lukašenko kritizuje chování ruských občanů žijících v Bělorusku (-1 bod)

7. únor - Lukašenko se i přes naplánované setkání nešel na dovolené v Soči s ruskými podnikateli (-2 body)

8. únor - Lavrov opět odsoudil povolební násilné události v Minsku a požaduje propuštění prezidentských kandidátů, opozičních představitelů, aktivistů a ruských občanů (-1 bod)

9. únor - V Minsku se sešli zástupci obou ministerstev zahraničních věcí (2 body)

16. únor - Bělorusko dosáhlo kompromisu s Gazpromem ohledně dodávek plynu (1 bod)

16. únor - Bělorusko zopakovalo rozhodnutí o neuznání nezávislosti Jižní Osetie a Abcházie (-1 bod)

16. únor - Podle vicepremiéra Běloruska Vladimira Semaška Rusko neplní své závazky ohledně přepravy ropy do Běloruska (-3 body)

25. únor - Lukašenko prohlásil, že politické vztahy s Ruskou federací jsou vyřešeny a všechny domluvené smlouvy podepsány (1 bod)

1. března - Lukašenko přijal akční plán k implementaci prosincových rozhodnutí vyplývajících ze setkání ODKB (2 body)

4. března - Ruská média negativně komentovala „černý seznam“ běloruských umělců, do kterého jsou zahrnuti i ruští zástupci (-1 bod)

6. března - Lukašenko pro Washington Post prohlásil, že má země výborné vztahy s Putinem (1 bod)

12. března - Kladné hodnocení celní unie z Ministerstva ekonomiky Běloruska (1 bod)

- 14. březen** - Lukašenko schválil návrh ohledně výstavby jaderné elektrárny (1 bod)
- 14. březen** - Minsk hostil setkání Komise celní unie (2 body)
- 14. březen** - Setkání Vladimira Putina a Alexandera Lukašenka v Minsku (3 body)
- 15. březen** - Setkání Rady ministrů Svazového státu Běloruska a Ruska, uzavření mnoho dohod o spolupráci (3 body)
- 15. březen** - Národní knihovna Běloruska hostila setkání Mezistátní rady EvrAzES (3 body)
- 15. březen** - Putin uvedl částku dotace běloruské ekonomiky (-1 bod)
- 17. březen** - Znepokojení Ruska ohledně zadržení jejich občana v Bělorusku (-1 bod)
- 18. březen** - Setkání Lukašenka s ruskými novináři a podtrhnutí faktu, že spolupráce s Ruskem probíhá bez komplikací (1 bod)
- 22. březen** - Státní дума ratifikovala dohodu mezi Ruskem a Běloruskem o vytvoření společné komunikační sítě regionálního uskupení vojenských sil (2 body)
- 22. březen** - Vyjednávání o finanční pomoci Bělorusku (2 body)
- 24. březen** - Bělorusko hodlá nadále rozvíjet vojenské vztahy s Ruskem (1 bod)
- 30. březen** - Zasedání a dohoda o budoucí spolupráci mezi ministerstvy spravedlnosti obou zemí (2 body)
- 30. březen** - Běloruská národní banka povolila platby dovozců v běloruských i ruských rublech (1 bod)
- 31. březen** - Ministr ekonomiky nepochybuje, že celní unie bude velkým přínosem pro běloruské hospodářství (1 bod)
- 18. květen** - Vytvoření celní unie a Jednotného ekonomického prostoru (7 bodů)
- 18. květen** - Návštěva vládní delegace (3 body)
- 18. květen** - Prodlužování jednání o stabilizační půjčce Bělorusku (-1 bod)
- květen** - Ruská podpora v OBSE (3 body)

květen - Ministři obrany se dohodli na společném vojenském cvičení Ruska a Běloruska v druhé polovině roku (2 body)

duben - květen - Nejméně tři ruská prohlášení týkající se kritiky režimu a situace v Bělorusku ze strany Ruska (-5 bodů)

duben - květen - Negativní prohlášení ve směru k Rusku (-2 body)

duben - květen - Vyhoštění ruských lidsko-právních aktivistů z Běloruska (-2 body)

1. červenec - Celní unie vstupuje do další fáze (7 bodů)

červen - srpen - Vypracování dokumentů celní unie (4 body)

4. červenec - Rozhodnutí o poskytnutí půjčky Bělorusku (4 body)

22. srpen - Setkání Medveděva a Lukašenka (3 body)

12., 30. srpen - Jednání o zahrnutí kolektivních sil rychlé (operativní) akce do vnitrostátních konfliktů (4 body)

červen - srpen - Bělorusko nespolupracuje v plnění závazků záchranného fondu EvAzES (-2 body)

8. září - Účast běloruského prezidenta na vzpomínkové akci hokejového klubu Lokomotiva Jaroslavl (1 bod)

9. září - Média informují o ruské podpoře Běloruska (1 bod)

9. září - Prohlášení Lukašenka o tom, že realizace integračního procesu v postsovětském prostoru není možná bez Ruské federace (1 bod nebo -1 bod)

12. září - Rozhovory mezi Semaškem a Millerem (1 bod)

13. září - Běloruští poslanci se účastní akcí Parlamentního shromáždění Unie Běloruska a Ruska (1 bod)

14. září - Běloruská státní média píší o spolupráci běloruských a ruských bank (1 bod)

14. září - Lukašenko gratuluje Medveděvovi k narozeninám (1 bod)

15. září - Běloruská státní média informují o tíživé životní situaci běloruských migrantů v Rusku (-1 bod)

15. září - Rozhovory mezi Semaškem a Millerem (1 bod)

15. září - Média kritizují ruské oligarchy a jejich činnosti v rámci běloruské privatizace (-1 bod)

20. září - Média informují o tom, že celní unie je značně výhodná pouze pro Rusko a Bělorusko by se mělo soustředit na EU (-1 bod)

16. - 22. září - Společný vojenský výcvik ruských a běloruských armádních sil (2 body)

22. září - Setkání Mjasnikoviče a Millera (1 bod)

23. září - Setkání Lukašenka a Millera (2 body)

28. září - Běloruská média informují o zhoršující se ekonomické situaci některých Rusů a upozorňuje, že počet chudých v Rusku vzrostl na dva miliony lidí (-1 bod)

28. září - Dočasný zákaz exportu některých běloruských surovin do Ruska s platností do března 2012 (-1 bod)

29. září - Média informují o neúspěšném startu ruského satelitu (-1 bod)

30. září - V platnost vešlo rozhodnutí Komise celní unie o zrušení licence na dovoz léků a veterinárních produktů (2 body)

30. září - Lukašenkova vyjádření o spolupráci s Gazpromem a integračními projekty (1 bod)

1. říjen - Rozšiřující spolupráce s Ukrajinou (2 body)

3. říjen - Lukašenkovo prohlášení o snížení cen za plyn (1 bod)

7. říjen - Lukašenko spolupracuje s ruskými novináři (2 body)

7. říjen - Lukašenko gratuluje Putinovi k narozeninám (1 bod)

11. říjen - Negativní prohlášení zástupce ministra energetiky o zbytečnost integrační indexu aplikovaného na ruský zemní plyn proudící do Běloruska (-1 bod)

11. říjen - Smlouva o výstavbě nové jaderné elektrárny v Bělorusku podepsána s Ruskou federací (2 body)

11. říjen - Média informují o nedostatku potravin v zemi a o tom, zda integrace s Ruskem funguje? (-1 bod)

13. říjen - Dohoda o spolupráci běloruských a ruských energetických podniků (1 bod)

13. říjen - Setkání Millera s ministrem energetiky a místopředsedou vlády (1 bod)

13. říjen - Lukašenko se setkává s ruským ministrem průmyslu o obchodu (2 body)

14. říjen - Telefonní konverzace mezi Lukašenkem a Medveděvem (1 bod)

17. říjen - Prohlášení Rospotrebnadzoru o pašování gruzínských a moldavských vín z Běloruska (-1 bod)

17. říjen - Lukašenko vydává článek o budoucnosti běloruské integrace (1 bod)

19. říjen - Prohlášení o výtěžku z prodeje Beltransgazu, které se předpokládá na listopad (1 bod)

19. říjen - Pozitivní prohlášení Putina a Mjasnikoviče v rámci summitu EvrAzES (2 body)

20. říjen - Ratifikace dohody o výstavbě jaderné elektrárny v Bělorusku (3 body)

20. říjen - Konzultace mezi ministry zahraničních věcí (1 bod)

21. říjen - Běloruská žádost týkající se devizových přínosů (-1 bod)

24. říjen - Běloruská žádost o nezahrnutí piva do skupiny alkoholových nápojů (-1 bod)

25. říjen - Bělorusko ruským firmám nabízí k prodeji Naftan (2 body)

25. říjen - Bělorusko navrhuje Kazachstánu nákup podílu běloruského MTZ (-1 bod)

26. říjen - Setkání ministrů obrany Ruska a Běloruska (1 bod)

26. říjen - Lukašenkovo pozitivní prohlášení ohledně rusko-běloruských vztahů a telefonní konverzace s Medveděvem (1 bod)

28. říjen - Žádost Běloruska o půjčku u banky VTB (1 bod)

28. říjen - Pracovní návštěva běloruského ministra kultury do Moskvy (1 bod)

28. říjen - Odložení projednání ohledně běloruské firmy MTZ (-3 body)

29. říjen - Lukašenkovo pozitivní prohlášení ohledně integrace v rámci postsovětského prostoru (1 bod)

31. říjen - Společné zasedání zástupců ministerstev zahraničních věcí (1 bod)

5. listopad - Prohlášení Lukašenka o potřebě rovného přístupu všech signatářů Jednotného ekonomického prostoru (-1 bod)

10. listopad - Bělorusko usiluje o bezplatné zachování národních celní preferencí pro své obyvatele v rámci ekonomických zón (-1 bod)

18. listopad - Více než 90 % akcií podniku OAO Minplast prodány do rukou ruských podnikatelů (2 body)

18. listopad - Prezidenti Ruska, Běloruska a Kazachstánu podepsali deklaraci o Euroasijské ekonomické integraci a dohodli se na založení Euroasijské ekonomické komise (6 bodů)

21. listopad - Lukašenko předkládá dolní komoře parlamentu Dohodu o založení Euroasijské ekonomické komise, která je schválena posléze i horní komorou (4 body)

21. listopad - Běloruští političtí představitelé se zúčastnili 40. parlamentního zasedání Ruska a Běloruska (1 bod)

23. listopad - Průtahy s privatizací běloruských podniků (MAZ, MTZ, Naftan, Belaruskali) (-5 bodů)

24. listopad - Zrušení poplatků pro společnosti dovážející vozidla s platností od 1. ledna 2012 (1 bod)

24. listopad - Běloruské energetické podniky jsou schopné vyvážet (2 body)

25. listopad - Setkání Medveděva s Lukašenkem a podepsání dohod o cenách a transportu ruského zemního plynu, o prodeji Beltransgazu a o ruském úvěru na stavbu běloruské jaderné elektrárny (9 bodů)

1. prosinec - Otevření další ruské firmy v Bělorusku působící v chemickém průmyslu (1 bod)

2. prosince - Ruská banka Sberbank a Euroasijská rozvojová banka poskytne Bělorusku půjčku (3 body)

8. prosinec - Prohlášení o ruské podpoře přistoupení Běloruska ke Světové obchodní organizaci (1 bod)

15. prosinec - Ruské a běloruské firmy se shodly na cenovém plánu a podmínkách dodávek ropy do běloruských rafinérií během let 2012 – 2015 (2 body)

19. prosinec - Lukašenko se zúčastnil zasedání Nejvyšší Euroasijské ekonomické rady a summitu hlav zemí EvrAzES, kde účastníci přijali balíček smluv vstupujících v platnost k 1. lednu 2012 (5 bodů)

21. prosinec - Setkání běloruského a ruského mluvčího parlamentů (1 bod)

23. prosinec - Vystoupení Lukašenka v běloruských médiích, pozitivní reakce na spolupráci s Ruskem a odsouzení tamních protestů (1 bod)

25. prosinec - Kritika ruských protestů v běloruských státních médiích (1 bod)

26. prosinec - Ruský investor získal OAO Lepelpromshveimebe (2 body)

31. prosinec - Minsk získá další část půjčky od EvrAzES (2 body)

Zdroje:

Melyancov, Denis ed. (2011a). *International Monitoring January 1 - April 1, 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 17.

Melyancov, Denis ed. (2011b). *Belarus' Foreign Policy Index, April - May 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 17.

Melyancov, Denis ed. (2011c). *Belarus' Foreign Policy Index, June - August 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 19.

Melyancov, Denis ed. (2011d). *Belarus' Foreign Policy Index, September - October 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 21.

Melyancov, Denis ed. (2011e). *Belarus' Foreign Policy Index, November - December 2011* (Vilnius: Belarusian Institute for Strategic Studies), str. 1 - 20.